Cu toate că, în ajun chiar, îmi făgăduisem cu jurământ să mă întorc devreme acasă, tocmai atunci mă întorsesem mai târziu: a doua zi spre amiazi.

Noaptea mă apuca în aşternut. Pierdusem răbojul timpului. Aşi fi dormit înainte, dus, fără sgomotoasa sosire a unei scrisori pentru care trebuia neapărat să iscălesc de primire. Trezit din somn sunt mahmur, ursuz, ciufut. Nu iscălii. Mormăii numai să fiu lăsat în pace.

Aţipii iarăşi, dar pentru scurtă vreme. Sărăcia de epistolă se înfiinţa din nou, însoţită de cruda lumină a unei lămpi. Mişelul de postaş găsise de cuviinţă să mă iscălească cu mâna lui. Nu-i fusei recunoscător.

Urăsc scrisorile. Nu ştiu să fi primit de când sunt decât una, dela bunul meu amic Uhry, care să-mi fi adus o veste fericită. Am groază de scrisori. Pe atunci le ardeam fără să le deschid.

Asta era soarta ce o aştepta şi pe noua sosită. Cunoscând scrisul, ghicisem cuprinsul. Ştiam pe

de rost nesărata plachie de sfaturi şi de dojane ce mi se slujea de-acasă cam la fiecare început de lună; sfaturi să purced cu bărbăţie pe calea muncii, dojane că nu mă mai înduplecam să purced odată. Şi, în coadă, nelipsita urare ca Dumnezeu să mă aibă în sfânta sa pază.

Amin! In halul însă în care mă găseam mi-ar fi fost peste putinţă să pornesc pe orice fel de cale. Nici în pat nu mă puteam mişca. Deşurubat dela încheeturi, cu şalele frânte, mi se părea că ajunsesem în stare de piftie. In mintea mea aburită miji frica să nu mă fi lovit damblaua.

Nu, dar însfârşit mă răsbise. De o lună, pe tăcute şi nerăsuflate, cu nădejde şi temei, o dusesem într'o băutură, un crailîc, un joc. In anii din urmă, fusesem greu încercat de împrejurări; mica mea luntre o bătuseră valuri mari. Mă apărasem prost şi, scârbit de toate peste măsură, năzuisem să aflu într'o viaţă de stricăciune uitarea.

O luasem numai cam repede şi mă vedeam în curând silit să depun armele. Mă lăsau puterile. In acea seară, eram în aşa hal de sfârşeală că n'aşi fi crezut să mă pot scula nici să fi luat casa foc. Dar deodată mă pomenii cu mine în mijlocul odăii, în picioare, uitându-mă speriat la ceasornic. Mi-adusesem aminte că eram poftit la masă de Pantazi.

Ce noroc că mă deşteptase; mare noroc! Privii acum cu recunoştinţă scrisoarea părintească; fără ea scăpam întâlnirea cu cel mai scump prieten.

Mă îmbrăcai şi ieşii. Era, spre căderea iernii, o vreme de lacrimi. Deşi nu plouase tot era ud; şghiaburile plângeau, ramurile copacilor desfrunziţi picurau, pe tulpine şi pe grilaje se prelingeau, ca o sudoare rece, stropi groşi. Asta e timpul care îndeamnă cel mai mult la băutură; rarii trecători ce se prefirau prin ceaţă erau mai toţi afumaţi. Un lungan, coborând prispa unei cârciumi, căzu grămadă şi nu se mai sculă.

Intorsei capul desgustat. Birtul ales pentru acea seară fiind tocmai în Covaci, luai o birjă, lucru cuminte, de oarece, la sosirea mea, ceilalţi mosafiri erau la a doua ţuică, iar oaspetele la a treia. Mă arătai mirat că se înfiinţaseră cu toţii aşa devreme; Pantazi însă mă lămuri că el venise deadreptul de-acasă, iar Paşadia cu Pirgu deadreptul şi ei dela „club", vremea fiind prea urâtă ca să mai zăbovească la aperitive.

Pantazi porunci încă un rând de ţuici. Dar voia bună ce ne urarăm, ciocnind, lipsea cu totul. Mă temui să nu adorm iar. In sala unde grosolana petrecere negustorească pornise să se înfierbânte — era într'o Sâmbătă — masa noastră avea aerul unui ospăţ de înmormântare.

Borşul cu smântână şi ardei verde fu sorbit în tăcere. Nici unul din meseni nu ridica ochii din taler. Pirgu, în deosebi, părea frământat de o mâhnire neagră. Aşi fi deschis eu vorba dacă lăutarii n'ar fi început tocmai un vals care era una din slăbiciunile lui Pantazi, un vals domol, voluptuos şi trist, aproape funebru. In legănarea lui

molatecă, pâlpâia, nostalgică şi sumbră fără sfârşit, o patimă aşa sfâşietoare că însăşi plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferinţă. De îndată ce coardele încăluşate porniseră să îngâne amara destăinuire, sub vraja adâncă a melodiei, întreaga sală amuţise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioşii şi desamăgiri, rătăciri şi chinuri, remuşcări şi căinţe, cântarea, înnecată de dor, se îndepărta, se stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie şi zadarnică chemare.

Pantazi îşi şterse ochii umezi.

— „Ah"! zise Pirgu lui Paşadia făcându-şi privirea galeşă şi glasul dulceag, „ah! cu valsul ăsta ţin să te duc la lăcaşul cel din urmă, cât mai curând; cred că n'ai să mă faci s'aştept mult încă această sărbătoare a tinereţelor mele. Ce frumos are să fie, ce frumos! Şi eu beat, cu nenea Pantazi, voi stoarce întristatei adunări lacrimi fierbinţi luându-mi, în cuvinte mişcătoare, rămas bun dela în veci neuitatul meu prieten.

Paşadia nu zise nimic.

— „Da", urmă Pirgu, leşinându-şi şi mai mult glasul şi privirea, „are să fie atât de frumos! Eu am să-ţi duc căvălăriile pe pernă. Şi, la şapte ani, la parastasul cel mare, când au să te desgroape, rămăşag pun că au să te găsească tot dichisit, tot scorţos, tot fercheş, fără un fir de păr alb, murat în argint-viu şi în spirt ca un gogoşar în sare şi în oţet".

Dar Paşadia nu-l asculta, se gândea aiurea.

Scăpa de data asta Pirgu şi mi-era necaz de oarece n'aveam ochi să-l văd.

Rămânând de tânăr singur în Bucureşti, de capul meu, mă ferisem să intru'n cârd cu oricine, aşa că din restrânsul cerc al cunoştinţelor mele, alese toate pe sprânceană, Gorică Pirgu n'ar fi făcut niciodată parte, dacă n'ar fi fost tovarăşul nedespărţit al lui Paşadia de care aveam o evlavie nemărginită.

Paşadia era un luceafăr. Un joc al întâmplării îl înzestrase cu una din alcătuirile cele mai desăvârşite ce poate avea creerul omenesc. Am cunoscut deaproape o bună parte din aceia ce sunt socotiţi ca faime ale ţării; la foarte puţini însă dintr'înşii am văzut laolaltă şi aşa minunat cumpănite atâtea înalte însuşiri ca la acest nedreptăţit ce, de voie, din viaţă, se hărăzise singur uitării. Şi nu ştiu un al doilea care să fi stârnit împotrivă-i atâtea oarbe duşmănii.

Auzisem că aceasta şi-o datora în parte înfăţişării. Ce frumos cap avea totuşi! Intr'însul aţipea ceva neliniştitor, atâta patimă înfrânată, atâta trufie aprigă şi haină învrăjbire se destăinuiau în trăsăturile feţei sale veştede, în cuta sastisită a buzelor, în puterea nărilor, în acea privire tulbure între pleoapele grele. Iar din ce spunea, cu un glas tărăgănat şi surd, se desprindea, cu amărăciune, o adâncă silă.

Viaţa lui, din istoria căreia îi se întâmpla rar să desvăluie ceva, fusese o crâncenă luptă începută de timpuriu. Ieşit din oameni cu vază şi stare, fu-

sese oropsit dela naştere, crescut pe mâini străine, surghiunit apoi în străinătate la învăţătură. Intors în ţară, se văzuse jefuit de ai săi, înlăturat, hărţuit, prigonit şi trădat de toată lumea. Ce nu se uneltise împotriva lui? Cu ce strigătoare nedreptate îi fuseseră întâmpinate lucrările, truda de zi şi noapte a jertfitei sale tinereţi, cum se învoiseră cu toţii să-l îngroape sub tăcere! Din grelele încercări de tot soiul prin cari trecuse atâţia ani de restrişte şi cari ar fi doborît un uriaş, această făptură de fier ieşise călită de două ori. Paşadia nu fusese omul resemnării, încrederea în sine şi sângele rece nu-l părăsiseră în cele mai negre clipe; statornic în urmărirea ţelului, el înfrânsese vitregia împrejurărilor, o întorsese cu dibăcie în folosul său. Ca dânsul nimeni nu ştiuse să aştepte şi să rabde, neclintit el pândise norocul la răspântie, îl înşfăcase şi-l siluise ca să-i poată smulge ceea ce, în chip firesc, îi s'ar fi cuvenit dela început fără casnă şi sbucium. Odată ajuns se întrecuse, luase văzul tutulor, îi uluise şi-şi făcuse, jugănar cumplit dar cu mănuşi, toate mendrele. Calea măririlor îi se deschidea largă, netedă, acum însă că putea năzui la orice, nu mai voi el nimic şi se retrase. Presupuneam că la temelia acestei hotărîri ciudate a fost întru câtva şi teama de sine însuşi, fiindcă, sub învelişul de ghiaţă din afară, Paşadia ascundea o fire pătimaşă, întortochiată, tenebroasă care cu toată stăpânirea, se trăda adesea în scăpărări de cinism. Cu veninul ce se îngrămădise în inima sa împie-

trită, puterea l-ar fi făcut lesne primejdios. Şi nici o încredere la el în virtute, în cinste, în bine, nici o milă sau îngăduială pentru slăbiciunile omeneşti de cari arăta a fi cu totul străin.

Retragerea sa din politică mirase mai puţin totuşi decât schimbarea ce se petrecuse în felul său de trai. La vârsta când la alţii începe pocăinţa, el care totdeauna slujise de pildă vie de cumpătare, se năpustise deodată la desfrâu. Era aceasta darea pe faţă a unei vieţi ce dusese şi până atunci în întuneric, sau reluarea unor vechi deprinderi de cari râvna de a isbuti îl făcuseră să se desbere un lung şir de ani? — căci firesc nu era ca o asemenea năpârleală să fi avut loc de azi pe mâine. Cum, nu ştiu, rar însă mi s'a întâmplat să văd jucător aşa frumos, crai aşa ahtiat, băutor aşa măreţ. Dar se putea oare spune că decăzuse? Nicidecum. De o sobră eleganţă, plin de demnitate în port şi vorbire, el rămăsese apusean şi om de lume până în vârful unghiilor. Ca să prezideze o înaltă Adunare sau o Academie, altul nu s'ar fi găsit mai potrivit. Cineva care nu l-ar fi cunoscut, văzându-l trecând seara, când ieşea, ţeapăn şi grav, cu trăsura la pas după el, pentru nimic n'ar fi voit să creadă în ce murdare şi josnice locuri mergea acel impunător domn să se înfunde până la ziuă. Pentru mine, priveliştea acelei vieţi avea ceva copleşitor, în ea bănuiam că se desfăşura o întunecată dramă sufletească a cărei taină rămânea nepătrunsă.

Dacă, încercând a reda întru câtva trăsurile a-

cestui nobil chip, am stăruit atât, e pentru că n'am voit să scap prilejul de a-l face să retrăiască înaintea ochilor mei, amintirea lui fiindu-mi scumpă. Deosebit de cutreerătorul culcuşurilor de noapte ale destrăbălării bucureştene, în Paşadia, eu am cunoscut un alt om. Dar pe acela îl întâlneam aiurea. La câţiva paşi de Podul-Mogoşoaei, într'o uliţă singuratică, în umbra unei bătrâne grădini fără flori, se ridicà, neprimitoare şi posomorâtă, o casă veche. Eram unul din rarii privilegiaţi ce treceau pragul acelei bogate locuinţe unde, până în cel din urmă ungher, se resfrângea, sever, sufletul stăpânului.

Il găseam în odaia lui de lucru, lăcaş de linişte şi de reculegere, în care nimic nu pătrundea din lumea dinafară. In acea încăpere, căptuşită cu postav de faţa iascăi şi înconjurată peste tot de dulapuri ferecate în pereţi, cu geamurile perdeluite, câte neuitate ceasuri m'a ţinut, pironit în jilţ, convorbirea oaspelui. Miezoasă şi cuprinzătoare, reţinută şi măestrită, fără lăbărţări, rasne şi prisosuri, ea învăluia în mreje puternice, uimea, răpea, fermeca. Paşadia era deopotrivă meşter pe pană şi în tinereţe zugrăvise frumos. Era de necrezut cât citise. Istoria o cunoştea ca nimeni altul, ea desăvârşise la dânsul darul înnăscut de a judeca fără să se înşele oamenii; multora pe atunci în plină înălţare el le-a prevăzut, apropiată, trista prăbuşire şi nu pot uita cum rostind cuvintele cobitoare ochii îi licăreau siniştri. Paşadia Măgureanu! Am privit ca un har al Proniei sim-

patia ce dânsul a avut pentru mine şi mă mândresc de a fi ciracul acestui mare răsvrătit, atât de stoic, căruia din toate cusururile ce-i găsea lumea, nu mă învoiam a-i recunoaşte decât unul singur — acela însă de neiertat: prieteşugul cu Gorică.

Gore Pirgu era o lichea fără seamăn şi fără pereche. Nesăratele lui giumbuşlucuri de soitar obrasnic îi scoseseră faima de băiat deştept, la care se adăogase — dece nu se ştie — şi aceea de băiat bun, deşi bun nu era decât de rele. Acest chimiţă avea un suflet de hengher şi de cioclu. De mic stricat până la măduvă, giolar, rişcar, slujnicar, înhăitat cu toţi codoşii şi măsluitorii, fusese Veniaminul cafenelei „Cazes" si Cherubinul caselor de întâlnire. Mi-a fost silă să cercetez mai cu deamănuntul iţele acestei firi uscate şi triste care simţea o atragere bolnavă numai pentru ce e murdar şi putred. Pirgu avea în sânge dorul vieţii de desmăţare ţigănească de odinioară dela noi, cu dragostele la mahala, chefurile la mănăstiri, cântecele fără perdea, scârboşeniile şi măscările. Cu jocul de cărţi ce-i slujea de meserie şi cu boalele lumeşti ce-l istoviseră înainte de vreme, acestea erau singurele lucruri de cari ştia să vorbească, întocmindu-i tot temeiul hazului cu care le încânta celor ce-i preţuiau dobitocia. Şi totuşi pe altcineva nu găsise ca să şi-l facă tovarăş Paşadia care dealtmintreli îl despreţuia făţiş, jicnindu-l şi umilindu-l fără cruţare de câte ori se ivea prilejul.

— Vezi, te rog", îmi zise el, „nu-l lăsa pe vecinul dumitale să se sinucidă; uite-l, înghite cuțitul".

Intr'adevăr, plin de zel, Gorică lucra în cega rasol cu cuțitul, tăvălea bucata prin maioneză și, tot cu cuțitul, o băga adânc în gură. Mă făcui că nu văd, nu aud. Pantazi se aplecă să caute ceva sub masă.

— „In preceptele sale", urmă Pașadia, bunacreștere elementară glăsuește: „nici cuțitul în legume și pește, nici furculița în brânză și, nici într'un fel cuțitul în gură. Dar asta de, pentru oameni fini, feciori de boer, nu pentru mitocani, adunătură. Să faci râmătorul să bea din fedeleș"!

Pentru Pirgu care se credea neîntrecut în cunoașterea obiceiurilor lumei înalte, nu se putea înfruntare mai sângeroasă. Se reculese însă repede și-i răspunse țanțos lui Pașadia că avea să-l desființeze. „Să mă slăbești cu mofturi de-astea", se rățoi el, „că altfel întorc foaia. Ai îmbătrânit nebun"...

Ca să împece lucrurile, Pantazi porunci să se destupe șampania ce, după datina meselor noastre, se sluji în pahare mari. Pirgu nu lăsă să-i se toarne decât un deget, peste care adăogă aproape o litră de apă minerală, niște borviz ușor. Din tuspatru era singurul care nu ducea la băutură, se putea spune chiar că mai mult se făcea că bea, umflându-se cu șprițuri cu sifon, cu sifon albastru. Ii se întâmpla rar totuși să nu fie beat de dimineață și când se chirchilea se ținea de tot

soiul de posne, după săvârşirea cărora, niţel obraz să fi avut numai, ar fi trebuit să-i fie ruşine să mai dea ochi cu lumea.

Inchinând într'un glas în sănătatea lui Pantazi, iubitul nostru oaspe, sorbirăm cu deliciu din băutura înviorătoare. Pirgu îşi muiă doar buzele şi se strâmbă. „Şampania fără muieri", bombăni el, „nu face două parale".

Femeile fuseseră însă, în chip hotărît, pentru totdeauna înlăturate dela mesele noastre. Toate încercările lui Gorică de a-i se încuviinţa să-şi poftească o prietenă-două fuseseră zadarnice. Pantazi s'ar fi învoit bucuros, dar Paşadia rămăsese neînduplecat. Ne mărgineam să aruncăm scurte priviri cotoieşti cucoanelor dela mesele vecine cari, cam de obicei, ne răspundeau şi ele cu ochiade şirete.

Cu căutătura-i tulbure şi posomorâtă, Paşadia desbrăca o durdulie ovreică, aşezată în faţa lui, ceva mai departe. Mă întovărăşii şi eu la această creştinească faptă, ştiind că nu supăram întru nimic pe marele meu prieten. Conştientă de minunata ei frumuseţe răsăriteană în deplină înflorire, albă şi mată ca un chip de ceară în care ochii de catifea ardeau cu o flacără rece între genele de mătase, ea rămânea nemişcată, nepăsătoare, în trufia fără margini a stirpei alese, aşa ca străbunele ei când erau târâte, despoiate, în târgurile de robi, sau trase, mai târziu, pe scripetele lui Torquemada. Stând picior peste picior, rochia îi se ridicase până la genunchi, lăsând să-i se

vadă, pale, prin străvezimea ciorapilor negri, pulpele strunguite fără cusur. Când se hotărî să şi-le acopere, fu fără grabă şi fără să roşească. Pirgu pisa cu neruşinare o negustoreasă cu faţa aprinsă sub suliman, înfoiată şi înzorzonată. Zîmbindu-i galeş, cu ochii pe jumătate închişi, el ridica paharul, sorbea cu gingăşie, apoi îşi lingea buzele cu poftă. Singur Pantazi nu se uita la nimeni. Visătoare ca totdeauna, privirea i se pierdea aiurea, blândă şi tristă. El făcu semn să mai vie şampanie.

Dar Pirgu se'ntrecea cu gluma. Făcând din paharul golit ochian, cu cealaltă mână trimetea sărutări trupeşei negustorese care se prăpădea de rîs. Paşadia îl sfătui să se astâmpere să nu dea de belea. „Frumos ţi-ar sta", îl întrebă el, „să te vezi luat pe sus şi dat afară"?

Pirgu îl privi cu despreţuitoare milă. — „Mă crezi, pesemne, că sunt ca dumneata să fiu dat afară cu una cu două, terchea-berchea, haimana? Cine nu mă cunoaşte aici şi oriunde, cine nu mă iubeşte, unde nu sunt la mine acasă"? Ca să-şi dovedească spusele, se ridică şi trecu la masa negustoresei căreia-i pupă mâna şi-i vorbi la ureche, dete o raită şi pe la alte mese, oprindu-se mai mult la aceea a frumoasei ovreice.

— „M'a întrebat Raşelica", ne zise întorcându-se, „cum un om aşa fin ca mine, fecior de boer, pot să mă adun cu oameni atât de ordinari? Era furioasă. Am rugat-o să nu ia în seamă; unul i-am spus, e un biet bătrân stricat, a fost

pe vremuri ceva de capul lui, dar acum s'a zaharisit; celălalt e un copil".

Paşadia înghiţi şi tăcu. Ii urmai pilda. Nu-mi ascunsei admirarea de câtă lume cunoştea Pirgu. Lume de tot soiul şi de toată teapa, lume multă, toată lumea. Pe cine nu cunoştea într'adevăr, unde nu pătrunsese? In zăvorîtele case ale negustorimei sperioase şi speriate, în ferecata cetăţue a ovreimei îmbuibate de belşug, în şubredele cuiburi ale râiei ciocoieşti, pretutindeni, Gorică era primit cu braţele deschise, deşi nu totdeauna pe uşa din faţă. Rămâne de mirare cum nu insufla nicăeri scârbă şi teamă, cum nimeni nu voia să vadă că în potaia aceea măruntă ce se târa şi se gudura rînjind, pisma ţinea deşteaptă şi asmuţa fără încetare, împotriva tutulor, o fiară spurcată şi càpie, pornită pe vrăjmăşie, pe vătămare, pe rău, părând a sluji soartei de unealtă de desalcătuire şi de nimicire. Mârşăvia nu se sfia de altfel să şi-o mărturisească, făcându-şi fală din isprăvi pentru cari legea ar fi trebuit să prevadă puşcăria sau balamucul.

De şcolar, îşi ducea prietenii la femei bolnave. Pentru asemenea lucruri se bucura de o închipuire drăcească nesecată. Din aţâţarea la desfrâu, căruia îşi închinase trupul şi sufletul, îşi făcuse un apostolat. Iscusit în samsarlâcuri şi pezevenglâcuri, fusese faurul ruinei câtorva feciori-de-bani-gata şi al căderii mai multor femei; mulţumită lui, nume cunoscute se mânjiseră de necinste. Rar se petrecea murdărie în care să

nu fi fost amestecat şi dânsul, şi adesea numai dintr'o crudă şi fără saţiu poftă de a-şi bate joc pentru care nu se da înapoi dela nimic: iscodirea, defăimarea, bârfeala, zîzania, pâra, ameninţarea cu darea în vileag a tainei încredinţate sau smulse, răvaşele neiscălite — toate îi păreau deopotrivă bune, fiecare după cerinţă. Se năştea întrebarea ce ar fi trebuit dar să mai facă Gore Pirgu ca să treacă drept băiat rău?

Măgulit că-l admirasem, nu trebui să-l rog de două ori ca să istorisească păţania cea din urmă a Doamnei Mursă. Fu însă întrerupt de plecarea Raşelichii. Cu paşi mlădioşi, ea se îndreptă spre masa noastră ca să-şi ia mantaua din cuierul vecin. Pirgu sări s'o ajute. Era cum nu se poate mai bine Raşelica şi de minune potrivită; trezita asemănare a femeii cu floarea — o floare neagră de tropice, plină de otravă şi de miere — o deştepta fără voie mireasma caldă ce se răspândea, ameţitor de pătimaşă, la fiecare din mişcările ei. De aproape însă, fără ca frumuseţea ei să-şi piardă din strălucire, dânsa avea ceva respingător, în ea se simţea, mai mult decât în alte femei, Eva, străina, duşmana neîmpăcată şi vecinică, împrăştietoare de ispită şi de moarte. Privirea ei liniştită, aplecându-se asupra colţului nostru, avu o scăpărare aspră ciocnindu-se de a lui Paşadia.

O urma un fel de ţingău adus din spate şi cam deşelat, cu ochi încercănaţi şi sticloşi, cu obrajii aprinşi de o roşeaţă nesănătoasă. O tuse seacă îl chinuia fără răgaz. In zîmbetul cu care îşi luă

rămas bun dela Pirgu, fu parcă durerea unei despărţiri pentru totdeauna.

— „E Mişu", ne şopti Pirgu. „E pe dric, ne lasă. L'a dat gata şi p'ăsta; doi bărbaţi în trei ani, başca de ce-a mai forfecat pe de-alături. Halal să-i fie, straşnică muiere, pe onoarea mea"! Şi către Paşadia: „ei şi dumneata ai vrea să te arunci, crezi că te ţin meşii? Spune să ştiu, să-ţi fac vorba, intră chiar în vederile mele".

In loc să răspundă, Paşadia îşi sorbi paharul până la picătura cea din urmă.

— „La adică, dece te-ai codi"? stărui Pirgu, „tot îţi sună coliva. Parcă nu ştie lumea că demult, numai în miambal şi'n magiun îţi mai stă nădejdea? Te vezi pe drojdii, caută să mori încai fericit"...

Estimp, o vie mişcare se iscase în tot birtul. Mulţi se sculară dela masă, năpustindu-se spre ieşire. Se auzeau trâmbiţări, treceau pompierii. Băiatul care ne slujise ne spuse că nu fusese mai nimic: se aprinsese un coş lângă biserica Curtea-veche, dar fusese stins înainte să sosească tulumbele. Unii dintre meseni fiind stăpânii sau chiriaşii caselor din partea locului, fiecare îşi pierduse sărita, la gândul că s'ar fi putut întinde şi la el focul, atât de ameninţător în acele uliţi strâmte, cu clădiri lipite una de alta.

Se deschise vorba despre Curtea-veche căreia fără biserica cu turlă verde ce-i poartă numele i-ar fi pierit până şi amintirea. Cu priceperea-i cunoscută, Paşadia ne înşiră cam tot ce se ştia

despre acele locuinţe ale vechilor domnitori. Nimic de seamă pe cât părea. Ca întreg târgul, Curtea fusese arsă şi rezidită de numeroase ori şi trebue să fi acoperit o arie întinsă, rămăşiţe de temelii boltite găsindu-se în întreagă mahalaua, de pildă sub birtul unde ne aflam. Cum fusese Curtea era lesne de închipuit, semănând în mare cu mănăstirile, cu trupuri de clădiri multe pentru a putea sălăşlui toată liota şi ţigănia, fără întocmire, fără stil, cu nade, umpluturi şi cârpeli, vrednică să slujească, în urâţenia ei, de decor ticăloşiei unei tagme stăpânitoare plămădită din toate lepădăturile venetice şi din belşug altoită cu sânge ţigănesc.

Il întrebai dacă nu în nestatornicia domniilor şi în teama de năvăliri trebue căutată pricina că nu s'a durat şi la noi măreţ şi trainic ca în Apus? Plăcerea nobilă de a zidi nu a lipsit unora din voevozi; Brâncoveanu bunioară ridicase pe întinsele lui moşii Curţi bogate. Imi răspunse că nu; iubirea de frumos fiind unul din privilegiile popoarelor de stirpe înaltă şi printre acestea nu putea fi prenumărat şi al nostru care n'a dat civilizaţiei nimic. Ii căşună apoi pe Brâncoveanu şi, smulgându-i cuca domnească, scufa de prinţ al Sfintei-Impărăţii, cununa de comite maghiar şi lanţul Sfântului Andrei al Rusiei, în câteva trăsuri ni-l zugrăvi ca pe un bulibaşă mehenghi, vânzător şi slugarnic — un suflet de rob. Că se molipsise şi dânsul de frigurile de a clădi, sădi şi împodobi ce au bântuit la puternicii timpului său

era adevărat, dar dela nenorocitul acesta atât de bogat şi care a domnit atunci când tumultuoasa înflorire a barocului era în toi, ce-a rămas? Ce lasă după el: stâlpii dela Hurez, pridvorul dela Mogoşoaia, Potlogii, ce?.. — şi cu asemenea marda opăcită şi pocăltită îndrăsnim să ne mai lăudăm? Ar trebui să se isprăvească odată pentru totdeauna cu istoriile astea că e mai mare ruşinea!

Ieşirea aceasta nu ne surprinse. Paşadia privind şi judecând cu o neînduplecată asprime tot ce era românesc, mergea adesea cu înverşunarea până la a fi de rea-credinţă. Ura ce mocnea într'însul neadormită, se învolta şi se involbura atunci vajnică, uriaşă, încingându-l ca un jăratic, avântându-l ca un talaz. Cum nu-i se putea tăgădui nici partea lui de dreptate, găsii de prisos să mă ridic ca să apăr acel trecut, vedeniei căruia pana mea datora o minunată tâmplă de icoane ce migălisem în tinereţe cu o osârdie aproape cucernică. Nu fu nici nevoe de oarece Paşadia, singur, reveni întru câtva asupra severei sale păreri.

— „E ciudat totuşi" mărturisi el, „deşi ca artă le găsesc mai prejos chiar decât amintirea lor istorică, vestigiilor acestea umile nu le pot contesta deosebitul farmec. In faţa celor mai neînsemnate, închipuirea mea prinde aripi, mă simt mişcat, mişcat adânc.

— „Eu unul te înţeleg", îi zise Pirgu, „pen-

tru că şi dumneata eşti o ruină, o ruină venerabilă nu însă din cele bine păstrate".

Se rîse. In felul acesta petreceam noi. Cultul lui Comus ne întrunea, cam de o lună aproape zilnic, la prânz sau la cină. Dar adevărata plăcere o aflam în vorbă, în taifasul ce îmbrăţişa numai lucruri frumoase: călătoriile, artele, literele, istoria — istoria mai ales — plutind în seninătatea slăvilor academice, de unde îl prăbuşea în noroi gluma lui Pirgu. Era întristător cum, în nepregătirea sa, acest vrăjmaş al slovei tipărite rămânea străin de ce se discuta. In Pantazi însă, Paşadia întâlnise o minte clară, un spirit înarmat şi liber; un cuvânt mă temeam a nu pierde din luminosul lor schimb de vederi şi de cunoştinţe şi faptul că mi-au rămas însemnările ce aveam grija să iau de ele, mă consolă, dacă nu mă şi despăgubeşte, de toate pierderile de lucruri ce am suferit dela răsboi încoace.

Spre marea mea părere de rău, în acea seară zaifetul trebuia să se spargă devreme; Paşadia pleca spre miezul nopţii la munte. — „Voi aştepta cu nerăbdare", zise el, „ziua întoarcerii ca să ne revedem, la mine". Şi către Pirgu: „aranjăm şi un mic poker, nu e aşa? — mai înveţi jocul".

Pe dată, Pirgu se aprinse de o mânie grozavă de care, ca să se uşureze, icni pe nerăsuflate un potop de scârbe, trecând dela înjurăturile surugieşti la ocările de precupeaţă şi la blestemele de chivuţă. Aflarăm că înainte de masă, la tripou, Paşadia care-l juca pe Pirgu cu duşmănie îl scu-

turase, într'o întâlnire uriaşă, de toate paralele. Pirgu pierduse douăzeci-şi-cinci de poli şi mai rămăsese dator încă atât.

Ca să-l potolească, Pantazi îl întrebă dacă are nevoie de bani. Pirgu răspunse mândru că nu, ceea ce ne miră chiar după ce-l văzurăm scoţând, dintr'un plic, un teanc de sutari. Jucase toată noaptea, într'o casă particulară, la Arnoteni, drum-de-fier şi se umpluse. Paşadia îi ceru datoria.

— „Asta nu"! zise Pirgu.

Pantazi plăti, împărţind bacşişuri grase băeţilor şi lăutarilor. Plecarăm. Dar la ieşire, trăsura închisă care îl aştepta pe Paşadia în ulicioara îngustă din faţa birtului, nu putu să mişte înainte din pricina unui ghem de oameni ce, în râsete şi ţipete, se rostogoli până lângă noi. In mijlocul învălmăşelii, urlând ca o fiară, o femee se lupta cu trei vardişti ţepeni ce abia puteau s'o dovedească. Pomenindu-ne cu ea aproape în braţe, tuspatru deterăm un pas înapoi.

Bătrână şi veştejită, cu capul desbrobodit şi numai sdrenţe toată, cu un picior desculţ, ea părea, în turba-i cumplită, o faptură a iadului. Beată moartă, vărsase pe ea şi o trecuse neputinţa ceea ce umplea de o bucurie nebună droaia de derbedei şi de femei pierdute ce-i făceau alai strigând: „Pena! Pena Corcoduşa"!

Băgai de seamă că Pantazi tresări deodată şi păli. Dar la vederea noastră, Corcoduşa fu cuprinsă de o furie oarbă. Ce ne fu dat să auzim ar

fi făcut să se cutremure inima cea mai păgână. Pirgu însuşi rămase cu gura căscată.

— Ascultă cu atenţie şi memorizează" îi şopti Paşadia, „ai ocazia să-ţi completezi educaţia de acasă".

Vardiştii îndepărtară beţiva. Pantazi intrase în vorbă cu o fetiţă ce, zîmbind, îşi aţintise tot timpul asupra acelei triste privelişti a nemerniciei omeneşti uitătura vioaie şi semeaţă, întrebând-o dacă ştia cine era ticăloasa bătrână care acum se trântise în mijlocul podului, ca ursul, şi nu mai voia să se scoale.

— „E Pena Corcoduşa", răspunse fetiţa. „S'a îmbătat iar. Când e trează e cum-se-cade, dar dacă se ciupeşte, face urît.

După ce-i strecură ceva în mână, Pantazi o mai descusu pe fată. Aflarăm că Pena trăia pe lângă Curtea-veche, sta la biserică la pangar, făcea treabă prin piaţă. Indeletnicirea ei de căpetenie era să scalde morţi. Fusese şi la balamuc mai demult.

Cu mare casnă vardiştii isbutiseră să o ridice. Când se văzu în picioare şi dete iar cu ochii de noi, se sbârli din nou, gata să reia deacapul prietenoasa-i întâmpinare, fiind însă smucită se înnecă şi glasul îi se pierdu în bolboroseli.

— „Crailor", ne mai strigă totuşi. „Crai de Curtea-veche".

Vorbise prin ea oare altcineva, de altă dată — cine ştie? Dar ca această zicere uitată, demult scoasă din întrebuinţare, nimic pe lume nu cred

să-i fi putut face lui Pantazi atâta plăcere. Ii se luminase faţa, nu se mai sătura de a o rosti.

— „E întradevăr", recunoscu Paşadia, o asociaţie de cuvinte din cele mai fericite; lasă pe jos „Curtenii calului de spijă", cu aceiaşi însemnare, din vremea lui Ludovic al treisprezecelea. Are ceva ecuestru, mistic. Ar fi un minunat titlu pentru o carte".

— „Nefericită Pena", murmură Pantazi cu melancolie, după un răstimp de tăcere, „sărmană fiinţă, aşi fi crezut eu să te mai întâlnesc? De câte nu-mi aduci aminte"!

— „Cum, o cunoşti"? întrebă mirat Pirgu.

— „Da, e o istorie veche; o istorie de dragoste şi nu de toate zilele. Era pe vremea răsboiului din şaptezeci-şi-şapte. Nu cred să fi pierit încă via amintire ce Ruşii au lăsat aici femeilor, femeilor de toată teapa. A fost o curată nebunie. Pe rogojină, ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome Danae. In Bucureşti, muscalii aflaseră o Capua. Cucoanele nu mai aveau ochi decât pentru ofiţerii ruşi. Dar acela după care turbaseră toate era Leuchtenberg-Beauharnais, frumosul Serghie, nepotul Impăratului. Zadarnic însă aşteptară să-i cadă batista. Căci întâmplarea îl aruncase, din întâia noapte, în braţele unei femei de rând şi din braţele acesteia nu s'a mai putut desprinde. Era o fată de mahala, nu prea tânără, puţin căruntă la tâmple; o ştiam dela balurile mascate şi dela grădinile de vară. Fermecul acestei fiinţe, deobicei posacă, mai mult ciudată

decât frumoasă, îi sta în ochi, nişte ochi mari verzi, verzi-tulburi, lături-de-peşte cum le zice românul, genaţi şi sprâncenaţi, cu privirea cam rătăcită. Să fi fost alţii nurii ce ţesură mreaja în care fu prinsă inima ducelui? — se poate; e netăgăduit însă că, împărtăşită de amândoi deopotrivă, o pătimaşă iubire se aprinse între floarea-de-maidan şi Făt-frumosul în fiinţa căruia se resfrângeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărăteşti. Rămăsese lucru hotărît ca, după răsboi, Pena să-şi urmeze domnul şi stăpânul în Rusia. Leuchtenberg s'a dus să moară ca un cruciat în Balcani. I-am însoţit trupul până la Prut. In seara de 19 Octomvrie, şaptezeci-şi-şapte, trenul mortuar, cu un vagon preschimbat în paraclis-arzător unde, între o risipă de făclii şi de candele, preoţi în odăjdii şi cavaleri-garzi în platoşe poleite privegheau racla ascunsă sub flori a eroului, a trecut prin Bucureşti, oprindu-se numai câteva clipe pentru a primi onorurile. Din mulţime se ridică un ţipăt sfâşietor şi o femee căzu grămadă. Aţi înţeles cine era. Când s'a deşteptat, a trebuit s'o lege".

„Sunt de atunci treizeci şi trei de ani".

Pantazi îşi scutură ţigara. Trista istorie a Penei nu ne făcu nouă mai puţină plăcere decât lui nepreţuita ei ocară. Paşadia îşi luă rămas bun şi se urcă în caretă.

— „Iepure şi călătorie sprâncenată", îi strigă Pirgu.

Acum, Gorică se împleticea şi-i se încurca

limba. Ii trebui oarecare casnă ca să ne spuie că jucase ca un părinte; răposatul „Poker" în ființă n'ar fi jucat mai bine. — „Cu toate astea am intrat mesa", se văicări el, „am intrat şi nu pot afla mângâiere. Dar are să mi-o plătească, şi scump, caiafa asta bătrână, am să-l curăț".

Se ținu de capul nostru să mergem cu el. „Haideți Domnilor", ne îmbiă, „haideți, nu vă duc eu la rău". Il întrebarăm unde?

— „La Arnoteni", ne răspunse, „adevărații Arnoteni".

Nu pentru întâia oară stăruia Pirgu să ne ducă acolo. Ca să ne scăpăm de el, îi făgăduirăm să-l însoțim oricând altădată, oriunde, numai în acea seară nu. La podul Mogoşoaiei ne despărțirăm, Pirgu luând-o spre poştă, noi spre Sărindar. Noaptea era umedă şi rece, ceața se făcea tot mai deasă. Mă gândeam tocmai cum să mă văd mai degrabă acasă, în pat, când Pantazi, după obiceiul lui, mă rugă să rămân cu el. Mai era chip să mă împotrivesc, de hatârul lui ce nu eram în stare? Căci dacă de Paşadia aveam evlavie, de Pantazi aveam slăbiciune, una porneşte dela cap, cealaltă dela inimă, şi oricât s'ar ține cineva, inima trece înaintea capului. Omul acesta ciudat îmi fusese drag şi înainte de a-l cunoaşte, într'însul mi se părea că găsisem un prieten de când lumea şi adesea, mai mult chiar, un alt eu însumi.

CELE TREI HAGIALÂCURI

C'est une belle chose, mon ami, que les voyages...

DIDEROT

Un prieten de când lumea, aşa-mi păruse deşi înainte de anul acela — 1910 — nici nu-i bănuisem măcar fiinţa pe lume. Se ivise în Bucureşti cam odată cu întâile frunze. De atunci îl întâlnisem mereu şi pretutindeni.

Dela început îmi făcuse plăcere să-l văd, cu timpul căutasem chiar prilejul. Sunt fiinţe cari prin câte ceva, uneori fără a şti ce anume, deşteaptă în noi o vie curiositate, aţâţându-ne închipuirea să făurească asupra-le mici romane. M'am mustrat pentru slăbiciunea ce-am avut de asemenea fiinţe; nu destul de scump era s'o plătesc în păţania cu sir Aubrey de Vere? De data asta, peste curiositate se altoia covârşitor un simţimânt nou: o apropiere sufletească mergând până la înduioşare.

Să fi fost pentru că omul era aşa fermecător de trist? Cu putinţă, la dânsul numai ochii spunând atâtea. Cam afundaţi sub bolta sprâncenelor şi de-un albastru rar, privirea lor, nespus de

dulce, părea a urmări, înzăbrănită de nostalgie, amintirea unui vis.

Ei întinereau straniu această făptură care nici altmintreli nu-şi trăda vârsta, luminau fruntea senină, desăvârşeau înfăţişarea nobilă ce-i întipărea mata paloare a feţei smede şi trase, prelungită de o ţăcălie moale ca mătasea porumbului, a cărei coloare o avea chiar. Cam aceiaşi era şi coloarea îmbrăcămintei ce purta deobicei, la dânsul moi, molatece, mlădioase fiind toate, şi port, şi mişcări şi grai. Era un obosit, un sfios sau un mare mândru. Totdeauna singur, el se strecura în viaţă aproape furişându-se, căutând a se pierde în gloată; era însă între aceasta şi dânsul aşa nepotrivire că simplicitatea sa dinafară, vădit voită pentru a trece nebăgat în seamă, atingea tocmai scopul dimpotrivă, ajungea să fie bătătoare la ochi şi-i da un aer şi mai străin.

Străin totuşi nu era. A român nu semăna iarăşi: prea vorbea frumos româneşte, la fel ca franţuzeşte, poate ceva mai cu greutate. Fusesem adesea vecini de masă, azi la unul din birturile de frunte, mâine pe prispa vre-unei cârciumi. Mulţumire simţeam de câte ori îl aveam aproape, locul însă unde tristeţea lui afla în mine un răsunet atât de adânc încât îl făcea să-mi pară un alt eu-însumi era Cişmegiul, Cişmegiul de atunci, singuratic şi lăsat în sălbăticie.

Sub înalţii copaci, în amurg, necunoscutul îşi plimba melancolia. El păşea grav, sprijinindu-se în băţul său de cireş, străbătea încet aleele, fu-

mând, oprindu-se uneori dus pe gânduri. Dar cari puteau fi ele ca, năpădindu-l, să-l mişte până la lacrimi?

Se instelase de mult când, fără grabă, visătorul se îndura însfârşit să plece. Mergea să cineze. Spre miezul-nopţii se înfiinţa iar la vre-un loc de băutură unde sta cât mai târziu, până la închidere. Mai zăbovea apoi pe uliţi întru aşteptarea zorilor.

Am spus că-l întâlneam peste tot. Intr'atât mă deprinsesem cu el că o zi de se întâmpla să nu-l văd îi simţeam lipsa. Zărindu-l odată la gară, luând Aradul, m'a cuprins o părere-de-rău copilărească la gândul că ar fi plecat pentru totdeauna prietenul necunoscut, omul care privea cu ochi duioşi cerul, copacii, florile, copiii...

L'aşi fi uitat anevoie, amintirea fiindu-i strâns legată de Cişmigiu căruia îi rămăsesem credincios chiar în timpul marilor ploi ce au căzut înainte de ivirea cometei din acea vară. In apriga înviorare a verdeţii bete de umezeală şi pustie cu desăvârşire, grădina desvelea spre seară, când se însenina vremelnic, frumuseţi nebănuite. Şi în cea mai minunată dintre seri, avui pe podul cel mare al lacului plăcuta surprindere de a-mi regăsi amicul.

Rezemat de şubredul parmaclâc, el îşi aţintea privirea asupra albei scânteieri a luceafărului răsărind. Văzându-mă cu o ţigară aprinsă, veni să-mi ceară foc şi focul acesta fu de ajuns ca să topească dintre noi orice ghiaţă. Aflai că nici eu

nu eram pentru dânsul un străin: ne întâlneam atât de des. Aşteptase numai prilejul să-mi poată face cunoştinţa şi mulţumea împrejurărilor că i-l dase tocmai în acea seară.

— „In faţa Frumosului", lămuri el, „singurătatea devine apăsătoare şi e o seară prea frumoasă, Domnule, o seară de basm şi de vis. Asemenea seri se întorc, zice-se, de demult, în taina lor le plăcea meşterilor cei vechi să întruchipeze unele legende sacre, rareori însă penelul celor mai iscusiţi chiar a isbutit să le redea umbra limpede în toată albastra-i străvezime. E seara isgonirei Agarei, seara fugii în Egipt. Pare că fascinată vremea însăşi îşi conteneşte mersul. Şi în văzduhul fluid nici o adiere, în frunzişuri nici un murmur, pe luciul apei nici un fior"...

Astăzi, după atâţia ani, îmi pare că-l mai aud. Vorbea măsurat şi rar, împrumutând spuselor cât de neînsemnate farmecul glasului său grav şi cald pe care ştia să-l mlădieze şi să-l învăluie, să-l urce sau să-l coboare cu o fericită măestrie. L-am însoţit ascultându-l cu o plăcere crescândă în umbra acelei seri aproape mistice căreia el îi resfrângea în ochi albastrul adânc şi în întreagă făptura sa liniştea nesfârşită, nu m'am săturat să-l ascult toată noaptea. Dar, pentru câte avea de povestit, o singură noapte nu era de ajuns aşa că, despărţindu-ne, spre dimineaţă, am luat întâlnire pentru seara următoare când s'a

petrecut la fel, şi apoi iarăşi şi iar, fără întrerupere, în şir, aproape trei luni...

...din rarele plăcute ale vieţii mele. Cu cât scădea ziua, ne întâlneam mai devreme, ne despărţeam mai târziu. Să nu mai fi fost zi deloc ca să fi rămas mereu împreună, rău nu mi-ar fi părut; cu dânsul nu mi s'ar fi urât o vecinicie. Nimic mai monoton totuşi ca felul de a ne petrece timpul. Masa o prelungeam până spre miezulnopţii, la vorbă pe care o urmam la aer liber, cutreerând, calmi peripateticieni, uliţe pustii prin mahalale necunoscute unde ne rătăceam adesea, uitam că ne aflam în Bucureşti. Uneori, la loc deschis, omul se oprea ca să privească îndelung cerul, din ce în ce mai frumos către toamnă şi căruia-i cunoştea toate stelele. Când era vreme rea, mergeam la el acasă.

Locuia pe liniştita stradă a Modei, la catul al doilea al unei clădiri ce aparţinea regelui Carol, la o franţuzoaică bătrână care-i închiriase două încăperi, bogat mobilate în gustul greoi de acum cincizeci de ani, un salon în faţă şi o odaie de dormit în fund, despărţite printr'un geamlâc înalt. La belşugul de abanos şi de mahon, de mătăsării, de catifele şi de oglinzi — acestea de toată frumuseţea, fără ramă şi cât peretele — iubirea de flori a chiriaşului, împinsă la patimă, adăoga o nebunească risipă de trandafiri şi de tiparoase ce împreună cu lumânările pe cari le găseam aprinse, în cele două candelabre de argint

cu câte cinci ramuri, oricând am fi venit, puneau locuinţei pecetea unui lux ales, alcătuind oaspelui meu un cadru în aşa armonie cu fiinţa sa că, în amintirea mea, dintr'însul nu-l pot desprinde.

Dar încântarea începuse: omul vorbea...

Povestirea unduia agale, împletind în bogata-i ghirlandă nobile flori culese din literatura tutulor popoarelor. Stăpân pe meşteşugul de a zugrăvi cu vorba, el găsea cu uşurinţă mijlocul de a însemna, şi încă într'un grai a cărui deprindere o pierduse, până şi cele mai alunecoase şi mai nehotărîte înfăţişări ale firii, ale vremii, ale depărtării, aşa că amăgirea era în totdeauna deplină. Ca în puterea unei vrăji, cu dânsul am făcut în închipuire lungi călătorii, călătorii cum nu-mi fusese dat nici să visez... omul vorbea. Inaintea ochilor mei, aevea, se desfăşura fermecătoare trâmba de vedenii.

Străjuiau pe înălţimi ruine semeţe în falduri de ederă, zăceau cotropite de veninoasă verdeaţă surpături de cetăţi. Palate părăsite aţipeau în păragina grădinilor unde zeităţi de piatră, în veşmânt de muşchiu, privesc zâmbind cum vântul toamnei spulberă troiene ruginii de frunze, grădinile cu fântâni unde apele nu mai joacă. Beteala lunii pline se revărsa peste vechi orăşele adormite; pâlpâiau pe mlaştini văpăi sglobii. Puhoiul de lumini poleia noroiul metropolelor u-

riaşe aprinzând deasupra-le ceaţa ca un pojar. De funinginea şi de mucegaiul lor fugeam însă repede; la zare neaua piscurilor sângera în amurg. Şi plecam să cunoaştem ameţeala aprigă a culmilor, lăsam în urma noastră înflorite poiene, urcam prin brădet, adulmecaţi de şoapta pâraielor resfirate sub ferigi, urcam, beţi de aerul tare, mai sus, tot mai sus. La picioarele noastre, între costişe pleşuve şi dâmburi încomate de codri stufoşi, văile se aşterneau dealungul albiei şerpuite a râurilor ce se pierdeau departe, în aburul câmpiilor grase. Un lung freamăt se înălţa ca o rugăciune. In pacea singurătăţii nemărginite, priveam în slavă rotirea vulturilor deasupra negrelor prăpăstii, iar noaptea ne simţeam mai aproape de stele. Dar curând începea să viscolească şi să geruie şi coboram către miază-zi, în ţinuturile cu dulci nume unde toamna lâncezeşte până în primăvară, unde totul, suferinţa, moartea chiar, înveşmântă chipul voluptăţii. Mireasma florilor de oleandru se aşternea amară deasupra lacurilor triste ce oglindă albe turle între funebri chiparoşi. Peregrini cucernici mergeam să ne închinăm Frumosului în cetăţile liniştii şi ale uitării, le cutreeram uliţele în clină şi pieţele ierboase, veneram în vechi palate şi biserici capo-d'opere auguste, ne pătrundeam de suflul Trecutului contemplându-i vestigiile sublime. Corabia aluneca încet între ţărmurile lăudate ale mărilor elene şi latine; stâlpii capiştii în ruină răsăreau din crângul de dafini. O grecoaică ne zâmbea dintr'un

pridvor perdeluit de iasomie, ne tocmeam cu neguţători armeni şi jidovi prin bazare, beam cu marinarii vin dulce în tractire afumate unde jucau femei din buric. Ne ameţea forfoteala pestriţă din schelele scăldate în soare cu legănarea molcomă a catartelor, ne fermeca lina tăcere din cimitirele turceşti, albul răsfăţ al oraşelor răsăritene tolănite ca nişte cadâne la umbra cedrilor trufaşi, lăsam să ne fure vraja albastră a Mediteranei până când copleşiţi de toropeala cerului său de smalt şi înăbuşiţi de vântul Libiei, ieşeam la ocean. Spre miază-noapte, din jocurile umezelii cu lumina, se isca pentru văzul uimit o nesfârşită desfătare. Razele piezişe daureau viu burhaiul, destrămau tortul brumelor în toate feţele curcubeului şi erau, la fel niciodată, împurpurări grele în asfinţit, apoase străvezimi viorii şi sure în serile lungi de vară, feerica strălucire a zorilor boreale deasupra nămeţirilor de gheţari. Ne înturnam apoi spre tropice, trăiam cu săditorii visul galeş al Floridei şi al ostroavelor Antile, pătrundeam, pe urma „vânătorilor de orchidee“, în verdea întunecime a selbelor Amazonului scăpărând de sboruri de papagali. Nimic nu scăpa cercetării noastre lacome, descopeream guri de rai pierdute pe întinsul oceanului pacinic unde, sub constelaţii noui, încrucişam îndelung, ne îndrumam spre ţările mirodeniilor, spre leagănul civilizaţiilor străvechi, sărbătoream ivirea primăverii la Isè, ne scufundam în tainica pierzanie a nopţilor chinezeşti şi indiene, ne înfiora aromeala serilor pe

apă la Bangkok. Vântul fierbinte alinta lin clopoţeii argintii ai pagodelor, înclină foile late de plibani. Uitam de Europa, din ea tot ce admirasem ne părea acum atât de pipernicit şi de şters. Şi purcedeam mereu, în căutare de zări mai adânci, de păduri mai bătrâne, de grădini mai înflorite, de ruine mai mărețe, mulțumire nu mai aflam decât atunci când frumusețea sau ciudățenia făcea să ne credem pe tărâmul visului, oricare ar fi fost însă minunăția datorită jucăriei firei sau trudei omeneşti, mult nu ne reţinea şi porneam iarăşi, străbăteam sumbre meleaguri şi râpoase singurătăţi, ocoleam jalea pustietăţilor sterpe, groaza smârcurilor fetide ca să ne întoarcem cât mai repede la mare.

Marea...

Lucie ca o baltă, oglindind, la adăpostul toartelor coastei, pirozeaua tăriei şi mărgăritarul norilor, florie ca o pajişte sau scânteiând ca o mişună de licurici, searbădă şi domoală sau vie, verde şi vajnică, avântându-se spumegând spre cerul căruia îi e fiică, de ea vorbea cu păgânească evlavie, pomenindu-i doar numele glasul îi se pogora tremurător ca şi cum ar fi mărturisit o taină sau îngânat o rugă. Pentru slăvirea ei, uriaşa putere în mişcare a rotundului, matca a tot ce viază, neîncătuşata şi neprihănita, îi se părea că graiul omenesc nu e în deajuns vrednic şi că înseşi poeţii cei mai cu renume încumetându-se a o cânta păliseră. La dânsa îi era gândul, ca 'ntr'o scoică,

ea răsuna în inima lui fără sfârşit, într'însa care fusese patima întregii lui vieţi, dorea să-şi afle şi mormântul...

...tăcea acum cu privirea pierdută în gol. Dela un ceas, simţeam cum ceva greu mă apăsa pe piept, îmi strângea tâmplele. Omul acesta deprins cu vântul iute dela larg, cu mirosul salubru de vâsc marin, avea groază de ferestrele deschise şi trăia într'un aer închegat, împâclit de fum, zaharisit de miresme grele. Târziu, flacările lumânărilor încremeneau ţepene şi, din când în când, se auzea scuturându-se cu un foşnet înăbuşit câte un trandafir.

Nu era singura lui ciudăţenie. Mi-aducea uneori aminte de acel tânăr englez a cărui tristă istorie am scris-o. Avea acelaşi fel nepreţuit de a tivi descrierile de călătorii cu amănunte istorice rare; şi el ţinuse să întrebe fiecare colţ de tărâm sau de apă la ce fusese în trecut martor, îmbinând pretutindeni priveliştea de azi cu vedenia de odinioară. Ii plăcuse să viseze în faţa stâncii de pe care Sapho se aruncase în valuri, a ţărmului unde se înălţase rugul lui Pompeiu. Ici fu răpusă frumoasa Ines, colo muri închis regele nebun. Dar pe când vastele peisagii ce sir Anbrey zugrăvea dintr'un cuvânt erau pustii de suflare omenească, ca după un potop, în ale noului prieten se îmbulzea, în pitoreşti veşminte, o lume întreagă: şeici şi paşale, emiri şi hani, rajahi şi mandarini, preoţi şi călugări de toate legile şi tagmele, zo-

diaşi, pustnici, vrăjitori, vraci, căpetenii de seminţii sălbatice cărora le fusese oaspe sau tovarăş de petrecere şi vânătoare şi trebue să le fi intrat în voie şi să le fi fost pe plac la fel ca numeroşilor săi prieteni din Europa, aşa cum ştia să se arate, liniştit, blajin, îngăduitor, fără fudulie şi prejudecăţi de rând, de o curtenie binevoitoare, nesilită, ce trăda în el un boer mare în înţelesul înalt al cuvântului, unul din păstrătorii cei din urmă a ceea ce „vechiul regim" avea mai simpatic şi mai ademenitor. Şi nu mă întrebam atât cine era acel domn Pantazi — aşa părea că-l chema — omul pătimaş după Frumos şi adăpat la isvorul tutulor cunoştinţelor care citea în original pe Cervantes şi pe Camoëns şi vorbea cu cerşetorii ţigăneşte, cavalerul Sfântului-George al Rusiei, cât mă ciuda pricina tristeţii acelui răsfăţat al soartei, taina acelei line melancolii ce-i adumbrea aşa romantic fiinţa şi se oglindea nesfârşită în priveliştea atâtor ceruri, atâtor mări şi limane. Cu încetul, la evocarea lor se deşteptase în mine un suflet nou, un suflet de nomad cu nostalgii sfâşietoare, mă încindea dorul de ducă, mă înfrigura ispita plecărilor spre necunoscut, fermecul îndepărtatelor pribegiri şi la gândul că aşi rămâne până la capăt robul unui petec de pământ, osândit a mă frământa şi istovi fără mulţumire într'un ocol restrâns, sufeream cumplit, mă simţeam abătut până la desnădejde. Asemenea acelei suliţi măiestre ce singură avea darul să tămăduiască rănile ce făcuse, numai istorisirile ciudatului prie-

ten îmi mai puteau alina răul, mulţumită lor mă pierdeam în lumea visărilor ca 'ntr'o beţie, beţie de felul celor de mac sau de cânepă, aţâţând închipuirea deopotrivă şi urmate de treziri nu mai puţin amare.

Legasem dar iarăşi prieteşug cu un necunoscut, prieteşug la toartă, eram toată vremea împreună, casa lui mi-era deschisă la orice oră, ajunsesem să stau mai mult la el decât la mine. Dela venirea toamnei ieşea mai rar, era tare friguros, dacă era urât afară nu desfăcea perdelele ziua întreagă şi sta cu luminile aprinse. Vorbea cu dor atunci de villa ce, undeva sub un cer cald, îl aştepta la marginea mării, într'un noian de verdeaţă şi de flori. Florile, cât le iubea! La dânsul se scuturaseră cei din urmă trandafiri de Bucureşti şi pentru că tufănicile ce le luaseră locul nu miros, mănunchiuri de ciubuce de vanilie îşi svântau aroma în largi cupe. Te îmbiau, de pe măsuţe, zaharicale, poame, băuturi dulci. Omul trăia într'o nepăsare fără ţărmurire, nu se sinchisea de nimeni şi de nimic; afundat în perne, fuma şi povestea numai, iar povestirile-i noui totdeauna erau urmate de acele lungi căderi pe gânduri când îi lăcrămau ochii. Şi afară de mine nu-i cunoşteam alt oaspe.

Or, cam o lună înainte de seara dela care purcede istoria de faţă, la birtul franţuzesc unde domnului Pantazi îi se păstra cu sfinţenie masa, în colţul cel mai adăpostit, era la ceasul cinei

zarvă mare. Ce anume prilejise, în strâmta încăpere, gălăgioasa adunare a tot ce Bucureştii avea mai moţat, nu ţin minte, ştiu numai că repede sătul de a privi acea lume anostă şi deşartă mă hotărâsem tocmai să-mi aplec nasul în taler când avu loc o intrare ce merita într'adevăr să nu fie trecută cu vederea. O clipă mi se năzări că, folosindu-se de învălmăşeala unei cirezi tâmpe de malaci se strecuraseră într'un ţarc două fiare hămesite.

Era una din acele împerecheri strânse, datorite deobicei viţiului, aşa strânse că dela un timp nu se mai pot închipui singuri cei ce le alcătuesc. De bună seamă tot viţiul trebuia s'o fi înnădit şi pe aceasta, căci altceva ce ar fi putut apropia doi oameni atât de deosebiţi? Unul în vârstă, cănit şi ferchezuit la desnădejde, purta pe un trup înţepenit dar svelt încă, un cap cum veacul nostru nu-şi mai dă casna să plăsmuiască şi părea chiar întors din vremuri de altădată acel chip aprig ale cărui trăsuri semeţe purtau pecetea răsvrătirii şi a urii. Celălalt, mai tânăr mult, coclit însă şi buhav care legăna pe nişte picioare subţiri arcuite în afară o burtică ascuţită, oglindea pe faţa-i rânjitoare şi botoasă josnicia cea mai murdară. Cel dintâi, foarte rece, îşi rotise încet privirea posomorâtă pe deasupra capetelor, celui de al doilea îi jucau fără astâmpăr ochişorii vioi şi refecaţi sclipind de vicleană răutate. In tot, impresia ce o da acesta din urmă era numai în paguba lui, iar

alăturarea de domnul cel trufaş făcea să-i reiasă şi mai respingătoare mutra obrasnică de marţafoi.

— „Dumneata nici apă la gârlă nu găseşti", bombăni el aşa ca să-l auzim noi, „tot eu, tot Pirgu sireacul!" Strânse familiar mâna lui Pantazi şi ocrotitor pe a mea şi se aşeză la masa noastră fără a mai cere voie. Insoţitorul său nu luă însă loc decât poftit şi după înfăţişările de rigoare pe cari le făcui cu atât mai mare plăcere cu cât de mult doream o apropiere între aceste două fiinţe, Paşadia şi Pantazi, aşa menite să se înţeleagă şi să se preţuiască.

Ţinurăm deschis localul până la ziua. Pirgu plecă şi se întoarse de mai multe ori, din ce în ce mai beat. Ca să-i dovedească lui Pantazi pe care din „nene" nu-l scotea cât îl iubea, îl tot săruta mereu. — „Nu mă mai lăsaţi să-l pup, fraţilor", ne rugă, „că-l trimit la Govora". — „Bufon abject", îl mustră Paşadia, „vezi să nu te trimitem noi la Mărcuţa"!

Ar fi fost drept atunci să mergem cu el acolo şi noi ceilalţi trei şi să nu ni se mai dea drumul. Ca să fim împreună, Pantazi şi cu mine nu urmarăm oare în viaţa lui de noapte pe Paşadia care, la rândul său, se lăsa călăuzit orbeşte de Pirgu? Mi se desvălui astfel o lume nebănuită, cu blestemăţii la cari de n'aşi fi fost în fiinţă martor şi le-aşi fi auzit dela altcineva, le-aşi fi crezut că ţin de tărâmul născocirii. Bucureştii rămăsese credincios vechei sale datini de stricăciune; la fiece pas ne

aminteam că suntem la porţile Răsăritului. Şi totuşi, desfrâul mă uimi mai puţin decât descreerarea ce domnea în toate rândurile; mărturisesc că nu mă aşteptam să văd dospind ţicneli atât de numeroase şi de felurite, să întâlnesc atâta nebunime slobodă. Cum nu-mi fu dat să găsesc mai pe nimeni la care, mai curând sau mai târziu, să nu se dea pe faţă, vre-o meteahnă, pe care pe neaşteptate, să nu-l aud aiurând, la sfârşit pierdui nădejdea să cunosc, în carne şi oase, făptură omenească pe deplin teafără la minte. Numărul cazurilor interesante rămânea însă restrâns şi, printre ele, vrednic de cercetare întradevăr nu-l socotii decât pe al lui Paşadia.

Am pomenit de felul cum marele meu prieten pusese cu vre-o cincisprezece ani înainte capăt lungii lupte în vălmăşagul căreia îl aruncase mohorâta lui zodie şi cum se îngropase de viu. De atunci tot ce făcea era aşa nesăbuit şi fără de noimă, că nu se putea să nu dai dreptate obşteştii păreri care-l decretase nebun. Omul acesta care, în ura bolnavă ce nutrea împotriva ţării româneşti, jurase că se va înstrăina pentru totdeauna îndată ce mijloace cât de slabe îi vor îngădui-o, când se înavuţise şi aşa cum poate nici nu trăsese nădejde, nu numai că nu-i mai trecuse hotarele, dar se statornicise tocmai în Bucureşti, în oraşul blestemat, plin de atâtea amintiri amare. Din bătrânele case ale Zincăi Mamonoaia, cumpărate la mezat, el îşi făcuse, meremetisindu-le deantregul şi îngrămădind înăuntru tot felul de scumpătăţi

rare, o somptuoasă sihăstrie unde trăia pe picior mare, boereşte. Cum trăia însă era o halima: ca la el la nimeni. El care de cincisprezece ani ţinea bucătar şi sofragiu, nu lua masa decât seara şi atunci la birt şi, tot de atâta vreme, nu se culcase acasă, în pat, niciodată. Slugile sale ce, la dorinţă, se iveau şi piereau, ca nişte stafii, mute, el nu le suferea să stea cu dânsul sub acelaşi acoperiş; ele huzureau într'o locuinţă deosebită unde puiseră şi-şi pripăşiseră neamuri sau cunoştinţe de cari stăpânul habar n'avea şi a rămas de pomină cum acesta văzând într'o zi, pe geam, că dela el din curte se scoate un cosciug n'a ţinut să ştie cine fusese mortul. Să stau să-i înşir toate ciudăţeniile de soiul acesta ar fi să nu mai isprăvesc; mă voi mărgini dar să mă agăţ numai de cea mai uimitoare: Paşadia trăia cu schimbul două vieţi.

De dimineaţa până seara el nu se mişca de acasă, nu se ridica dela masa de lucru dintre cărţi şi hârtii, citea, scria fără răgaz. In timpul acesta nici nu fuma, sorbea câte puţin numai dintr'o ceaşcă de cafea fără zahăr şi tare. Mergeam din când în când să-l văd şi era de atâtea ori pentru mine o sărbătoare. Ce fiinţă aleasă, câtă deosebire între dânsul şi ceilalţi, ce prăpastie! De vulgaritatea consfinţită de obiceiul pământului, nici umbră la el, nici urmă — nimic balcanic, nimic ţigănesc; păşindu-i pragul treceai graniţa, dădeai de civilizaţie. Acolo era sălaşul desfătărilor grave ale duhului. Cum era atunci cu putinţă ca

omul de carte şi de Curte care ar fi făcut podoaba zilelor dela Weimar, să se fi învoit a împărtăşi de seara până dimineaţa desmăţarea unui Pirgu, ca apuseanul subţire în gusturi şi lingav să guste pastrama şi turburelul, schembeaua şi prăştina, ca vechiul vienez pierdut în vraja visului mozartian să asculte ciamparalele şi bidineaua? Ii aţipea estimp oare voinţa, era cumva victima fără răspundere a vre-unei sminteli stranii? Eu unul am crezut că da şi mă îndoesc ca o altă tălmăcire să fi părut mai firească oricui ar fi ştiut ce îngrozitoare clironomie împovăra în privinţa aceasta pe Paşadia.

Se împinise cam un veac de când cel dintâi cu acest nume, la care se adăogase porecla de Măgureanu după o moşioară de danie domnească, fugind de undeva, de prin părţile turceşti, ca să scape de ispăşirea unui îndoit omor, se aciuase în Valahia şi ajunsese armaş mare. O tristă faimă supravieţuise omului pătat de sânge ce nu fusese văzut râzând niciodată. La veneticul acesta necunoscut, despre care se svonise că nu-şi destăinuia obârşia pentru că ar fi fost prea joasă, se învederau tocmai dimpotrivă, trupeşte şi sufleteşte, semnele unei înalte stirpe în cădere: portul semeţ şi înfăţişarea nobilă, trufia, cerbicia şi cruzimea, lenea, sila de viaţă, setea de răsbunare şi puterea de ură, semne ce trecu urmaşilor săi cari de nu s'ar fi prigonit între dânşii, desbinaţi toată vremea, ar fi putut încă dura o casă puternică şi

vestită. Credinţa că ţara românească le-a fost neprielnică nu era lipsită de temei, cu toate că şi suceala firii lor pătimaşe şi îndărătnice, bântuită de învrăjbire, nu numai vitregia împrejurărilor i-a împiedecat să ajungă la treapta pentru care-i meneau preţioasele daruri ale minţii. Ei se arătaseră lacomi de învăţătură, plăcuţi la vorbă şi meşteri în condei, isteţi şi destoinici, dar fără şir în ce făceau, cu trăsneli toţi şi cu toane, purtând fiecare în sine plodul propriei sale pierderi şi pieiri şi stând cineva să cugete la soarta Paşadeştilor-Măgureni, ar zice că asupra neamului lor apăsa o neagră afurisenie care-l mâna fără înduplecare spre stingere, supunându-l mai înainte la încercările cele mai grele ale restriştei. Desrădăcinată şi răsădită în pământ străin, bătrâna tulpină bătută de vijelie îşi scuturase jalnic cele din urmă frunze. Armaşul schingiuitor şi ucigaş se prăpădise de timpuriu, otrăvit, zice-se, chiar de ai săi, al doilea, serdarul, vânător posac, îşi petrecuse mai toată viaţa în Vlăsia şi învinuit de tâlhărie la drumul mare şi de batere de bani calpi, pierise pentru totdeauna fără a-i se mai auzi de nume, iar fiul său, părintele prietenului meu, părinte nevrednic şi duşman, cartofor, crai şi beţiv, măcinase mai multe rânduri de moşteniri şi murise în furiile nebuniei. La fel sfârşise, tânăr, şi vărul său, poetul, iar dintre fete, singura care avusese parte de cununii îşi aprinsese dela lumânare părul în noaptea nunţii şi arsese de vie. Femeile ce slujiseră de matcă — greaca ursuză şi

sanchie clocindu-şi cu gura încleştată lunga dambla între hârdaele de neramzi şi de gazii, sârba haină şi dârjă care, pe patul morţii, scuipase grijania în barba popii şi-şi dase sufletul blestemându-şi copiii, braşoveanca zăcaşă şi faţarnică roasă de schiros şi de pismă — înveninaseră mai mult acel sânge bolnav, îi sporiseră funesta zestre de racile şi de beteşuguri, dar ascuţiseră totdeodată şi deşteptăciunea celor născuţi dintr'însul, acea stearpă deşteptăciune, nesănătoasă şi ea poate, care atinsese o aşa înaltă stepenă de agerime la vlăstarul cel din urmă. In acesta, sufletele celor dinainte ai săi cuibau neîmpăcate, licărind în sumbra-i privire, rânjind în zâmbetu-i sinistru, ele-i stânjeniseră înălţarea. îl împiedecaseră să apună cu falǎ, zăticnindu-i minunata cumpănire a însuşirilor şi numai el ştia de câte ori fusese nevoit să-şi încordeze împotriva-le toată stăpânirea-de-sine, într'o luptă mai istovitoare decât aceea cu vrăjmaşii dinafară şi din care nu ieşise biruitor deopotrivă până la sfârşit. Intr'o zi, ziua hotărârii celei mari, le lăsase să-şi reia din drepturi o parte, ridicase singur zăgazul şi se prăvălise în desfrâu adânc, până la fund dar, şi mă simt dator s'o spun iarăşi, degradarea nu-l înfierase o singură clipă căci dacă seara patriciul cobora în Suburra, el nu-şi schimba portul, nici nu-şi lepăda însemnele, rămânând tot aşa măreţ în viţiu ca şi în virtute. Se petrecea însă atunci într'însul ceva nefiresc: treptat fiinţa lui cădea într'o amorţeală aşa stranie, că acela pe care Pirgu îl târa, fără

împotrivire, după dânsul, nu arăta a fi Paşadia el-însuşi, ci numai trupul său, în care singură privirea urma să trăiască, din ce în ce mai posomorâtă şi mai tulbure, destăinuind parcă o suferinţă lăuntrică sfâşietoare. Ar fi stat astfel, fumând ţigară după ţigară, sorbind pahar după pahar, fără a rosti un cuvânt, noaptea întreagă. Cunoşteam mijlocul de a-l rechema la viaţă; deodată omul se înviora, ochii îi se înseninau, un trist surâs îi lumina rece faţa stinsă. Adusesem vorba de ceva din vremuri de odinioară, de demult. Ştiam că vedenia trecutului, în care se cufunda cu patimă, era singurul lucru în stare să-l mişte, de trecut vorbea cu o reculegere mistică; eresul că sufletul său umbros şi vechiu ar mai fi avut cândva şi alte întrupări fiind singura amăgire ce-şi îngăduia, singura înduioşare şi singura mângâiere. Şi aşa de puternică era la dânsul acea vedenie că pe dată ne-o împărtăşea şi nouă — lui Pantazi şi mie. Incepea atunci, nu mai puţin fermecătoare, o nouă călătorie, călătoria în veacurile apuse. Ne regăseam de obicei în acela, scump nouă şi nostalgic între toate, care fu al optsprezecelea.

Eram trei odrasle de dinaşti cu nume slăvite, tustrei cavaleri-călugări din tagma Sfântului-Ioan dela Ierusalim, zişi de Malta, purtând cu fală pe piept crucea de smalt alb şi încununatul trofeu spânzurate de panglica de cănăvăţ negru. Răsărisem în amurgul Craiului-Soare, părinţii iesuiţi

ne crescuseră şi ne înarmase Villena. Tineri de tot, într'o caravană, scufundasem pe furtună nişte tartane barbareşti; mai târziu vitejiserăm pe uscat pentru isbânda florilor-de-crin: fusesem la Kehl cu Berwick şi cu Coigny la Guastalla, după cari isprăvi luaserăm rămas bun dela viaţa ostăşească şi, dornici de a vedea şi de a cunoaşte, plecasem, treime nedespărţită, în necontenit colind, pe urmele lui Peterborough. Curteni de viţă, dela un capăt al Europei la altul, nu fu Curte să rămâie de noi necercetată, tocurile noastre roşii sunară pe scările tutulora, oglinzile fiecăreia ne resfrânseră chipurile înţepate şi zâmbetele nepătrunse; dearândul cutreerarăm Curte după Curte; bine primiţi şi bine priviţi pretutindeni eram oaspeţii Mărilor, Sfinţiilor şi Luminăţiilor toate, ai Domnitorilor mari, de mijloc şi mărunţi, ai Prinţeselor-stariţe, ai Prinţilor-egumeni şi ai Prinţilor-episcopi; la Belem şi la Granja, la Favorita şi la Caserta, la Versailles, la Chantilly şi la Sceaux, la Windsor, la Amalienborg, la Nymphenburg şi la Herrenhausen, la Schönbrunn şi la Sans-souci, la Haga-pe-Maelar, la Ermitage şi la Peterhof cunoscurăm „dulceaţa traiului". In sărbătoare neîntreruptă de zi şi noapte, am petrecut cum nu se mai petrecuse şi nu se va mai petrece, ne-am înfruptat cu nesaţ din toate desfătările simţurilor şi ale minţii căci, deşi lipsit de măreţie, fu veacul binecuvântat, veacul cel din urmă al bunului plac şi al bunului gust, pe scurt veacul francez şi mai presus de orice veacul voluptăţii, când până şi în

biserici heruvimilor le luaseră locul Cupidonii, când, lâncezind de dor, inimile fură aduse prinos toate zeului legat la ochi şi noi cari am văzut pe mult-iubitul târându-se la picioarele marchizei, pe filosoful dela Potsdam scâncind după Kayserlinck şi pe Semiramida moscovită smulgându-şi părul la moartea lui Lanskoi, noi înşine nu scăparăm dulcei molimi — „era atât de frumos seara sub castanii înalţi" — privind însă în femee şi un mijloc nu numai un ţel, cum politica ne ispitise, adesea făcurăm din alcovuri punte şi pentru ca totul să ne isbutească vieţuirăm în însoţirea celor Aleşi şi slujirăm pe Cârmuitori. Amestecaţi din umbră în toate urzelile şi uneltirile, fără noi nu se fereca nici desfereca nimic; prin linguşiri şi daruri cumpăram ţiitoarele regeşti şi ibovnicii împărăteşti, dregătorilor le eram sfetnici şi călăuze, lucram după împrejurări la înălţarea sau la răsturnarea lor, îndeplineam însărcinări de tot soiul: întovărăşeam pe Belle-Ile la Frankfurt pentru alegerea Impăratului, plecam cu Richelieu în peţit la Dresda, tocmeam la Paris pânze de Watteau pentru marele Frederic, duceam diamanticalele Elisavetei Petrovna să le şlefuiască la Amsterdam, porunceam la Malines horbote pentru Brühl şi acestea toate nu pentru vânarea de avuţie sau de măriri, ci numai din nevoia de a fi pururi în neastâmpăr, în mişcare. Hoinari nepocăiţi, vecinic pe drumuri, pătimaşi de curiositate şi din ce în ce mai ahtiaţi după plăceri, ne-am răspândit cu frenesie sufletele în depănarea celei mai înflorite

vremi din câte se cunoscuse, ne-am împărtăşit din toate harurile ei şi din toate rătăcirile. Şi noi am fost nebuni după muzică, ne-am răsboit pentru Rameau şi pentru Glück şi asemenea celor trei Crai ne-am închinat copilului care avea să fie Mozart; şi noi am avut slăbiciune de aventurieri: Neuhof, Bonneval, Cantacuzen, Tarakhanova, ducesa de Kingston, cavalerul d'Eon, Zanovici, Trenck s'au bucurat în ascuns sau pe faţă de sprijinul nostru, pe Casanova, bătrân şi matofit l'am aciolat pe lângă Waldstein la Dux; şi pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain, carafa lui Cagliostro, hârdăul lui Messmer, bazaconiile lui Swedenborg şi ale lui Schrepfner aflau la noi cari nu mai credeam în nimic crezare. Şi tot cu luare-aminte urmăream lucrările lui Scheele şi ale lui Lavoisier. Cu încetul legasem prietenie cu mai toţi aceia al căror nume istoria nu se poate scuti să-l însemneze, ne trimiteam răvaşe, ne abăteam totdeauna din cale ca să dăm câte o raită pe la Montbard sau pe la Ferney, prelungeam încântătoare popasuri la Hoditz, în Arcadia lui sileziană dela Rosswalde, spoream alaiul Impărătesei în Taurida, ne desfrânam în nebunia carnavalului la Veneţia şi, tot între măşti, în cealaltă Veneţie dela miază-noapte, în braţele noastre cădea Regele împuşcat de Ankarstroem. Era scris ca cel mai frumos dintre veacuri să asfinţească în sânge şi când, după câteva luni, vedeam trecând în par, între fulgerări de cuşme frigiene, capul Doamnei de Lamballe, înţelegând

că timpul nostru trecuse şi că, în curând, avea să stârvească şi să cadă pradă nimicirii tot ce ne fusese pe lume drag, ne acopeream feţele şi pieream pentru totdeauna.

— „Ia mai lăsaţi, nene, ciubucele astea", ne întrerupea sastisit Pirgu, „să mai vorbim şi de muieri".

Ştiam atunci că nici gâlceava nu era departe. Paşadia îi tăgăduia lui Pirgu în ce priveşte sexul gingaş orice fel de pricepere. Nu cu mai puţină tărie, la rândul său, Pirgu susţinea că în materie de dame Paşadia era nul. Să fi judecat după femeile pe cari Pirgu îi le aducea lui Paşadia, oricine ar fi fost de părerea acestuia din urmă: numai otrăvuri, rable de pripas, trezitură şi răsuflătură — o adevărată jale. Dar pentru ce atunci Paşadia care, cu banii ce-l ţineau, ar fi putut să-şi plătească tot ce era mai trufanda pe piaţă, se mulţumea cu ele, lăsând să-şi bată aşa neomenos joc de el Pirgu căruia numai gustul nu-i lipsea. Vechiu copoi, Gorică dibuia, pe la mahala, fete vrednice să slujească de isvod de frumuseţe, le momea cu vedenia unei vieţi uşoare şi bogate, le sprijinea întâii paşi pe poteca viţiului cu părintească grijă şi, ca un adevărat părinte, nici nu se atingea de ele. Cu totul altceva îi plăcea lui. Simţurile sale ce arătau respingere tocmai de ce e venust şi pur, nu se mai deşteptau decât la beţie şi atunci îi trebuiau femei schiloade, ştirbe, coşate sau borţoase şi mai ales peste măsură de

grase şi de trupeşe, huidume şi namile rupând cântarul la Sfântul-Gheorghe, geamale, baldâre, balcâze. Iar de greţoşeniile la cari se deda cu ele, vorbea atât de sdrenţăros încât ar fi făcut să se ruşineze dacă l'ar fi înţeles porcii chiar şi maimuţele.

— „Nu scuipaţi", rânjea el, „că-i piere gustul. Ce vreţi dacă am boală, dambla"?

Abia se potoleau lucrurile că, din chiar senin, isbucnea al doilea rând de ceartă. Pentru nimic, Paşadia n'ar fi scăpat prilejul de a ponegri ce era românesc. Pantazi îi lua în totdeauna parte, dar fără pornire; la unul era înverşunarea împotriva unei fiinţe iubite care-l trădase, la celălalt numai despreţul faţă de o rudă săracă. In schimb, Pirgu ajungea să se mire el singur cât era de patriot şi nu pot să uit cum, mergând odată să-l iau dela o adunare de cioclovine îmbrăcate toate în port naţional, dar fără a vorbi una boabă româneşte, m'am crucit şi eu, ca de altă aia, când l-am văzut, dulce păstoraş al Carpaţilor, cu cavalul în brâu, învârtind o bătută zuralie cu teosoafa Papura Jilava. Decât să-şi audă terfelită biata ţărişoară, mai bine se lipsea de toate, se scula şi ne părăsea, pentru scurtă vreme însă, de oarece se întorcea în totdeauna şi niciodată singur. Insoţitorii şi-i dejuga, fără să mai ceară încuviinţare, deadreptul la masa noastră, la care în chipul acesta, în mai puţin de o lună, am văzut perindându-se tot ce Bucureştii avea mai năbădăios, mai zănatic, mai teşmenit şi defăimat — jegul, lepra şi trânjii so-

cietății. Pierdut, ca de obicei, în aburoasa-i visare, Pantazi nici nu-i băga în seamă, era de mirare numai cum Pașadia, omul atât de țâfnos, nu-i respingea, ba dimpotrivă: îi cinstea, le întindea chiar mâna și după oarecari întrebări ce le punea unora cu meșteșug, trăda a nu fi fost tocmai așa străin de ce se petrecea pe lume cum își da aerul. Se făcea foc însă de câte-ori, cântând: „Ah după militari, infanteriști, tunari"... Pirgu ne aducea de subțioară pe Poponel.

Se făcuse cunoscut sub această poreclă unul din edecurile ministeriului trebilor din afară, băiat de mare viitor, arătând, ca mulți alții din breasla lui, o aplecare deosebită pentru anumite metode dosnice ale unei școale foarte discutate. Lamsdorf, Eulenburg, Mestschersky îi erau părinți sufletești și de asemenea nășii Poponel se arătase vrednic. Cum, pe vremea aceea, orașul nu era încă năpădit de numeroși icioglani de meserie, Poponel trecea drept ceva rar. In făptura sa care dealtmintreli în ce privește drăgălășia nu lăsa decât de dorit, sălășluia, mistuit de toate flacările Sodomei, un suflet de femee, sufletul uneia din acele slujnici împuțite ce dau târcoale seara cazărmilor. Mai mult nu voi stărui asupra-i; ca să-l descriu ar trebui să-mi înting pana în puroi și în mocirlă și, la această îndeletnicire nu mi-aşi pângări numai pana, dar aşi spurca mocirla chiar și puroiul. Şi totuși, nu a lui era vina: așa era dela Dumnezeu. La apropierea diplomatului, Pașadia recădea în

sumbra-i toropeală şi-l aştepta să plece ca să-i facă lui Pirgu imputări amare.

— „Până când", îi răspundea acesta, cu asemenea prejudecăţi trezite, până când? Dece atâta prigoană? Nu cumva ai pofti să-ţi facă dumitale curte? Nu? — atunci ce ai cu el? Dumneata nu ţii muscal cu luna? — lasă-l şi pe el să-şi ia turc cu luna. Dumitale îţi cere cineva socoteală că umbli după marcoave, după şteoalfe? — el dece să nu umble după juni, după crai? — „Bine" stăruia Paşadia, „dar pentru ce le face aşa pe dădaca? — „Păi altfel", lămurea Pirgu, „nu fac nici ei pe doica".

Era dat în Paşte, dat dracului. A! să fi voit el, cu darul de a zeflemisi grosolan şi ieftin, cu lipsa lui de carte şi de ideal înalt şi cu amănunţita lui cunoaştere a lumii de mardeiaşi, de codoşi şi de şmecheri, de teleleici, de târfe şi de ţaţe, a năravurilor şi a felului lor de a vorbi, fără multă bătaie de cap, Pirgu ar fi ajuns să fie numărat printre scriitorii de frunte ai neamului, i s'ar fi zis „maestrul", şi-ar fi arvunit statui şi funeralii naţionale. Ce mai „schiţe" i-ar fi tras, maica ta Doamne! dela el să fi auzit dandanale de mahala şi de alegeri. Mai cuminte poate, dânsul se mulţumea a le pune la cale, a trage sforile şi în aceasta rămânea neîntrecut. Aşa cum sucea el treburile, cum le învârtea, cum îi prostea şi-i zăpăcea dela mic la mare, scoţându-se pe el basma curată, era o minune; un târg întreg îl juca giurgiuna şi noi-înşine nu am făcut tustrei oare parte

din Vicleimul ale cărui păpuşi le arunca una într'alta, le smucea, le surchidea, fără să se sinchisească dacă îi se întâmpla să le ciobească sau să le sfarăme. Mai primejdioasă javră şi mai murdară nu se putea găsi, dar nici mai bună călăuză pentru călătoria a treia ce făceam aproape în fiecare seară, călătorie în viaţa care se vieţueşte, nu în aceea care se visează. De câte ori totuşi nu m'am crezut în plin vis.

Abia se isprăvea masa, că lui Pirgu îi se şi făcea de ducă. Ii era omului sete. Se găseau pe atunci, slavă Domnului, şi nu scumpe, vinuri de Bordeaux şi de Bourgogne să fi făcut cinste unui ospăţ regesc. Lui Gorică nu-i erau însă pe plac, el vrea un vin mai uşor, vin indigen, vin de grădină, descoperea el câte unul grozav şi ne căra, prin cine ştie ce fund de mahala, să ne cătrănească cu vre-o poşircă mucegăită şi tulbure. Adevărat lup de mare, Pantazi bea ce-i da de gură, mai lesne chiar decât Paşadia care nu băutură căuta, ci larmă, lumină, lume. De acolo plecam să încercăm alt vinaţ; şi-aducea el aminte de nişte ravac nebun, la prispa înaltă, sau de nişte sânge-de-iepure, să dai cu căciula'n câini. Intre două cârciumi, luam o cafea la Proţăpeasca sau la Pepi Şmaroţ şi mai stam de vorbă cu fetele la un pahar, cât rostuia Pirgu pentru Paşadia sau altcineva vre-o întâlnire pe a doua zi. Ne suiam uneori niţel la „club", unde Paşadia ţinea câteva lovituri la drum-de-fier, din picioare, la iuţeală;

aceasta însă rar, femeilor şi cărţilor fiindu-le hărăzite ceasurile dinaintea cinei. La popasul al treilea începea cheful cu temei, pe răpunere. In jurul nostru foiau şi forfoteau sinistre jivinele strejinopţi ale oraşului. Cu ele Gorică se simţea la largul său, îşi da drumul. Ca argintul-viu, el aluneca dela masă la masă, stârnea hohote de râs, mulţumită lui chiolhanul prindea cheag şi se înfierbânta; el spunea lăutarilor ce să cânte, le da de băut, se pupa cu ei în gură, apoi îi lua la înjurături şi la palme. De altfel, cam de obicei, spre dimineaţă se lăsa cu bătaie. Străini de tămbălăul care se umfla sălbatic, Pantazi şi Paşadia 'şi-urmau în tăcere visarea ca şi cum s'ar fi aflat la mii de poşte departe, ceea ce părea că le-o tulbură era tocmai liniştea. Şi ceva ciudat iarăşi, când se întâmpla să nu vie Pirgu — avea de moşit vre-o poliţă cu maimuţă, sau se încurca la dardăr cu Mehtupciu — atunci chiar dacă mergeam pe unde fusesem cu dânsul, moţăiam cu paharele dinainte, tot ce vedeam rămânea şters şi fără viaţă, acelei lumi de noapte însufleţitor fiindu-i numai el, el, întruparea vie a însuşi sufletului spurcat şi scârnav al Bucureştilor. De aceia l'urmam fără vorbă; cu dânsul am tărbăcit, pe lapoviţă şi pe sloată, clisa uliţelor fără caldarâm şi fără nume de pe la margini, prin funduri de maidane pline de gunoaie şi de mortăciuni, am intrat pe brânci aproape, în zăpuşala chiţimiilor scunde, cu pământ pe jos şi spoite tot aşa proaspăt ca ţigăncile ce, în flenderiţe roşii sau galbene şi

desculţe, legate numai cu o vipuşcă de cârpă sub genunchi, se dădeau acolo parlagiilor şi măţarilor pe o băncuţă, o cinzeacă de trăscău sau un pac de mahorcă. Şi cu toate că nu mergeam în familii, am isbutit să coborâm şi mai jos... Adăstam apoi în piaţă, la ciorba de burtă, până în revărsatul zorilor.

Zorile...

...Paşadia se oţerea, se scutura ca după un vis urât. Mă feream să mă uit atunci la chipul său încleştat, să-i întâlnesc privirea tulbure a cărei groază nimic n'ar putea-o spune. Tot astfel, cu inima strânsă, trebuise să se fi întors în grabă, de teama să nu fie prins de lumina zilei pe drum, străbunul ucigaş. Ne despărţeam însfârşit, ducându-ne fiecare leşurile: Paşadia şi Pantazi deadreptul acasă, eu la baia de aburi, Pirgu la moaşă să-l tragă cu oţet de trandafiri şi cu opodeldoc. Deşuchieturile lui, oricari ar fi fost, ajunseseră să pară la dânsul aşa fireşti că, în Jarcaleţi, unde sta cu părinţii, pe mahalagii vecinaşi nu-i mai cuprindea mirarea când îl vedeau întorcându-se dimineaţa cu două flaşnete cântând fiecare altceva, cu ursul, cu căluşarii sau cu paparudele, pe saca, pe targă sau cu dricul.

Dar trista viaţă de petrecere în care ne îngălasem avu cel puţin o urmare fericită. In scurt timp, o nobilă amiciţie legă pe Pantazi de Paşadia. Sufleteşte, cred că mai vârtos decât cunoştinţele şi curtenia îi apropiase tristeţea, deşi a unuia

era albastră şi lină ca acele seri ce se întorc, zice-se de demult, iar a celuilalt o neagră şi nețărmurită Gheenă. Cum Pantazi lua mai totdeauna pe seama lui cheltuiala de noapte şi într'aşa fel că nu încăpea din partea lui Paşadia împotrivire, acesta se hotărî să-l ospăteze la rândul său, dar nu la birt, ci la el acasă. Se scoaseră pentru întâia oară din dulapuri şi lăzi pânzeturile de masă de Olanda, farfuriile şi cleştarurile de Boemia, argintăria suflată cu aur. Sofrageria fu bogat înflorită cu trandafiri galbeni ce căpătau străvezimi de ceară în galeşa lumină chihlibărie a acelei dulcegi zile de toamnă, cea din urmă frumoasă a anului. Mă simțeam aşa departe de Bucureşti şi mi se părea că acel prânz însemna sărbătorirea reîntoarcerii lui Paşadia dintr'o lungă pribegie, a lepădării lui de Pirgu.

Deşi poftit, acesta nu venise. După masă, trecuserăm într'o încăpere de cel mai prețios rococo vienez, îmbrăcată toată, pereți şi mobile, în mătase şofranie cu poleeli de argint întruchipând flori de nufăr, salonul lui Kaunitz cum îl numeam, de oarece era împodobit de un fastuos portret al cancelarului-principe în manta Lânei-de-aur şi ticluit întocmai după una din odăile de primire a vechiului său Gartenpalast din Mariahilf. Paşadia era menit să trăiască în acel decor aristocratic atât de potrivit cu ființa şi cu sufletul său, la dânsul cărturarul şi cugetătorul fiind altoiți pe un ciocoi borât căruia când îi se întâmpla să se afle ca atunci cu vre-unul din semenii lui,

în măsură să-l priceapă, îşi da pe faţă toată râia. Mut de uimire, Pantazi nu se mai sătura să-i admire nobila demnitate a ţinutei, severa stăpânire asupra mişcărilor şi vorbirei, amărăciunea acelui viu sarcasm ce geruia sclipitor, mai rece decât omătul, mai tăios decât oţelul, mai înveninat decât omagul şi încă nu mă domiresc cum şi le putuse însuşi, căci dacă adevărat e că, trebuindu-i veacuri ca să se plămădească, datina rămâne apanagiul exclusiv al sângelui, de unde acel strop albastru foarte pur care, respingând prihana corcelilor, înflorea în fiinţa lui pe neaşteptate atât de semeţ; ce tainică înrudire îl lega de acei slăviţi dregători mari din trecut, de chipurile cărora îi plăcea să se înconjoare şi de ale căror îndărătnicii, apucături şi gusturi era aşa îmbâcsit, că ei înşişi de ar fi fost rechemaţi la viaţă, s'ar fi recunoscut mai degrabă într'însul decât în proprii lor urmaşi? Atunci am înţeles însă pentru ce-i se strigase „raca", mi-am dat seama cât de monstruos trebuise să fi părut şi de străin desrobiţilor şi feciorilor-de-lele ce se năpustiseră toţi asupra-i ca să-l sfâşie şi să-l nimicească.

Şi, în vreme ce seara pogora, iar convorbirea lâncezise, fără voie îmi trecea prin minte tot ce auzisem despre Paşadia. Pe socoteala lui se trăncănise atâta! Brusca lui trecere dela sărăcia lucie la avuţie înfierbânta încă, după atâţia ani, închipuirile: ba că era în slujba unei Puteri străine, ba că pentru a nu da în vileag lucruri de mare gravitate îi se plătea scump tăcerea — de

altfel, în afară de acele case în cari băgase la bani cu nemiluita nu-i se cunoştea nici un soi de avere sub soare, nici isvor de câştig şi doar căpetenie de tâlhari sau calpuzan nu era ca bunicusău, ori de, mai ştii minune. Se spunea iarăşi că tocmai dela serdar îi se trăgea procopseala. Ajuns în adânci bătrâneţe, mult bogat şi singur, acesta, simţind că-i se apropie sfârşitul, îşi chemase nepotul la dânsul, în ţara îndepărtată unde trăia cu nume schimbat şi-l lăsase moştenitor. E drept că din încâlcita cronică a vieţii prietenului meu lipseau file, fuseseră ani întregi când se dase afund, nu-l mai zărise nimeni, îl crezuse lumea mort. Misterul în care-i plăcuse în totdeauna să se învăluie făcuse să iasă un alt rând de svonuri, bunioară se scornise că în zăvorâta sa locuinţă, împresurată de grădini, el ţinea ascunsă, ori închisă, o femeie, o femeie nu în toate minţile; uneori, noaptea, se auzeau venind din partea locului ţipete. Un fapt divers, — sinuciderea în împrejurări ciudate a unui cunoscut personagiu bucureştean, a cărui soţie întreţinea, se zice, legături vinovate cu Paşadia — dase bârfelii înverşunate prilej să-şi atingă culmea: se murmurase că prins asupra faptului şi încolţit, acesta nu se codise să adaoge la lanţul de nelegiuiri al neamului său o însângerată verigă. Asemenea istorii chiar de ar fi fost ţesute în gherghef de adevăr nu m'ar fi interesat prea mult; mie ce-mi sgândărea curiozitatea era altceva, tocmai ceea ce scăpase tutulor celorlalţi din vedere. Destul

de des, Paşadia spunea că pleacă pentru câteva zile la munte, dar care era acel tainic Horeb, de unde se întorcea cu puteri proaspete, nu ştia, nici nu se întreba nimeni. Ar fi fost firesc să presupun că făptura oţelită care săptămâni întregi din douăzeci şi patru de ceasuri dormea cel mult câte două şi nici acelea în pat, mergea să caute în aerul balsamic al înălţimilor şi în singurătatea lor adâncă pacea şi odihna şi mi-aşi fi mărginit presupunerea la atât, dacă demult, fiind copil, n'aşi fi auzit, la mătuşa mea, dela o cocoană bătrână, cam rubedenie cu Paşadia, că acesta avea, în răstimpuri, furii, „pandalii" groasnice, dar că, simţindu-le când îi vin, se'nchidea el singur înainte şi sta ascuns până-i treceau. Intre aceste lucruri se făcuse în capul meu o legătură la care nu mă puteam gândi fără să nu mă cutremur.

Ieşind de acolo cu Pantazi, găsii pentru întâia oară ciudat că despre acestălalt, omul care-mi păruse un prieten de când lumea şi uneori chiar un alt eu-însumi, nu ştiam încă nici cum îl chema adevărat: în ţifrul încununat ce se vedea pe unele din lucrurile sale, lipsea tocmai slova începătoare a numelui sub care era cunoscut. Nemulţumit eram însă departe de a fi; la plăcerea de a mă bucura de prietenia a două fiinţe atât de unice fiecare, s'adăoga aceea, pentru mine nepreţuită, de a mă afla între două taine ce puse, ca două oglinzi, faţă'n faţă, s'adânceau fără sfârşit. Mă'ntrebam numai dacă din ele avea să mi se desvăluie vreodată ceva?

Pirgu o luase dar spre Poştă, noi spre Sărindar. Ceaţa se făcea tot mai deasă, umezeala mai pătrunzătoare. Intrarăm în localul cel mai apropiat, la Durieu, în dosul Băncei naţionale şi ne aleserăm în fund masa, în colţul cel mai ferit. Dar, în acea seară, prietenul nu era în apele lui: nu povestea, nu bea, nu fuma. Ofta doar într'una şi se ştergea la ochi. După ciudata bucurie ce nici cu un ceas înainte îi făcuse nu mai puţin ciudata ocară a Penei, el căzuse într'o întristare deopotrivă ciudată. Atât de terciuit nu-l mai văzusem până atunci. Il pândeam discret, ştiind că în asemenea clipe uşurare se află în destăinuire, simţeam că aşa ceva nu era departe. Şi nu mă'nşelam: îndată ce se reculese puţin, cu glas şovăitor el începu:

— „Iţi sunt dator o lămurire, amicul meu. Nu ştiu cum ţi s'a părut că până acum nu ţi-am spus cine sunt dar, te rog, iartă-mă; nu a fost întradins. De dragul dumitale care mi-ai arătat atâta prietenie, am voit, din capul locului, să-mi

calc hotărîrea de a rămâne „incognito“ timpul cât voi fi silit să zăbovesc pe aici şi dacă nu am făcut-o încă, e numai fiindcă a lipsit prilejul. Aveam de povestit atâtea altele! Cu dumneata mi-a plăcut să retrăiesc treizeci de ani de călătorii, tot cu dumneata, de nu te plictiseşte, îmi voi retrăi astăseară copilăria şi întâia tinereţe“.

„Pentru aceasta ne vom întoarce în Bucureşti, de oarece de felul meu sunt bucureştean; lumina zilei am văzut-o pe Podul-de-pământ, în casele părinteşti din faţa Viişoarei. De viţă sunt însă străin: Şi aici, întremându-se deodată, glasul îi se polei parcă de trufie.

...„sunt grec“, urmă el, şi nobil, mediteranean; cei mai vechi străbuni ce-mi cunosc erau, în suta a şaisprezecea, tâlhari de apă, oameni liberi şi cutezători, vânturând după pradă mările în lung şi'n larg, dela Iaffa la Baleare, dela Ragusa la Tripoli. Din Zuani cel roşu, prin doi din fii săi, purced cele două ramuri ale neamului. Că la obârşie am fi barbari, cum s'a străduit să mă convingă când i-am fost oaspe în palatul său din Catania, capul ramurii siciliene, zisă cu pardosul, fiindcă la vechea noastră stemă: — pe scut sprijinit de monoceri înlănţuiţi, în câmp albastru lebăda de argint, luându-şi sborul cu gâtul străpuns de o săgeată purpurie — a adăogat, în cinstea unei înrudiri ilustre, în câmp de aur cu chenar de sângeap un pardos negru; că am fi fost normanzi, se prea poate, de vreme ce toţi până la cei din urmă doi, el şi cu mine, am păs-

trat ca însemne trainice de stirpe, părul roşcat şi ochii albaştri, dar netăgăduit rămâne numai că mă trag din corăbieri şi e singura mea deşertăciune, căci dacă strămoşii ar fi pe alese, cum se cam obicinueşte la casele mari, pe cel dintâi l'aşi voi tot corăbier; mi-ar plăcea să cobor din acel Thamus căruia odinioară, în pustietatea unei seri pe valuri, un glas tainic i-a poruncit să meargă să vestească moartea Marelui-Pan. Incolo, nu mă mai fălesc cu nimic, nici chiar cu sângele vărsat sub flamurile Eteriei de ai mei, cei din ramura cu lebăda, ce dela Candia a trecut prin Fanar în Rusia şi'n ţările româneşti.

„Dacă nu sunt însă eu mândru de neamul meu, el trebuie să fie de mine. Mai frumos nu se putea să sfârşească. Insuşirile lui de mărinimie şi de avânt, duhul de jertfă, imboldul firesc către ce e măreţ, precum şi acel anume lipiciu ce l'a ajutat să prindă şi să se înalţe pretutindeni unde l'a purtat soarta, se îmbină la mine toate în aşa desăvârşită armonie, mulţumită cred faptului că în vinele mele nu se învrăjbeşte sânge deosebit: părinţii mei erau rude de aproape, veri primari. Cam de aceiaşi vârstă şi orfani amândoi, fuseseră crescuţi împreună şi între dânşii înflorise de timpuriu o idilă pe care, în pofida prejudecăţii, o consfinţiseră prin căsătorie".

„Am fost copil unic. Asupra capului meu se resfrângea via lor iubire, ei priveau cu duioşie oglindindu-se în fiinţa mea contopite sufletele lor gemene, mă împresurau de mii de îngrijiri. Nici

laptele ce l'am supt n'a fost străin. Binecuvântat fie cerul că mi-a hărăzit o pruncie fericită. La ea de câte ori mă gândesc mi se înfăţişează fâlfâind în văzduhul senin al unei dimineţi de primăvară, sboruri albe de porumbei. E cea mai îndepărtată din amintirile mele. Şi e totdeodată un simbol".

„Dar copilul atât de alintat nu era vesel; sufletul meu a fost în totdeauna împăenjinat de acea uşoară melancolie a firilor prea simţitoare, aşa simţitoare că până şi mângâierile le fac să sufere, până şi plăcerea le răneşte. Cu cât înainte de a-l citi pe Lucreţiu îmi dasem seama că din isvorârea voluptăţii răsbate ceva amar care se ascunde înăbuşitor în însăşi mireasma florilor".

„Nu-mi închipui să se afle mulţi oameni pe cari viaţa şi vârsta să-i fi schimbat atât de puţin cât pe mine. Până la moarte voi rămâne acelaşi: un visător nepocăit, pururi atras de ce e îndepărtat şi tainic. Eram foarte mic când uitând de joacă, mă furişam în grădină să ascult de după uluci cum o femeie peltică îngâna cu glas slab, alături, un cântec, acelaşi, parcă o aud: „o pasăre'n arbor, râu de plăcere, eu vin a plânge a mea durere"... şi apoi suspina cu caturi, îndelung. Dela un timp, nu s'a mai auzit cântecul... Pe înserate, îmi plăcea să mă aşez cu Osman, dulăul, pe prispă şi să privesc cum răsar stelele".

„Din întâii ani ai vieţii mele, acum când m'am întors în locurile unde i-am petrecut, şi poate ca semn al ivirii bătrâneţii, amintirile de soiul acesta

se deşteaptă tot mai vii, ating uneori chiar nălucirea. Mi s'a întâmplat, în Cişmegiu, să mă revăd aevea, copil, aşa cum eram acum o jumătate de veac când sub aceiaşi copaci mă purta de mână mama Sia".

„Alături de părinţii mei, în inima mea îşi are locul mama Sia, buna noastră mama Sia, femeia de încredere care i-a dădăcit şi crescut pe dânşii ca şi pe mine. Era privită ca o rudă, se şoptea că era chiar, simbrie nu primea, sta cu noi la masă şi ne chema pe nume, bombănea şi socrea pe toţi din casă, unde stăpână de fapt era dânsa; mama nu ştia de nimic".

„Mama era o păpuşă, păpuşa cea mai drăgălaşă, cea mai dulce. De frumuseţea ei mersese vestea; s'o fi văzut despletindu-şi bogatul păr ca mierea arsă şi să fi întâlnit adânca privire a ochilor ei albaştri cu sprâncene negre, ai fi zis că una din acele albe Magdalene zugrăvite în zilele cele mai galeşe ale decăderii şcoalei italieneşti pogorâse însufleţită din cadră. Deşi am iubit-o până la idolatrie, tot mi se pare că n'am iubit-o destul şi la gândul acesta mă cuprinde remuşcarea. O cântare ce se stinge, o floare ce se scutură, o stea ce cade mi-aduc de dânsa negreşit aminte şi atunci icoana ei se adumbreşte de farmecul celor pieriţi înainte de vreme aşa duios că nu o pot întrezări decât prin lacrimi".

La tata am ţinut altfel; simţimântul ce s'a închegat cu încetul pentru dânsul a purces dela judecată, întemeiat pe admirare. In coconaşul scli-

visit, cu mâini de femeie, care la Paris trecuse drept englez, după înfăţişare şi felul de a se purta, se desvăluiseră virtuţi rare, un caracter. Invăţătura lui şi ocrotirea Domnitorului Alexandru-Ioan la care se bucura de mare trecere, îl făcuseră să fie numit deadreptul la Curtea de apel şi repede înaintat la Inalta Curte. Fusese apoi deputat. Secularizarea averilor mănăstireşti şi împroprietărirea ţăranilor îi se datoresc în mare parte lui. A fost cel mai tânăr dacă nu şi cel mai de seamă dintre acei câţiva bărbaţi cu vază ce după răsturnarea lui Vodă-Cuza s'au retras din viaţa politică pentru totdeauna. Eram băiat răsărit când, într'o după amiazi, au venit la noi doi boeri necunoscuţi şi au stat închişi cu dânsul în salon mai bine de un ceas. Inainte de plecare, tata i-a lăsat niţel singuri şi a trecut în iatac la mama, apoi s'a întors ca să ducă pe neaşteptaţii mosafiri până în uliţă, la trăsură. Seara am aflat că tata ceruse şi învoirea mamei ca să nu primească să fie ministru".

„Dealtfel, de teama ca liniştea ce domnea în cuibul nostru să nu fi fost câtuşi de puţin tulburată, tata nu lua nici o hotărâre fără să n'o fi întrebat şi pe mama, lucru care-şi avea, fireşte, şi neajunsurile lui. Din pricina ei, deşi în belşug, trăiam mai prejos de puterile noastre mult, viaţa ce duceam nu era, după cum s'ar fi căzut, boerească şi de vre-o schimbare cât de uşoară în ale ei, mama avea groază. Niciodată dânsa n'a voit să se mişte din Bucureşti; să fi mers şi ea la ţară,

la vie, la băi — ferit-a sfântul — şi trebue să fi avut hazul lor călătoriile acelea cu chervanul la Borsec sau la Zaizon. Până şi de acasă se urnea greu. Cine ar fi crezut că tocmai dintr'însa era ursit să nască omul care avea să ocolească pământul de mai multe ori"!

„Biată mama, câte avea! Era friguroasă cum nu se mai poate, de căldură pătimea, soarele să n'o fi atins ori vântul, lumina îi făcea rău, întunericul o apăsa, la sgomotul cel mai uşor tresărea speriată. Dacă vedea sânge, leşina. In petreceri — şi era atât de sărbătorită — nu afla decât oboseală. Prietene de seama ei nu ţinea să aibă; în schimb, la noi s'aduna zilnic un guraliv sobor: cocoşneţe de mahala uşarnice, puţind a sărăcie, preotese, moaşe, dulceţărese, femei de rând meştere să dea cu cărţile sau să citească în cafea. Cheful ei era să se îmbrace ţărăneşte, cu vâlnic şi maramă, să-şi atârne la gât mărgean ori lefti şi mărturisea cinstit că lăutarii îi plăceau mai mult decât opera italienească. „Anicuţa trage a prost", avea obiceiul să spună despre mama tuşa Smaranda. Şi când, la moartea acesteia ne-au rămas casele cele mari cu paraclis dela Cişmeaua-roşie, tot mama a fost care n'a voit să ne mutăm în ele, zicând că pe Podul-de-pământ, sau de pastramă, după porecla veche, era mai frumos. Avea poate dreptate: între Sfântul-Constantin şi Sfântul-Elefterie, dela Giafer la Pricopoaia, acolo unde azi stăpâneşte păragina, se ţinea grădină de grădină,

numai pomi roditori, liliac, bolte de viţă. Muşeţelul şi nalba năpădeau curţile, pretutindeni leandri, rodii, lămâiţă, la ferestre se înghesuiau ghivecele de garoafe, de muşcate, de cerceluşi, de indruşaim de şiboi. Iar dincolo, peste gârlă, închizând zarea, se împânzea, scăldat în verdeaţă, dealul Cotrocenilor"!

Prietenul se opri aci zâmbind, îşi aprinse cu tabiet ţigara, porunci cafele, vin. Şi reluă numai decât firul povestirii.

— „...Intr'un salon viu luminat, cocoane în malacov încărcate de scule, boeri cu favoriţi sau cu imperiale, la grumazul cărora scânteie briliantele Nişanului, se apleacă adânc ca să sărute mâna unei bătrâne îmbrăcată în verde, o bătrână puţintică la trup şi uscăţivă, cu păr cănit morcoviu, cu ochi spălăciţi albaştri. Are însă aerul atât de măreţ: ea stă dreaptă, capul îl ţine sus, căutătura-i e semeaţă, vorba răspicată şi poruncitoare. De şeapte ani de când s'a întors din cea din urmă călătorie la Baden-bis, ea nu mai iese din casă şi pentru că singurătatea îi e urâtă, iar somnul rar, în fiecare seară, după masa de douăsprezece tacâmuri are până târziu sindrofie".

„Cu dânsa avea să piară una din rămăşiţele întârziate ale lumii de odinioară, ea apucase încă vremurile bune: în 1871 când a răposat, mergea pe optzeci-şi-opt de ani şi era de şaptezeci-şi-doi văduvă după o scurtă căsnicie cu un beizadea grec, un copilandru găman care se îndopase cu coacăze şi avusese încurcătură de maţe. De atunci

nu voise să se mai mărite şi-şi petrecuse o bună parte din acea lungă viaţă „înăuntru", peste tot printre ce era mai strălucit în nobilime. Credincioasă prejudecăţilor acesteia până la habotnicie, ea ar fi făcut pe oricine să-i ierte îngâmfarea îndată ce ar fi auzit-o vorbind; darul ce avea în privinţa aceasta fiind mai uimitor decât însăşi ţinerea ei de minte; ca să spună un mărunţiş, un fleac de nimic, avea felul său anume; când povestea, citea parcă dintr'o carte frumoasă. Dealtmintreli o stană de bun simţ, un munte; nici eresuri la dânsa, nici ciudăţenii, de oarece nu pe socoteala ei trebuia pusă aceia singură de a nu se fi îmbrăcat niciodată altfel decât în verde, nici purtat alt soi de piatră scumpă afară de smarande. Cu timpul, verdele se întunecase, se ascunsese sub un înveliş de horbotă neagră şi numai când au culcat-o în sicriu, au mai gătit-o, după a sa dorinţă, cu rochia de lastră nerămzie pe care o purtase ca mireasă".

„Odihnească în pace! Din recunoştinţa ce-i păstrez, mi-am făcut lege; osebit de însemnata ei stare, ea mi-a lăsat acea comoară sfântă care e datina, fiinţa mea lăuntrică toată e făureala ei, numai a ei; dăscălindu-mă întru cele înalte, ea a deşteptat în mine vechile năzuinţe. Dela dânsa am învăţat că fac şi eu parte din aceia cărora le e dela Dumnezeu dat să poruncească, cei ce prin avuţie şi faimă se înalţă deasupra muritorilor de rând. Iar ananghia clipelor hotărâtoare de mai târziu ale vieţii mele, am înfruntat-o numai cu

ajutorul amintirii ei; în frigurile îndoelii şi ale obidei, vedenia Luminăţiei sale mi-a răsărit în totdeauna înainte, mult senină, în veşmânt verde, scânteiând din cap până'n picioare de pietre verzi".

„Eram zilnic adus după-amiazi la dânsa. Acolo stam de faţă la dichiseala ei ce se prelungea până seara. Estimp istorisea. Protipendada a trei sferturi de veac o cunoscuse în fiinţă, văzuse de mai multe ori pe Napoleon I care odată-i vorbise, fusese cu tatăl ei la Viena în vremea congresului, danţase cu împăratul Alexandru şi cu Metternich, primise în Italia omagiile lui Chateaubriand şi ale lui Byron. Ca să nu piardă pensia de general-maior a caimacamului, ce din porunca Impăratului Nicolae i-a fost slujită şi ei toată viaţa, dela 1830 nu mai călcase în Franţa pe care de când cu răsboiul nelegiuit, cum 'îl numea, din Crimeea, o ura de moarte. Totuşi, după grecească bine-înţeles, limba de care se slujea mai cu drag era franţuzeasca, o franţuzească de veche Curte, cuprinzătoare şi înţepată, mirosind a pergamută şi a mosc. Când însă-i se întâmpla să pomenească de ceva din trecutul neamului nostru, o da pe româneşte şi atunci povestirea se lumina mistic; dânsa găsea întovărăşiri sublime de cuvinte ca să spună lunga încumetare împotriva păgânului cotropitor, nepregetata mucenicie, evlavia învingând asprul drum. Cu ce suflu vorbea de trădările celor doi mari dragomani şi de crunta-le ispăşire, de celelalte capete, opt la număr, retezate de ia-

tagan în mai puţin de o sută de ani, de fuga în Rusia, de aţâţarea a două răsboaie şi de stârnirea Eteriei. Ca istoriile acestea nimic n'avea darul să mă încânte; plăcerea cu care le ascultam, tot mai vie, şi-atingea culmea când venea rândul amintirilor din îndepărtata ei copilărie, atât de îndepărtată şi de înflorită, petrecută numai în desfătări şi'n răsfăţuri. Bătrâna pe care o vedeam în oglindă, spilcuindu-se între lumânările devreme aprinse, fusese una din cele trei nestimate pentru cari sângeraseră atâtea inimi. Şi priveam, visând, cadra în care erau înfăţişate, ţinându-se după mijloc, tinere, bălane, cu ochi albaştri şi sprâncene negre, tustrele: Bălaşa, Zamfira şi Smaranda. Botezându-le astfel, mama lor, căimăcămeasa Păuna, o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de naşă, legând-o cu jurământ ca toată viaţa alta să nu poarte şi să se îmbrace numai în coloarea acelei pietre. Ai zice că e dintr'un basm, nu e aşa? — şi nu e, într'adevăr, decât un amănunt din minunatul basm al acelei Domniţe a alintărilor care fu străbunica. Ţi-l voi povesti odată deantregul şi vei afla atunci, poate cu mirare, că gusturile subţiri şi deşertăciunile mărunte, iubirea de flori şi de miresme, de scumpătăţi, podoabe şi odoare, pofta de huzur şi de risipă ne vin de pe partea românească, prin dânsa, nu cum s'ar crede dela greci. Tot dela ea şi frumuseţea. Curiozitatea de a şti dela cine am moştenit deosebitele înclinări ale firii mele m'a împins a cerceta cum era aceea a strămoşilor, dar în afară de ce apucasem să

prind dela bătrâna mătuşă, mărturiile fiind rare, n'am descoperit mare lucru, aşa că n'am putut da de urma celei mai ciudate: e vorba de neînvinsa slăbiciune ce am de ţigani — ai băgat fără îndoială de seamă cât mă înduioşează amărâta lor soartă, cu ce drag stau la sfat cu dânşii în graiul lor despreţuit? L'am învăţat de mic, la cuine, dela moş Stan piftierul, unchiaş aproape orb rămas după desrobire, până la moarte, în curtea noastră unde se şi născuse. Cu vederea, pierduse şi somnul şi iarna-vara, ziua-noaptea sta cu luleaua în gură la vatră. I-era mare foc de mine; când se întâmpla să am fierbinţeală — mă deochiam lesne şi se speria lumea din casă — mi-l aduc aminte cum mă lua în braţe şi mă legăna plângând. Deopotrivă prietenoase îmi surâd din trecut, cu dinţi albi, şi alte chipuri de ţigani şi de ţigănci; cu o ţigancă am gustat întâia oară dragostea, o ţigancă dela zid. Purta floare roşie la ureche şi umbla danţând. Aveam şaisprezece ani. Era pe vremea salcâmului, seara, după ploaie. I-am dat un galben şi am uitat s'o întreb cum o chiamă. Şi n'am mai întâlnit-o".

Imi înşiră, în chipul acesta, cu privire la una sau la alta, felurite istorii. Reieşea din ele că primise o creştere cum nu se putea mai îngrijită şi că învăţase temeinic sub luminata priveghere a tatălui său care plănuise să-l trimeată să urmeze vre-o şcoală înaltă la Paris, dar cocoana Anicuţa, sprijinită de Sia, se împotrivise. Dealtfel nici el

nu se împăca bucuros cu gândul unei despărţiri de acei părinţi atât de iubitori ce se purtau cu dânsul ca un frate şi o soră mai mari, cum arătau dela o vreme chiar ca înfăţişare. Ar fi dus dar cu ei împreună acea viaţă retrasă şi tihnită înainte, până cine ştie când, dacă în 1877, puţin după ce el împlinise douăzeci de ani, nu isbucnea răsboiul. Ii dau aici iarăşi cuvântul.

— „Mersei să-i aduc tatei la cunoştinţă hotărârea mea de a pleca negreşit la oaste, hotărâre dela care nimic pe lume n'ar fi fost în stare să mă abată. Marele Alexandru-Nicolaevici, Cesarul pravoslavnic, trăsese sabia împotriva vrăjmaşului de moşie şi din clipa aceia pentru mine, viu sau mort, loc de cinste nu mai putea fi decât acolo unde fâlfâiau steagurile Impărăţiei-Sfinte de Răsărit. Tata mă întrebă cu spaimă ce avea să zică mama? — şi te las să-ţi închipui uimirea lui când îi spusei că dânsa, la care fusesem mai înainte, îmi dase voie. Ce s'a petrecut atunci într'însa rămâne o enigmă. Şi minunea — căci altfel cum aşi putea-o numi — nu se mărgini la atât. Deodată o cocoană foarte mare se deşteptă în păpuşă. Deschise casa dela Cişmeaua-roşie şi o prefăcu în spital pentru răniţi, în totul după cum o tăia pe ea capul şi arătând atâta pricepere că parcă până atunci numai cu asta se îndeletnicise. La rândul său, tata primi o însărcinare pe lângă principele Gorceakoff, între neamul căruia şi al nostru fuseseră legături de prietenie. Innodai şi eu una,

mai înaltă ce se consfinţi în focul luptei — vă povestii mai adineaori ceva de Serghie de Leuchtenberg. Să fi trăit... Cu moartea lui, la care am fost martor, începea pentru mine un dureros şir de încercări. Intorcându-mă acasă, aflam că mama nu mai era. Ca ai dânsei toţi, ea nu înţelesese să se cruţe. Greu răcită în cumplita iarnă a răsboiului, nu voise să se îngrijească şi, într'o încordare semeaţă, îşi făcuse tânjind boala pe picioare. Departe de soţ şi de copil, îşi dase istovită sufletul în braţele mamei Sia fără o cârtire, fără o lacrimă, senină până la sfârşit. Viteji cărora ea le alinase chinurile au dus-o, plângând, pe umerii lor la groapă. Grozăviile răsboiului mă pregătiseră să pot îndura această lovitură care, în schimb însă, îl nimicea pe tata; adesea mai puţin am suferit s'o ştiu pe ea moartă decât să-l văd pe dânsul viu. Sărmanul nu mai era de recunoscut, slab şi gârbov cum ajunsese, cu plete cărunte încâlcite şi cu barbă, cu unghii netăiete şi negre, murdar, soios... O desnădejde sfâşietoare se oglindea în ochii lui sticloşi ce-i trădau, chiar dacă nu vorbea, rătăcirea minţii. Jalea lui casnică nu-l făcuse să uite de mâhnirea ce-i pricinuise pierderea Basarabiei; de nu prindeam de veste la timp, apuca să trimită înapoi cordonul Sfintei-Ana, al cincilea din cele şase cu cari a fost cinstită casa noastră. Am înţeles din capul locului că nu-mi rămânea decât să mă resemnez: omul era osândit. Nu se mai hrănea, nu dormea, bea într'una la ţuică şi fuma fără încetare. A mai

dus-o aşa câteva luni şi a mers să-şi ia locul de veci lângă mama. Curând apoi culcam la picioarele lor şi pe mama Sia şi rămâneam singur pe lume“.

„Mi-a trebuit vreme să mă reculeg. Aproape nu mă mişcam de acasă, târziu am început să fac plimbări călare afară din oraş. Cu prilejul acesta, am băgat de seamă că la pod la „Marmizon“, îmi ieşea mai totdeauna înainte o fată foarte frumoasă. Dela un timp, mi-era un fel de grijă că n'aveam s'o întâlnesc şi daca se întâmpla aşa mi-era ciudă. Pe nesimţite, plăcerea ce dela început îmi făcuse să o văd a ajuns o nevoe şi era din ce în ce mai amestecată cu duioşie; ziua, noaptea, chipul ei îmi răsărea în tot ceasul înaintea ochilor, nu mă puteam gândi la dânsa fără să nu mă tulbur, iar când mă aflam în faţa ei mă cuprindea o sfială până atunci necunoscută, care m'a împiedecat îndelung să-i vorbesc. Ce-mi părea ciudat în toată istoria asta nu era că mă îndrăgostisem — îmi venise şi mie rândul — dar că mă îndrăgostisem tocmai de fata cu pricina, de oarece, dela fire nu simt atragere decât pentru femeile oacheşe, cât mai oacheşe, şi dânsa era bălană şi albă până la serbezime, aşa că nu trebuie să te mire, amice, dacă am să-ţi spun că deşi am iubit-o cu patimă, nici o clipă făptura ei, chiar având-o aproape, n'a deşteptat într'a mea o bănuială măcar de poftă trupească; ceea ce a făcut ca tainicul meu simţimânt de iubire să se închege a fost numai mila. Când am auzit-o pe

Wanda, aşa o chema, mărturisindu-mi plângând traiul ei chinuit de vitregia nevestei a doua a lui tată-său, un polonez, beţiv se înţelege, care o ducea de azi pe mâine cu prăsila lui din ce bruma agonisea cârpind haine şi curăţind pete, şi am aflat că umblau s'o vândă, cum făcuseră şi cu o soră a ei mai mare, pentru ca s'o scap, m'am hotărât să trec peste prejudecăţi şi s'o ridic până la mine. Ştiam ce vâlvă urma să stârnească fapta mea, o ştiam prea bine, dar nu de judecata celor vii mi-era teamă, ci de a celor morţi cărora nu deopotrivă mă puteam scuti să le dau socoteală şi erau nopţi înfrigurate de nesomn când îi vedeam aevea, înşiraţi ca în vechile icoane greceşti pe fund de aur roşu şi ţepeni în caftanele lor de sarasir, pe acei trufaşi arhonţi purtându-şi în mâini capetele tăiete, iar privirile lor neînduplecate întorcându-se cu scârbă dela mine, vânzătorul. Să dau înapoi n'aveam însă tăria şi mă lăsam târât, în voia soartei. Anul cernit era pe sfârşite, puţin mă mai despărţea de ziua logodnei, poruncisem chiar inelele".

„Or, în dimineaţa când le aduceam dela giuvaergiu cu numele noastre săpate, găsii la poartă, pe laviţă — stam încă pe Podul-de-pământ, calea Plevnei, cum îi se schimbase numele — pe cucoana Elenca a sameşului, una din cele mai de ispravă mahalagioaice prietene cu mama; mă aştepta să-mi spuie ceva. Avui o presimţire... Am poftit-o în casă. A jelit-o întâi pe cocoana Anicuţa dar îndată ce lacrimile i-au dat răgaz, s'a

ridicat cu străşnicie împotriva a ce pusesem la cale, zicând că aşi fi săvârşit mare păcat chiar dacă Wanda ar fi fost o fată cinstită, necum o târâtură care se întinsese cu toţi derbedeii şi trecuse pe la doftor şi pe la moaşă. Rămăsei încremenit. — „De nu crezi, maică", adăogă ea, „stai odată noaptea la pândă după unsprezece, să vezi singur cum îşi bagă hăndrălăul pe fereastră. Să ţi-l spun şi cine e: Fane al văduvei, zugravul, ăla care cântă cu armonica". Mi se puse atunci un junghiu la inimă, urechile porniră să-mi vâjâie şi se'nvârti casa cu mine. Eram rănit de moarte. Cum însă oricât de sguduitoare ar fi împrejurările, nu-mi pierd sărita, judecai şi atunci rece. Că înainte s'o fi cunoscut, lipsită cum era de pază şi de creştere şi înconjurată de pilde şi de îndemnuri rele, greşise, era sângeros pentru mine, nu însă de mirare, dar ca să-şi bată în aşa hal joc de obrazul meu şi cu cine, în ajunul logodnei, asta covârşea orice măsură şi nu puteam să i-o iert. Şi mi-am adus aminte că punând mama odată să-mi ghicească norocul, îmi dase că de toate fericirile am să am în viaţă parte, numai de dragoste nu. Am mulţumit cocoanei Elenca şi i-am spus să fie pe pace. Când, după obiceiu, la ceasul prânzului a venit Wanda, m'a găsit îmbrăcat de drum, strângând curelele geamantanului. Am născocit că trebuia să plec degrabă pentru câteva zile la ţară. In tot timpul mesei, am scrutat-o pe furiş; afară de blândeţe şi de nevinovăţie, pe chipul şi'n privirea ei nu se citea nimic. Am cu-

noscut atunci chinul, sfredelitor între toate, al îndoielii, mai ales că-mi părea şi cu totul de necrezut ca fiinţa aceasta să nesocotească atât de nebuneşte cel mai de pismuit noroc ce una de teapa ei ar fi putut visa. Am plecat împreună cu trăsura, pe dânsa am lăsat-o la ea acasă, iar eu am ieşit pe drumul Cotrocenilor, am ocolit jur-împrejur oraşul şi pe înserate m'am întors pe la Capu-podului la Cişmeaua-roşie. Am intrat în paraclisul demult părăsit, unde nu mai călcasem din copilărie, am aprins un muc de făclie rămas din alte vremuri şi, cerând mijlocirea duhului Domniţei Smaranda pe lângă Cel-de-sus, m'am cufundat în rugăciune".

„Harul ceresc nu întârzià să se reverse asupra-mi, la razele sale înţelesei că tot ce se întâmpla era spre isbăvirea mea care sta numai în înşelăciunea Wandei sau în grabnica ei pieire. Dumnezeu nu îngăduia ca stema casei noastre, ce dela 1812 se răsfaţă sub cunună de comite pe pieptul vulturului cu două capete rusesc, să fie prihănită. Şi îngânai: „nu nouă Doamne, ci numelui tău vecinică fie-i slava"! Şi unde m'a apucat de ce era să făptuesc o groază!.. Am plecat de acolo împăcat cu soarta, redobândit. Gândurilor fioroase ce pritocisem tot drumul le luaseră locul teama şi dorinţa ca Sămeşoaia să nu fi minţit şi când, peste două ceasuri, am avut dovadă vie a trădării, în însăşi durerea mea am aflat uşurare. Acum că fiinţa în care întrupasem visul de iubire al tinereţii mele era pentru mine pierdută,

mi-am zis că nu-mi mai rămânea decât s'o dau uitării.

„Dar nu mi-a fost cu putinţă. Nici astăzi, după treizeci de ani, dragostea mea pentru dânsa nu s'a stins, depărtarea şi timpul au făcut-o însă mistică: nu pe Wanda însăşi o mai iubesc, nu făptura ei care, dacă mai e pe lume, e schimbată, ofilită, îmbătrânită, ci amintirea, nespus de duioasă şi de dulce. Iar la femeile ce s'au perindat de atunci în viaţa mea, ceea ce am iubit a fost numai vre-o asemănare cu dânsa: la unele am regăsit părul ei galben sau ochii verzui, la altele tristeţea surâsului, legănarea mersului ori melodia glasului ce mă fermeca atât... Iată pentru ce deunăzi i-am dat dreptate lui Paşadia, când spunea că în amor nu vede decât fetişism. Da, fetişism, fetişism"...

Dete din umeri şi lepădă ţigarea căreia, de liniştit ce povestise, îi rămăsese scrumul întreg. Ceru poame, un vin mai vârtos, alt rând de cafele. Şi gustând, şi sorbind, urmă.

„Ca să mă ameţesc, mă aruncai în vâltoarea vieţii de petrecere şi cu aşa avânt că am speriat cu desfrâul şi cu risipa Bucureştii. Vreme de un an, la Cişmeaua-roşie, unde mă mutasem, chefurile până la ziua albă s'au ţinut lanţ. Din ce era mai stricat, îmi făcusem o numeroasă curte: când plecam la vânătoare sau dam câte o raită pe la mănăstiri era cu un alai de cel puţin douăzeci de

trăsuri încărcate cu vârf, başca feciorii cu merindele şi taraful meu de lăutari. E drept că n'a fost o singură dată ceva, cât de neînsemnat, care să fi lăsat de dorit, se întrecea o lume să-mi facă voile şi să mă desfete; se mergea adesea cu zelul chiar prea departe: era de ajuns să spun peste zi că-mi place o femeie ca seara s'o găsesc la mine în aşternut. Erau bărbaţi cari mi-aduceau nevestele şi fraţi surorile. Dar mă ţinea tare scump şi ca să fac faţă la atâta cheltuială, după ce-am bătut la papuc ce moştenisem bani ghiaţă, am făcut datorii peste datorii. Cum dam de fund, nenea Scarlat, zis „Ibric", un ticălos de boer bătrân, samsar, geambaş şi mai ales altceva, îmi făcea numaidecât rost de împrumut cu dobânzi sălbatice. Mă încurcam din ce în ce mai rău; când venea câştiul, arenzile şi chiriile mi se plăteau cu propriile mele poliţe pe cari eram nevoit fireşte să le primesc. Atunci iscăleam altele şi aşa am iscălit mereu, uneori fără să mă uit ce, până când, trimiţându-l într'o dimineaţă pe nenea Scarlat după parale, mi-a adus răspunsul că înţărcase bălaia şi că în curând trebuia să mă răfuesc de toate socotelile. Şi mă povăţuia, rânjind, să vând mai bine de bună-voie ce aveam, decât să las să mă vânză cu toba; îmi găsea el cumpărător. Il poftii ca deocamdată să-mi caute, şi fără zăbavă, ceva zimţi; era în ajunul zilei mele de naştere şi ţineam, într'un anume scop, s'o prăsnuesc în lege. Ii încredinţai câteva din sculele Domniţei Smaranda, nişte paftale, să le puie amanet.—„Am

avut", zise el, întorcându-se cu bani buni, „mare noroc; un sfert de ceas de întârziam, rămâneam cu buza umflată, pleca prietenul din Bucureşti". N'am întrebat nici de data asta cine era acel tainic cămătar; ce mă mai privea? L'am însărcinat pe nenea Scarlat cu pregătirile şi poftirile pentru a doua zi, iar eu m'am închis în salonul „Nestimatelor", unde până seara am ars hârtii de familie. Am cinat la „Hugues", singur, apoi am luat-o rara pe uliţi. Nu pot uita acea aburoasă şi rece noapte de April, parcă bătută cu smântână de luna plină şi uşor îmbălsămată de zarzării înfloriţi, noapte care pentru mine avea să fie cea din urmă. Să nu-ţi închipui că voiam să mă prăpădesc fiindcă îmi pierdusem averea; era dimpotrivă: risipisem tot pentru că, demult încă, mă hotărîsem s'o sfârşesc cu viaţa de care eram sătul; priveliştea ei mi-adâncise înăscuta tristeţe, în plăcerile ei aflasem numai desamăgire şi desgust. Şi ca să pier dintre cei vii, alesesem ziua în care împlineam douăzeci-şi-trei de ani. Aveam să plec din mijlocul petrecerii şi să nu mă mai întorc; nimeni n'avea să descopere ce se făcuse cu mine, taina pieirii mele avea să rămâie în veci nepătrunsă — luasem toate măsurile. Până în zori, dulci vedenii din anii copilăriei mi-au răsărit înainte, înduioşându-mă, dar fără să mă şi tulbure; seninătatea cu care cei din sângele meu au ştiut să întâmpine moartea, nu m'a părăsit câtuşi de puţin nici pe mine. Când, liniştit, m'am întors acasă, am găsit o fiţuică, sosită seara târ-

ziu, prin care eram chemat să mă înfăţişez negreşit la amiazi la tribunal. Era pentru a mi se aduce la cunoştinţă că, în ajun, fusese omorât unchiul meu Iorgu".

Deşi îi veneam nepot de veri primari nu-l cunoşteam nici din vedere. Căsătoria nepotrivită din care se născuse şi în urmă alte neînţelegeri îl îndepărtaseră pe tatăl său şi pe dânsul pentru totdeauna de celelalte rude. La fireasca lui duşmănie faţă de ele, duşmănie înveninată de neputinţa de a le vătăma întru ceva, se răspunsese cu un dispreţ adânc pe care astăzi nu mă mai învoiesc a-l împărtăşi. Era un om! In loc să se mulţumească a trândăvi coconeşte cu ce descurcase din moştenirea părintească, se înhămase de timpuriu la o grea muncă, ţinuse în arendă moşii, bălţi, vămile, ocnele, poşta, făcuse negoţ întins de cherestea şi de lână, ridicase han în Bucureşti şi schelă la Dunăre şi norocul îi răsplătise cu îmbelşugare îndrăsneala şi hărnicia. Răsboiul în vremea căruia de fapt fusese marele proviant-maistru al oştilor, făcuse dintr'însul cel mai bogat om din ţară, ceea ce nu-l împiedeca să dea sume de batjocură, un galbendoi, cu camătă pe amanet la nevoiaşi. In lupta pentru înavuţire nu se îngăima cu alegerea mijloacelor. De curând, câştigase astfel cu cârcota şi cu mita vechea judecată ce avea cu dârjii moşneni dela Toroipanu pe Neajlov pentru partea lor de moşie şi plecase să facă măsurătoarea. Când intrase în pădurea din vecinătate, pe unde trece

drumul, se pomenise deodată înconjurat de numeroşi ţărani înarmaţi şi oprit. Se ridicase atunci în picioare şi scosese două pistoale, dar, înainte să apuce să tragă, fusese înşfăcat, răstignit pe scara trăsurii şi răpus într'un chip fioros".

„Eram poftit să fiu de faţă la ruperea peceţilor, puse de cu seară la posomorâta lui locuinţă din Mântuleasa. Nu mi-aşi fi închipuit să poată cineva, oricât de sgârcit, trăi într'o asemenea sărăcie. Am stat nepăsător cât a ţinut cercetarea, afară de o clipă de vie uimire când s'a deschis namila de dulap de fier şi nu din pricina comorilor dintr'însul ci pentru că printre ele zărisem paftalele ce i le dasem în ajun lui nenea Scarlat să le zălogească. Ieşiră apoi la iveală şi poliţele mele toate; un teanc gros. Ei, ce să-ţi spun mai mult? — au scotocit şi au scorbolit peste tot, au puricat fiecare petec de hârtie; de diată însă nici urmă, aşa că, la ceasul tocmai pe care îl sorocisem să fie acela al sfârşitului meu, mă vedeam pus, ca ruda cea mai de aproape a ucisului în stăpânirea uriaşei sale averi".

„De întorsătura aceasta a lucrurilor, pe atât de neaşteptată cât de fericită, la început, mai mult decât mine, s'au bucurat cei ce trăiau de pe urma mea, lipitorile. Crezuseră că dase iar Nan de găvan. Grabnică le-a fost însă desamăgirea şi amară. S'ar fi zis că dela unchiul necunoscut odată cu starea moştenisem şi ceva din apucături. Curând am închis casa dela Cişmeaua-roşie şi m'am mutat în Mântuleasa, cai, trăsuri, câini de preţ,

am desfăcut tot, slugilor de prisos le-am dat drumul, de prieteni m'am cotorosit, petrecerilor le-am pus cruce. Şi n'am mai zăbovit pe aici o zi mai mult decât mi-a trebuit ca să-mi rostuesc daraverile în vederea unei lipse pentru totdeauna".

Fiind-că, de hotărârea de a pieri nu m'am răsgândit pe deplin, am schimbat numai felul, alegând în locul morţii îndepărtarea. Chiar altmintreli, cu vremea, aşi fi isprăvit tot prin a mă înstrăina, aici ce mai rămânea să mă ispitească? Măririle poate? — Dar în ţara unde tata nu voise să fie ministru şi străbunicul să fie Domn, ce mai puteam eu râvni? Şi apoi, libertatea nu mi-aşi fi jertfit-o nici pentru ca să port steaua Impăratului în gvardie. De acum, stăpâni aveau să-mi fie numai fantasia şi capriciul. Altfel ar fi însemnat să mă arăt nevrednic de atâta noroc".

„Am şi avut; cu carul. Să vezi. Mai îmi rămăsese de stat în Bucureşti o noapte. Inainte să mă culc, voind să-mi iau dintr'un scrin paşaportul, când am dat să trag sertarul unde îl pusesem, acesta, fiind prea plin, s'a înţepenit. A trebuit un ceas să-l smucesc şi să-l sgâlţâi ca să-i dau de hac şi atunci altă bucurie: năsdrăvanul de paşaport cum era deasupra, căzuse după sertare, iar sertarele nu ieşeau de tot din rafturi. Mi-a venit să fac scrinul ţăndări cu toporul, doar din slăbiciunea ce am de vechituri — era un „Empire" de mahon de toată urâţenia — l'am cruţat, mulţumindu-mă să-i desprind o scândură din dos. Mi-am găsit paşaportul şi nu singur. Se mai afla

acolo, mototolit un plic mare galben cu cinci peceţi de ceară neagră. Pe el sta scris: „Testamentulu“, cu u scurt, „meu“.

„Străbătut de un fior neîncercat până atunci, m'am uitat jur-împrejur, deşi ştiam bine că eram singur în casă. Afară, după obloane, răpăia ploaia de Octomvrie. Am desfăcut plicul şi, cu răsuflarea tăiată, am citit voinţa cea din urmă a unchiului: întreaga sa avere mişcătoare şi nemişcătoare o lăsa Eforiei spitaliceşti. Am privit cu groază cumplita unealtă care căzută în alte mâini decât ale mele, ar fi fost pentru mine ucigătoare, am privit astfel până şi cenuşa în care s'a prefăcut după câteva clipe. Că nu a fost drept ce am săvârşit, se poate, socoteală nu am de dat însă decât Celui-Vecinic care, după cum spunea mătuşa Smaranda, pentru păcatele noastre are cumpănă deosebită şi înşeală la cântar. Şi nu roşesc că m'au făcut să tremur câteva rânduri scrise, pe mine care nu mai ştiu de câte ori am privit fără a clinti Moartea în faţă; nu, pentru că de data asta era vorba de averea mea şi pe lume altceva nu am sacru, pentru mine averea e totul, eu o pun mai presus de cinste, de sănătate, de viaţă chiar şi dacă în acea noapte, la amintirea căreia mă tulbur încă, ar fi fost nevoe să făptuesc ceva mai grav decât să nimicesc o sdreanţă de hârtie, ei bine, aşa cum mă vezi, crede-mă, nu aşi fi pregetat... Nu eram un sărac cu duhul“!

Ar fi fost şi păcat să las să-mi scape din mâini acele bogăţii; fără ele stirpea nu s'ar mai fi în-

turnat, înainte de a asfinţi, la adevărata ei menire, singura firească, aceea de a trăi liberă pe valuri. Am convingerea că nobila întrebuinţare ce le-am dat a răscumpărat mai cu prisosinţă decât ar fi făcut cea hotărâtă de unchiu, nelegiuirile cu preţul cărora el le dobândise. In treizeci de ani de periple, am plutit mai mult poate decât laolaltă toţi corăbierii străbuni şi adesea i-am simţit bucurându-se întru mine care le-am purtat praporul cu lebăda săgetată pe mări de dânşii nici măcar bănuite, pe toate mările...

Făcu semn chelnerului care începuse a ne da târcoale, să vie la plată. Localul se deşertase. Ieşirăm şi noi. Afară se limpezise şi era frig.

— „Da, amice“, zise el după ce făcurăm câţiva paşi, „averea! Să nu fi fost grija ei, nu m'aşi mai fi întors eu pe aici. Zurbaua din nouă-sute-şapte m'a pus pe gânduri şi ca să nu fiu într'una cu inima sărită că-mi pierd moşiile, m'am hotărît însfârşit, anul ăsta, primăvara, să vin să le vând, să le vând chiar în pagubă. Mi s'au dat însă preţuri nebuneşti şi de cine-ţi închipui? — de ţărani! Mi-a fost scris să mă mai procopsească odată oamenii ăştia; nu, adevărat îţi spun, nu ştii ce de ispravă sunt şi de cuvânt dar şi câtă deosebire între cei pe care i-am văzut în copilăria mea la Cişmeaua-roşie, târându-se câineşte la scară jos, în faţa mătuşei Smaranda, orbiţi parcă de razele măririi ei şi copiii lor, fruntaşii de azi,

înfipţi, privindu-mă şi vorbindu-mi dela om la om. Şi m'a mirat iarăşi de unde atâta bănet pe obştiile lor ca să poată cumpăra treizeci-şi-opt de mii de pogoane de câmp ca nimica. Am socotit că tot aşa lesne avea să meargă şi cu vânzarea clădirilor din Bucureşti, m'am înşelat însă amarnic; pentru cea mai ponosită, o biată prăvălioară pe la Bărăţie, de opt luni mă poartă cu vorba nişte pârliţi de negustoraşi; nici când mi-am pus păcura pe acţiuni la Amsterdam — păcura care mi-aduce peste trei sferturi din venit — n'a fost atâta tocmeală. Au înţeles pesemne că sunt zorit să plec".

„Cu tot farmecul atâtor amintiri scumpe, şederea în oraşul acesta mi-a părut din ceasul sosirii un surghiun şi aşa-mi pare oriunde mă aflu pe uscat, cu pământul mă împacă numai patima florilor, singura pe care dorul de mare n'a putut-o înnăbuşi în mine. Ca străbunica Păuna care a adus pentru întâia oară în Valahia mai multe soiuri şi le sădea la Pajera cu pogoanele, sunt şi eu nebun după flori; pentru orchideele mele, nu pentru mine — eu le sunt doar oaspe — am cumpărat „quinta" manuelină ce, pe ţărmul Oceanului, într'un colţ lusitanian de rai, a adăpostit odinioară iubiri regeşti. In jilăveala îmbălsămată şi caldă a serelor ei uriaşe, cu stupi de albine şi ape vii, mă odihnesc visând între două pribegiri; la poalele grădinilor ei atârnate, mă voi îmbarca îndată ce voi simţi că mi se apropie sfârşitul pentru călătoria cea din urmă. . . . .

. . . . . . Dar dece or fi închis peste tot, să fie aşa târziu?" Şi privind cerul scânteietor de Noemvrie: „da, e foarte târziu; vânătorul cu arme de aur, Orion, apune de frica Scorpiei ce se caţără pe pragul Răsăritului. Zorile sunt însă departe, e vreme să ne suim la mine să mai bem".

Am plecat din strada Modei când se aprindeau felinarele cam buimăcit de ce mai aflasem.

Ţinând să înlăture cât mai mult putinţa de a fi recunoscut în Bucureşti, unde voia să fie singur cu amintirile lui şi nestânjenit în mişcări, *** încercase, înainte de a se întoarce să-şi schimbe înfăţişarea. Lăsându-şi plete, mustăţi, barbă şi ticluindu-şi un port simplu şi şters, el isbutise aşa bine că, după un an aproape, tot îi se mai întâmpla să se întrebe, zărindu-se pe neaşteptate în oglindă dacă era întradevăr el. Un alt om luase fiinţă şi curând avu şi nume: prin localuri îi se zicea conu Pantazi, ceea ce-l făcea să presupună că era luat în noul său avatar drept un „Sosie" ce se chema astfel şi cu care se mira cum de nu i se întâmplase încă să se întâlnească.

Şi-mi arătase fotografiat adevăratul său chip, ras, cu tâmplele tunse, cu barbeţi scurţi — gentleman desăvârşit în ţinută elegantă de bord. L'am privit cu nepăsare căci nu acesta-mi păruse un prieten de când lumea şi chiar un alt eu-însumi, ci celălalt despre care ştiam acum, şi nu fără oarecare melancolie, că nu era decât un deghizament vremelnic, menit a fi peste puţin lepădat pentru totdeauna.

Teama că în urma acestei desamăgiri prietenia noastră să nu-şi piardă cumva din farmec, fu tot aşa deşartă ca nădejdea de a mă întoarce devreme acasă. O săptămână nu mă întorsei chiar deloc. Mă mutai la Pantazi — îl voi numi tot astfel — care văzând că afară se pusese pe ninsoare cu viscol, se claustră în vătuita sa locuinţă unde făcu noapte. Nici nu era nevoie de ieşit; gazda îi învăţase toate tabieturile, se da peste cap ca să-l mulţumească. Paturile — mie mi se pregătise unul în salon — erau tot timpul desfăcute, masa pusă, candelabrele aprinse. Sobele duduiau. In piroteala lungilor vegheri, spovedania vieţii sale de înţelept cetăţean al universului se depănă nesilită, întreagă. Dintr'însa se desluşea singura putinţă a tristeţii ce mă ciuda la el atât de mult: omul fusese prea fericit.

Nimic mai odihnitor ca felul acela de trai, nici mai dulce. Nu ne gândeam încă să-l schimbăm nici unul, deşi vremea rea contenise, când într'o dimineaţă — ştiam după ciocolata ce ni se slujise cu puţin înainte — gazda veni, îmbufnată şi roşie, să-i spuie lui Pantazi că-l căuta un domn, un domn care înjura grozav, cu un câine. Fusese cu dânsa de o mojicie nemaipomenită. Pantazi mă rugă să văd eu cine putea fi, iar el şi cu franţuzoaica ridicară perdelele şi stinseră lumânările.

Odată cu ziua, târând după el un mopsuleţ sgribulit într'un valtrap roşu, intră Pirgu. Aflarăm că Paşadia care se întorsese în ajun, umblase după

noi din local în local toată noaptea şi-l însărcinase pe dânsul să ne poftească, dacă ne dă de urmă, din partea lui la prânz. Pantazi primi fără codire. L-întrebai pe Gore ce era cu însoţitorul lui care mârâia la Pantazi şi începuse să latre. —„E al lui Haralambescu", mă lumină el, „are Tinculina Gaiduri o căţeluşă în dârdoră, tot „„carlin", fată mare, şi-i îl duc. M'am făcut codoş de câini".

Nopţile ce petrecurăm de rândul acesta cu Paşadia fură astâmpărate, demne: Pirgu nu ne mai cinstea cu prezenţa lui decât rar, în treacăt, şi atunci vorbea numai politică. — „Liberalii", ne pisa el, „îşi luau catrafusele; până la anul nou, 1911, cel mai târziu, adică peste trei săptămâni, conservatorii veneau la putere, boerii — Take era curăţat". Şi-şi da un aer grav, potrivit cu înalta slujbă în care zicea că are să fie pus de apropiatul viitor guvern.

Cu toate că-l ştiam lacom peste măsură, în stare să râme în scârnă după un gologan, am înţeles din capul locului că nu leafa era adevărata lui ţintă, dar ce anume râvnea, n'aşi fi bănuit dacă în ziua de Moş-Ajun, la o ţuicăreală mai prelungită în doi — „doza pentru adulţi" — nu mi-ar fi spus el singur.

Incă demult plănuia să se însoare, pentru căpătuială, bine-înţeles, fusese însă sictirit de câte ori încercase; chiar de se întâmplase uneori să-i placă fetei, nu se învoiseră, în ruptul capului, părinţii şi ostracismul acesta nu trebuia pus, cu-

geta el, decât pe seama faptului că n'avea „carieră", altmintreli ce-i lipsea ca să fericească o soţie, frumos şi tânăr, „manierat" şi cult, cum pretindea a fi? Dar, în faţa chezăşiei unui ministru că scumpul său şef de cabinet este băiat serios şi de viitor, un ministru gata să-l cunune, ar mai fi încăput vre-o împotrivire? Odată numit, avea să meargă la sigur, se şi vedea „barosan", „gagiu", cu cotoare, palat de casă în Bucureşti, vie pe rod la Valea-Meilor, moşie nu mai ştiu unde, zestre nu glumă, bez un singur cumnat cu un singur plămân. Şi cânta: — „şi-are mă, şi-are mă"! Il întrerupsei ca să-l întreb dacă se gândise şi la cele două paraferne ce puteau veni în urmă: copiii şi coarnele?

— „Dumneata să fii sănătos", îmi răspunse el liniştit, „a avut frageda şi de una şi de alta grijă dinainte. Paraferne de astea se trec cu vederea, nu vin la massă".

Mă înfundase. Ii cerui să-mi spuie cine avea să-i facă rost de numire?

— „Paşa", îmi şopti el tainic, la ureche, deşi eram singuri.

— „Il crezi că poate"!

— „Oho! Nici nu-ţi închipui ce fudulii are ţapul ăla bătrân, să vrea numai să le mai puie odată pe taler, atunci să vezi comedie".

— „Dar dece nu vrea"? încercai eu să-l descos. Drept răspuns, Gorică flueră scurt de două ori, bâţâind două degete lângă tâmplă. Apoi plecă,

mai mult deandaratele. Şi-mi făcu dela uşă semnul lui Harpocrat.

Intr'una din serile dintre Crăciun şi Anul-nou, mă aflam pe calea Victoriei, unde domnea o însufleţire neobicinuită. Vânzătorii de ziare îşi desfăceau teancurile din fugă, sbierând cât îi ţinea gura: „demisia guvernului". In dreptul grădinii palatului, auzii că mă chiamă cineva dintr'o birjă cu coşul ridicat. Era Pirgu.

— „Doctore", îmi zise, „du-te numai decât la Paşadia şi spune-i să lase tot la o parte şi să meargă negreşit, astăseară chiar, cât mai iute, să vorbească în daravera mea, să strângă şurubul, dar negreşit". Il întrebai de ce nu se duce el singur?

— „N'am timp", mă lămuri, „sunt ocupat cu înmormântarea: a murit Mişu; trebuie să-i dau nemângâiatei văduve o mână de ajutor; în ceasurile grele s'arată prietenia. Acuma vin dela cimitirul ovreiesc şi alerg la jurnal. A! e dihonie mare pentru case; Faibiş, Nachmansohn bătrânul, era mofluz, le-a făcut pe un loc cumpărat pe numele răposatei balabuste, mama lui Mişu; şi-a băgat toată averea în ele. Ei, şi s'a curăţat: Mişu le lasă Raşelichii, în regulă — o crezi proastă? — şi bărbatul dintâi, Penchas, ce-a avut tot ei i-a lăsat; s'o vezi în doliu diavoliţa, pică, pică! Parşivă muiere, mon cher, pe onoarea mea! — Mişu trăgea să moară şi noi în odaia de alături... tu comprends? — lipitoare nu altceva, m'a dăulat. Du-te numai decât, până nu iese bacceaua, hoaşca;

contez, nu e aşa"? Şi porunci birjarului, înjurându-l, să mâne. „Vino poimâine la cimitir", îmi mai strigă cu capul afară, depărtându-se, „iau cuvântul".

*

Profundum est cor super omnia — et homo est — et quis cognoscet eum ?

JER. XVII 9

Inarmat cu îndrăsneala ce ai când mergi să ceri pentru altul, peste un sfert de ceas sunam la Paşadia. Era acasă: în curte, mai în fund, licăreau felinarele unui cupeu.

De data asta, nu fui introdus ca de obicei deadreptul în odaia de lucru; bătrânul fecior care-mi deschisese şi mă uşurase de palton şi de pălărie, mă rugă să aştept. La intrarea mea, vestibulul era luminat numai de flacăra câtorva buturugi ce ardeau voios în largul cămin; pâlpâiala ei însufleţea straniu vechile pânze de pe pereţi, desvelind într'însele, sguduitoare, ca pe nişte ferestre deschise asupra trecutului, privelişti dintr'o lume de mucenicii şi de patimi. Rezemaţi în suliţi, sutaşi de ai lui Domiţian sau de ai lui Decie şi călăreţi ai pustiului pe sirepi sălbatici sorbeau cu voluptate cruda agonie a fecioarelor răstignite şi a copilandrilor săgetaţi sub goana sumbră a norilor deasupra mohorâtelor frunzişuri. Eram la

Paşadia. In acele cadre văzui simbolul chinurilor sale sufleteşti.

Policandrul se aprinse, înmiindu-se în oglinzi. Peste puţin, feciorul se întorcea să-mi spuie că eram poftit sus.

Urcai pentru întâia oară scara străjuită de sfincşi baroci şi fui purtat prin nişte încăperi şi mai ticsite de lucruri de preţ decât cele dela catul de jos, având aerul de muzeu nu de locuinţă. La pragul celei din urmă, mă oprii surprins câteva clipe.

Fără îndoială că nu pentru a merge la casa de întâlnire, nici la tripou, se îmbrăcase Paşadia în frac, îşi pusese lentă, cruci, stele. Aceasta nu era nimic însă pe lângă schimbarea ce găsii, după ce mă apropiai şi vorbirăm, în însăşi făptura sa: părea întinerit, din mişcări şi de pe faţă îi pierise orice urmă de oboseală, ochii îi luceau vii, până şi glasul îi suna altfel, limpede, metalic. Imi veni dar greu să-l cred când mă asigură că demult nu-şi aducea aminte să fi fost atât de plictisit.

Căzuse peste dânsul o pacoste cu totul de neprevăzut. Un înalt personagiu austriac care mergea cu soţia sa în Egipt, trecând prin Bucureşti, se oprise trei zile. Indată ce sosise, căutase să-l vadă pe Paşadia cu care fusese în şcoală şi nu-l mai slăbiseră, nici el, nici ea, toată vremea; pe dânsa trebuise să o însoţească la „Furnica“ să aleagă împreună bluze româneşti. Şi ţinuseră ca

Paşadia să nu lipsească dela marele prânz ce legaţia da, în acea seară, în cinstea lor.

Ii urai, în gând, din suflet, să aibă de asemenea plictiseli parte cât mai des. Mă întrebai totdeodată dacă, ştiind că avea să retrăiască o oră-două viaţa pentru care fusese menit, adevărata sa viaţă, nu cumva era tulburat adânc, nu încolţea oare într'însul, târzie, căinţa că renunţase la ea? Şi-l scrutai pe furiş. Inchis şi rece, el rămânea nepătruns, dar, netăgăduit, în întreaga sa fiinţă, ceva vechiu şi mult nobil îşi tânguia sfârşitul.

Ii spusei că în locul lui m'aşi fi simţit măgulit, mişcat chiar; oamenii se purtaseră cu dânsul cum nu se putea mai frumos, îi daseră dovadă temeinică de prietenie.

— „Te înşeli", îmi zise, „dacă au făcut-o, e numai de interes. Călătoria aceasta maschează o importantă misiune politică. De trei ani, în Balcani mocneşte focul; cancelariile lucrează de zor. Şi-au adus aminte până şi de mine... Nu, crede-mă, degeaba se face numai rău, bine sau măcar plăcere niciodată".

Fiindcă venise vorba de prietenie şi de făcut bine, socotii momentul potrivit să-i spun ce mă adusese la dânsul. Zâmbi.

— „Oi fi eu nebun, cum zice lumea, dar chiar aşa ca să-l fac om pe Pirgu, nu"!

Il auzisem totuşi, în timpul din urmă, şi nu o singură dată, făgăduindu-i solemn nedespărţitului său Gore tot sprijinul, risipindu-i temerile de nereuşită.

— „Nu numai“, adăogă el, „că n'am stăruit pentru numirea lui, dar am avut speciala grijă s'o împiedec; nu e întâia oară că-l lucrez astfel; crezi că şnapan cum e, n'ar fi parvenit până acum şi el, nu l'ai fi văzut ce şef de cabinet, prefect, secretar general, deputat; nu s'ar fi şi însurat bine daca n'aşi fi fost eu să mă pun deacurmezişul? E desigur tot ce am făcut mai drept în viaţă, mai cinstit; să fi procedat altmintreli, ar fi fost imoral. Şi deosebit de aceasta, lăsându-l să se ridice l'aşi pierde, m'ar părăsi şi mi-ar veni tare greu să mă lipsesc de serviciile sale“.

„Din nenorocire. Ca să pot vâna fără casnă şi fără a mă mânji în mlaştinele viţiului, trebue să mă întovărăşesc cu această hienă, s'o hrănesc, să-i sufer puturoşia. Ce te îndeamnă însă pe dumneata să-l frecuentezi pe Pirgu? — haz cred că nu faci de trivialitatea lui stupidă. Demult ţin să-ţi atrag atenţia să te fereşti de el; e mai primejdios decât îţi închipui, e în stare de orice, nu e dintre aceia pe cari laşitatea îi împiedecă de a merge până la crimă. Are mai mult de una pe conştiinţă. Ia seama: împotriva dumitale e foarte pornit, neputându-ţi însă face deocamdată ceva mai grav, se mulţumeşte să te acopere de bale; o noapte întreagă a stat deunăzi cu Poponel să te batjocorească, da, cu Poponel căruia de câte ori are mica sa afacere de moravuri sari să-i iei apărarea cu aceiaşi naivitate cu care ai alergat astă seară la mine pentru Pirgu“.

„Am avut dealtfel neplăcerea să constat cul-

pabila slăbiciune ce ai de tot ce poartă stigmatele declasării, de tot ce e tarat, ratat, epavă şi nu ţi-aşi găsi scuză nici când aşi şti că e numai pentru a face studii, a lua „schiţe", fiindcă ar însemna atunci să plăteşti o marfă mult prea vilă afară din cale scump".

„Boema, odioasa, imunda Boemă ucide şi adesea nu numai la figurat".

„Cum ţin la dumneata mai mult decât la prietenia dumitale, nu m'am temut că ai să te superi pe mine şi mi-am permis acest blam indiscret pe care îl estind asupra întregului fel de trai ce ai adoptat în timpul din urmă. Il retrag însă, gata de a face amendă onorabilă, dacă mă asiguri că eşti mulţumit, că după momentele de uitare-de-sine nu simţi în dumneata gemând demnitatea rănită"?

„Ştii", urmă el, fără să aştepte să-i răspund, „ştii ce precară, ce penibilă a fost existenţa mea lungă vreme, recunoşti că aşi fi avut tot dreptul să mă cred „mamzer"-ul din Talmud. Ştii cum ani şi ani — grande mortalis aevi spatium — m'am sbătut în vid pentru neant. Ei bine, acelei vremi de încordare şi de sbucium, de privaţii, de umilinţe, îi am nostalgia:... eram mulţumit. Indată însă ce persecuţia a încetat şi m'am pomenit ajuns deodată la o situaţie la care demult renunţasem să mai sper, a început neîmpăcarea".

„Eram departe de a fi un romantic şi totuşi amorul meu propriu a suferit văzând că ceea ce treizeci de ani de viaţă austeră şi probă, treizeci

de ani de sacrificii, de studiu şi de laboare nu fuseseră în stare să facă, au făcut câteva nopţi petrecute cu a-tot-puternica soţie a unui preşedinte de consiliu. Curând ajunsei apoi la convingerea că ameţitorul meu succes nu era decât o cursă perfidă pe care soarta mi-o întinsese ca să-mi arate până unde îi poate merge ironia. Tot ce râvnisem până în ajun cu ardoare: putere, parale, distincţii, nu numai că, odată dobândite, nu-mi procurau nici o satisfacţie, dar mă indispuneau, mă iritau, tămâierile îmi păreau ofense, însăşi voluptatea răsbunării o găseam fadă. Pentru mine alternativa era deci simplă: trebuia să am ori energia de a sta pe poziţie ferm până la fine — şi, înşelându-mă singur, să consimt astfel ca falimentul moral al vieţii mele să fie şi fraudulos — ori eleganţa de a-mi suna retragerea. Eleganţa aceasta am avut-o. Şi, cum ce mai îmi rămânea de vieţuit avea să fie fără nădejde şi fără ţel, am socotit că era de prisos să mai alung geniul rău care, din întâia mea tinereţe, venea în totdeauna să mă ispitească în faptul serii".

„S'au mirat cei ce mă cunoşteau că nu m'am expatriat. Ţi-aduci aminte de istoria Italianului care venind la Paris, în timpul lui Ludovic al patrusprezecelea, a fost pe loc întemniţat la Bastilia şi uitat acolo treizeci şi cinci de ani. Când, în întâiele zile ale Regenţei, a fost însfârşit cercetat şi dovedindu-i-se deplina nevinovăţie îi s'a spus că-i se redă libertatea, nenorocitul a întrebat cu tristeţe ce să mai facă cu ea şi a cerut să fie lăsat

în închisoare. Ca dânsul am fost şi eu, sunt poate reincarnarea lui. Ce aşi fi căutat aiurea? din ce e pe lume nu mă interesează şi nu-mi face plăcere nimic, absolut nimic, chiar cu ce mi-a fost atât de drag, studiu, artă, lectură, scris, daca mă mai îndeletnicesc e numai ca să ucid timpul; la drept vorbind, pot zice, fără a face stil, că nu trăiesc; e mult de când aşteptând să-i se deschidă, sufletul meu aţipeşte pe prispa sălaşelor *Morţii*. Adăstarea e pe sfârşite. Va veni apoi, adâncă, uitarea...

— „Uitarea", exclamai eu, „în nici un caz. Opera pe care o desăvârşeşti de peste treizeci de ani, ieşind la lumină, îţi va hărăzi nemurirea".

— „Nu! Odată cu mine va pieri şi ea. Când voi fi închis de veci ochii, o mână credincioasă va nimici tot ce se află aici scris. Ai văzut că în cabinetul meu de lucru dulapurile sunt ferecate în zid şi au perdele. E pentru ca să nu se vadă că nu au fund: sunt deschise pe o galerie. Inainte ca prin faţă să se pună sigilii sau să se deschidă, pe din dos, nevăzută, mâna îşi va face datoria".

Mă înfiorai, ştiind că nu era om care să glumească. Erau osândite dar să piară necunoscute lucrări ce ar fi făcut admiraţia veacurilor, lucrări pentru scrierea cărora regăsise pana cardinalului de Retz şi cerneala lui Saint-Simon, file vrednice de Tacit. Şi mă cuprinse o părere de rău sfâşietoare.

— „Crescut de copil în străinătate", reluă el, „nu aveam de unde şti că aici suntem la porţile

Răsăritului unde scara valorilor morale e cu totul răsturnată, unde nu se ia în serios nimic. Cu o încăpăţânare ce nu pledează în favoarea inteligenţei mele, dar pe care nu o regret, căci dacă ar fi să reîncep, aşi face la fel, nu am consimţit să mă asimilez, să mă adaptez, deşi învăţasem că „si Romae vivis, romano vivite more". Am fost fireşte deci privit ca un străin, mi-am făcut duşmană toată lumea. Cu scârbă a trebuit să dau o luptă pentru care nu eram făcut. Văzând că era greu să mă distrugă cu „zeflemeaua": muşcam eu mai veninos, s'a urzit în jurul a ce începusem să public, complotul tăcerii. Dându-mi seama că singurul mijloc de a mă răsbuna era să nu las în urma mea nimic de care să se folosească şi să se bucure alţii, cum sunt lipsit de vanităţi subalterne, am considerat acel complot ca binevenit şi am aderat la el eu însumi. „Patrie ingrată, nu vei avea oasele mele", a pus Scipio Africanul să-i se scrie pe mormânt. Oasele, eu le las, rodul creerului meu însă, cugetarea, nu"!

Se uită parcă îngrijorat la ceasornic. Mă ridicai să plec. „Mai şezi puţin", stărui, ieşim împreună, mă însoţeşti până acolo". Şi cu glas surd: „e mai sigur".

Străbătui iar şiragul de saloane unde între toate florile afară de cele fireşti, dăinuia ca îmbălsămat, cu Olimpul său sulimenit şi pastorala sa dulceagă, veacul galant. Dar, în cel mai împodobit din ele, contrastând viu cu minunile de

gingăşie ce se aflau acolo, răsărea posomorât, din umbra unui colţ, chipul unui om de o stirpe cu totul alta decât a acelora, bărbaţi şi femei, ce-şi surâdeau viclean sau galeş din cadre. Mă reţinu. Asemănarea sa cu Paşadia era aşa desăvârşită că s'ar fi zis că era chiar acesta, mai tânăr numai, costumat în urâtul port boeresc de acum o sută de ani.

— „E străbunicul meu", zise Paşadia. Fiind din familie singurul pentru care am simpatie nu i-am ars ca celorlalţi portretul. Fu un Bergami. Mândreţea lui, aureolată de prestigiul ce înveşmântă în ochii femeilor pe aceia cari au ucis, îl făcu să treacă dela coada butcei Domniţei Ralu la dânsa în pat. Primi drept plată Măgura şi topuzul armăşiei. Cum vezi dar, surceaua n'a sărit departe de trunchiu şi cred că şi starea sa sufletească trebue să fi fost cam la fel cu a mea pentru ca el, în floarea vârstei, să se fi lăsat, cu ştirea lui, să fie otrăvit".

„Portretul acesta e unul din puţinele lucruri de aici ce-mi aparţin, restul e tot cu chirie".

Coborârăm încet scara, vorbind. Jos aşteptau doi feciori şi Iancu Mitan, credinciosul casei. De după uşi priveau curioase alte slugi. Cupeul porni repede şi curând ajunserăm în strada Vienei. — „Dacă îl întâlneşti pe Pirgu", îmi recomandă el la despărţire, „spune-i că am făcut cum am crezut mai bine şi că în noaptea asta plec... la munte".

ASFINȚITUL CRAILOR

Vous pénétrerez dans les familles, nous peindrons des intérieurs domestiques, nous ferons du drame bourgeois, des grandes et des petites bretêches.

MONSELET

Spre primăvară, plecările acestea fură din ce în ce mai dese, şederile mai lungi.

Indată ce se întorcea, Paşadia ne poftea la prânz. Presupunând că era cu putinţă să aibă de vorbit cu Pantazi cu care pe zi ce trecea se lega mai strâns şi lucrări ce-i priveau numai pe dânşii, luasem obiceiul ca, după cafea numaidecât, să-i las un ceas-două singuri cum făcea Pirgu.

Plecam odată cu acesta, nu însă fără a avea grija să mă informez, înainte de a ajunge la poartă, încotro voia s'o apuce, pentru ca s'o iau în partea dimpotrivă. Mă întrebă odată unde mă duceam. Ii spusei că la Academie.

— „Nu ştiam", zise că s'a redeschis şi mă mir cum de n'am aflat şi eu. Au să se arză iar, să vezi. Biliardul a căzut dela modă; un „trei-benţi, un „pul-secret", nu mai joacă decât alunarii şi e păcat: erau jocuri drăguţe".

Se agăţă să vie şi el. Il lămurii că nu de Academia de biliard era vorba, ci de Academia română. Se interesă ce căutam acolo şi fu sincer

desamăgit când mă auzi că mergeam să citesc. Mă dojeni.

— „Nu te mai laşi, nene, odată de prostii? Până când? Ce-ţi faci capul ciulama cu atâta citanie, vrei să ajungi în doaga lui Paşadia? Ori crezi că daca ai să ştii ca el cine l'a moşit pe Mahomet sau cum îl chema pe ăl care a scos întâi crucea la Bobotează e mare scofală? — Nimic; cu astea te usuci. Adevărata ştiinţă e alta: ştiinţa vieţii de care habar n'ai; aia nu se învaţă din cărţi".

„Se vorbea astăzi, înainte să vii, că te-ai apucat să scrii un roman de moravuri bucureştene şi m'am ţinut să nu pufnesc de râs. Ba nu zău; dumneata şi moravuri bucureştene! Chinezeşti poate, pentru că în chestia asta eşti chinez; cum ai să cunoşti moravurile, când nu cunoşti pe nimeni; mergi undeva, vezi pe cineva? Afară numai dacă ai de gând să ne descrii pe noi, pe Paşa, pe mine, pe Panta; cu altcineva nu ştiu să ai a face;... a! da, Poponel, amicul. Ei, daca ai merge în case, în familii, s'ar schimba treaba, ai vedea câte subiecte ai găsi, ce tipuri! Ştiu eu un loc"...

Ii luai înainte: „la Arnoteni, adevăraţii Arnoteni".

Inlătură cu un gest orice îndoială. Şi confidenţial: „iese şi şperţ, e joc mare până dimineaţa, ducem se înţelege şi harţabalele; ei cu punga, noi pe dealături, doftorii cei fără de arginţi".

Slujindu-i, pentru a nu mai ştiam câta oară, făgăduiala cu care mă scăpam de plicticoasa stă-

ruinţă ce de şase luni punea ca să mă atragă în acea casă deochiată, pentru nimic n'aşi fi crezut că foarte curând cu prilejul unei alte mese la Paşadia, el avea să-şi ajungă mulţumită tocmai mie scopul. Rău însă daca mi-a părut în urmă de ceva, a fost numai pentru că nu l'am ajutat să şi-l aducă la îndeplinire mai devreme.

Cam sătul dela un timp de savantlâcuri, simţeam nevoia să petrec, să râd. Şi aşa cum m'a făcut atunci, dela amiazi până seara târziu, Gorică, l'a răscumpărat faţă de mine de toate păcatele. Parcă înnebunise; de mai multe ori Paşadia voi să-l dea afară. Nu mi se mai întâmplase să văd la el o asemenea năbădăioasă veselie, deschisă şi buffă în draci, veselie străină de firea lui şi totuşi nesilită, al cărei rost ne lăsă să-l întrevedem abia spre sfârşit, în treacăt: murise tată-său.

Condoleanţele ce Pantazi şi cu mine ne grăbirăm a-i prezinta, le reteză scurt, rugându-ne să fim serioşi. — „Aşi înţelege", concedă, „să mă compătimiţi că nu m'a scăpat Dumnezeu de pacoste mai devreme".

„Ei, să fi crăpat Sumbasacu Pirgu cu zecedoisprezece ani înainte, să-i fi lăsat de atunci cele douăzeci de mii de lei ce se cuveneau fiecăruia din cei opt copii rămaşi din şaptesprezece câţi fuseseră, credeam noi că ar fi ajuns Gore ceea ce era: nemţoaică la hodorogi? Ce om ar fi fost! Avocatul cel mai strălucit, gloria baroului român. El l'ar fi apărat pe Paşadia învinuit de

atentat la pudoare şi l'ar fi scăpat dovedind că e neputincios. Avocat şi profesor la Universitate. S'ar fi îndeletnicit, în ore pierdute, şi cu literatura, ar fi biciuit moravurile, ar fi comis piese — piese proaste bine-înţeles, istorice — şi însăila lungi dialoguri între personagii din veacuri deosebite, juca rolurile de forţă, se bălăbănea, sforăia, mugea. Şi s'ar fi mărginit numai la atâta? — nu! Purtător de cuvânt al revendicărilor democratice cele mai sfinte, ar fi cerut în Sfatul Ţării împărţirea moşiilor la ţărani şi votul obştesc. Şi, pe loc, un discurs, nu mai găunos nici mai sec decât cele ce se îmbăloşau puturoase sub cupola din dealul Mitropoliei, fu gata. Distins cum era, ar fi intrat şi în diplomaţie; ce parcă pentru asta musai ar fi trebuit să aibă şi el curiozităţi ca Poponel şi la urma urmei dece nu: nu-l avea pe Paşadia la îndemână? Dar visul său dulce fusese viaţa la ţară, patriarcală; s'ar fi pus pe plugărie sănătoasă, şi-ar fi lucrat podgoria... — „De minune", îi zisei, „dar acum că te-ai văzut moştenitor fericit, de ce ai de gând să te apuci?"

— „Am să mă fac nene", răspunse, „în Crucea-de-piatră, să am şi eu ţâţaca mea şi cadânele mele şi pitpalacul meu şi am să mă aleg epitrop la biserică; mai încolo, la bătrâneţe, am să mă călugăresc chiar, pe onoarea mea"! Şi se vedea, cuvios întru Domnul monah Gherasim, Ghideon sau Gherontie, protopsalt la schitul lui Darvari din Icoană, pomenindu-se că zice când îi vine rândul la citire: „contra" sau „passe-parole" şi

ca să ne dea o dovadă de chemarea sa pentru viaţa schimnicească, bălmăji pe nas, popeşte, aproape trei sferturi de ceas un deşănţat amestec de cântări bisericeşti şi de cântece de lume: „Primăvară dulce“ cu „Din cireş până 'n cireş“, „Hristos a înviat“ cu „Ma parole d'honneur mon cher“, „Pre Domnul să-l lăudăm“ cu „I haram bam ba“. Pantazi râdea cu lacrimi, Paşadia se resemnase. Dar deodată Gore amuţi, holbă speriosi ochii şi ridicând mâna dreaptă cu arătătorul în sus la ureche, rămase ca împietrit. Pantazi îi ceru să spuie ce era. — „Cum, nu auziţi?“ — zise... „trâmbiţa răsună, tricolorul s'a'nnălţat“! Şi, cu desnădejde, urlând: „daţi-mi, daţi-mi arma mie, vreau să mor în bătălie, nu ca sclavul în sclavie, daţi-mi, daţi-mi calul meu“! îşi încălecă scaunul şi dete să se avânte, dar se împiedecă de covor şi căzu peste o răcitoare, fără a-şi face însă vre-un rău, căci se sculă numaidecât, sprinten, şi, uşor de parcă nu atingea podelele, ne arătă cum avea să joace peste Carpaţi, între Tisa şi Nistru, hora cea mare, hora unirii tutulor Românilor, şi chiuia şi se fleorţăia: „ti cu floli la pălălie, ti cu floli la pălălie, uite-aşa, uite-aşa, hăi, hăi, hăi, hăi! Pieri apoi ca peste puţin să se întoarcă, cu nădragii în vine, şi cu cămaşa afară, abătut, mult trist: se gândise că nici în ziua aceea — din ale vieţii sale cea mai ferice, când la zarea unui Viitor foarte apropiat dar vai! nu şi al lui Paşadia, toate îi surâdeau aşa trandafirii — nici atunci măcar, noi n'aveam să-i facem cheful

să mergem cu dânsul la Arnoteni, adevărații Arnoteni. Și dece? — parcă nu știam că nicăeri ca acolo nu se petrecea mai drăguț: un joc ușor, un maus, un drum-de-fier, un poker, unde găseai în totdeauna? — la Arnoteni; o băutură ușoară, un șpriț, un coinac, o marghilomană, unde? — la Arnoteni; o blândă copilă, după pofta inimii, ușoară, ei unde? — tot la Arnoteni și numai la Arnoteni, singurii adevărați, binecuvântat neam boeresc, împodobit de toate virtuțile creștine. La drept vorbind, Maiorică era un maimuțoi, dar cucoana Elvira, ce matroană! și fetele, niște cotoșmane, niște armăsăroaice. A! daca nu voiam, era numai ca să lovim în el, să-l jignim, și nu era frumos din partea noastră, nu se cădea să ne purtăm așa cu un frate. Se obidi. Și, sumețându-și cămașa ca să-și acopere fața, plânse cu amar.

Chiar sincer să fi fost, și oarecât era, n'ar fi meritat compătimire. Dacă nu-și atingea ieftena țintă, vina era numai a lui: cum știa că noaptea când eram cu Pașadia îl urmam tustrei oriunde, orbește, ce i-ar fi fost mai lesne decât să ne ducă acolo fără să ne mai întrebe de vrem ori ba și fără să ne spuie dinainte? Poate îi dase prin cap, era dela mintea omului, dar se temuse. Noi la Arnoteni ajunsese, în urma neclintitei noastre împotriviri de a călca în acel locaș de joc și de întâlnire, să-i pară ceva atât de grav, de cu neputință, încât se crezu jucăria unei amăgiri când văzu că-mi fu destul să arunc atunci o vorbă la întâmplare: „ce ar fi să ne abatem astăseară pe la

adevăraţii Arnoteni“? pentru ca Pantazi să zică: „dece nu“? iar Paşadia că acolo sau aiurea îi era tot una. De mirare că de bucurie Gorică nu înnebuni deabinelea; îl apucară curate năvârlii, scâncea, se tăvălea pe jos, se da tumba şi trebui să-l ameninţăm că nu mai mergem ca să renunţe la hotărîrea de a face drumul călare pe unul din caii dela cupeu.

Că nu ştiu cum îi zicea străzii unde stăteau Arnotenii, nu trebue să pară ciudat: timp de o lună cât am fost dela ei nelipsit, nu mi s'a întâmplat nici să intru nici să ies decât prin fundul fără uluci al curţii care răspundea pe cheul drept al Dâmboviţei ceva mai în sus de Mihai-Vodă. Era mai aproape şi nu mă vedea nimeni.
Păstrez de întâia mea vizită o amintire neplăcută. Am trăit atunci un ceas de răfuială cu mine însumi în care singur mi-am deplâns încanaliarea. Doamne, cu ce lume m'am adunat în acea seară, strângerea a ce mâini a trebuit să îndur! Amară, mustrarea de odinioară a lui Paşadia îmi răsuna, neiertătoare, în urechi. Seară tristă chiar daca n'ar fi fost decât plictiseala; lui Pirgu îi pierise tot hazul, făcea acum pe „directorul“, înjgheba mesele de joc, trăgea locurile. Pe Paşadia îl băgă într'un poker, pe Pantazi într'un drum-de-fier, amândoi cu câte o femeie la dreapta şi la stânga. In tăcerea ce se făcu înainte de prima lovitură, din odăile neluminate

ce dădeau în larga încăpere din mijloc se auziră şoapte, râsete înfundate, un suspin.

Socotii momentul potrivit s'o şterg englezeşte; tot n'aveau să mă mai prindă a doua oară. Mă credeam scăpat când, în uşă, mă pomenii faţă în faţă cu „sufletul maichii", cocoana Masinca Drângeanu.

— „Fugi ca să nu mă conduci pe mine acasă", îmi zise, „întinzându-mi mânuşiţa înmănuşată cu palma în sus ca să i-o pot săruta în ochiul rămas gol deasupra încheieturii. „Nu mă mai iubeşti"...

— „Vă dau voie, coniţa mea", o întrerupsei, „să mă credeţi capabil de toate nelegiuirile, de asta însă nu"! Şi nu era din parte-mi o măgulire deşartă; s'ar fi putut oare să nu te înnebuneşti după ea? — şi nu de frumoasă ce rămăsese în pofida vârstei pe care o înşela după cum îşi înşelase cei doi bărbaţi cu cununie şi nu mai ştia câţi fără, dar pentru că avea un „vino-încoace" căruia nu era chip să te împotriveşti şi dichisurile toate şi tabieturile şi ochiadele. Mă răsgândii fireşte de plecare şi fui martor la o primire neobişnuit de călduroasă chiar pentru ţara românească. Stăpâna casei şi fetele amândouă se năpustiră pe noua-sosită întrecându-se care mai de care s'o îmbrăţişeze şi s'o pupe. O întrebau totdeodată, nu pe rând şi fără a-i da răgaz să răspunză, cum petrecuse la Nizza de unde se întorsese de curând, o pipăiau, o puricau, se ţineau de dânsa să ia ceva. Cam de silă „sufletul maichii" se hotărî pentru o cafea şi căzu la învoială

pentru un „Cointreau". Refuză însă să intre a patra la un maus şi se aşeză cu mine la o măsuţă în faţa unei oglinzi în care se putea vedea tot ce se petrecea în salonul vecin unde se juca.

Ţinu să ştie dece mă grăbisem să plec — vre-un „rendez-vous"? Nu-i tăinuii adevărul. Recunoscu că aveam în parte dreptate: parcă ea se simţea bine alături de Frosa Bojogescu sau de Gore Pirgu; dar ce voiam? — aşa e peste tot unde se joacă şi se trăeşte de pe urma jocului. Mai trebuia să ţiu însă socoteală de asta când aveam în schimb fericirea de a-i cunoaşte pe Arnoteni?

Nu vorbea bine-înţeles de Maiorică: Maiorică era aşa dobitoc! Totuşi avea şi el ceva: o tărie pe care, oricum, nu se putea să n'o admiri. Sărac lipit, dator-vândut, respins de neamuri cari demult nu mai voiau să ştie de el, ocolit de lumea cum-se-cade, hulit şi arătat cu degetul, el rămânea netulburat, îşi păstra înfumurarea, ifosele, tâfna. Nepăsător de tot ce nu-l atingea chiar pe dânsul, în fiinţa lui, de soţie şi de fete nu se sinchisea câtuşi de puţin; le-ar fi văzut pierind sub ochii lui, fără să clintească, ar fi purtat bucuros mănuşi croite din pielea lor. Ca vrednice odrasle, fetele n'ar fi pregetat nici ele să-şi facă gentuliţe dintr'a lui, trainic toval argăsit gata. In schimb nevastă-sa se prăpădea încă după el, îl iubea cu dor de jertfă, îl slugărea ca o roabă, dându-i îngrijiri peste îngrijiri — o! unele scârboase — îl oblojea, îl sclivisea, deşi ştia bine că „maiorelul" ei, cum îi zicea, mergea la alte

femei, femei nu tocmai din lumea mare, dela cari se întorcea fără leţcae şi uneori mototolit, sgâriat şi cu vânătăi. Aşa îi se întâmplase pesemne chiar în ziua aceia: nu juca, făcea zâmbre şi-şi tot frichinea un ochiu deasupra căruia se învedera un cucui sdravăn. Il priveam în oglinda aplecată, stârpitură băţoasă dând târcoale meselor de joc cu umbletul său ţăcănit, săltându-se din călcâie şi înălţându-şi deasupra umerilor chibiţilor scăfârlia scofâlcită şi smochinită de ţigan bătrân, îl priveam, căutându-i zadarnic vre-o urmă de asemănare cu ofiţeraşul încârlionţat dintr'o fotografie îngălbenită de pe măsuţă, frumuşel şi firav aşa cum era pe vremea când îl trecuse pe răboj cu însemnarea „piccolo ma simpatico" frizerul Coriolan. Hotărât, nesimţirea îi pria tot atât de puţin lui cât o seca pe durdulia sa jumătate amorul. Incă tânără la faţă, învoaltă şi spelbă, ea îşi plimba voioasă printre mosafiri maldărul de carne fleşcăită, legănându-şi sânii căzuţi şi coapsele dolofane, glumea, râdea, avea pentru fiecare o vorbă şi un zâmbet. Mi se păruse totuşi că se întrezărea la dânsa o mâhnire ascunsă pe care mă grăbii să o pun pe socoteala necredinţei soţului şi a desfrâului fetelor. Masinca nu mă lăsă să mă înşel: Elvira nu fusese străină de căderea fiicelor sale; cât despre partea infidelităţii, cu toată dragostea, nu se lăsa nici ea mai pe jos, era în totdeauna „en carte" cu Maiorică, îi da chiar puncte înainte. Daca era nemulţumită, pricina trebuia căutată aiurea. La Arnoteni, în casă,

se întâmpla să fie zile fără pâine, fără ceartă însă nu şi să se fi mărginit numai la atâta nu ar fi fost nimic, dar fetele se încăerau şi se păruiau în lege, aruncau una într'alta cu ce le venea la îndemână, se sgâriau, se muşcau, îşi rupeau ce aveau pe ele şi apoi tăbărau pe mama lor amândouă, o snopeau în bătăi. La ţipetele ei săreau vecinii sau trecătorii s'o scape. — „Dar Maiorică?... — Maiorică, „pârciul" — aşa-l porecliseră ele — nu se băga, sta departe, numai daca vedea că se îngroaşe gluma, da fuga afară şi cu glasul lui fonfăit chema „mpoliţia". Era păţit săracul: odată de 10 Mai, când se îmbrăcase şi el milităreşte să meargă la paradă, s'a pomenit decorat de sus până jos cu nişte chiftele marinate. Timp de un an cât Arnotenii stătuseră la dânsa cu chirie — cu chirie vorba venea — Masinca nu avusese nevoie să mai meargă la teatru şi adesea nu ştiuse ce trebuise, să râză ori să plângă? A! fetele erau ceva nemai-pomenit, ceva de spaimă.

Cea mare mai ales, Mima. Una care se grăbise să facă să se vorbească de dânsa. Avea numai cincisprezece ani când, la Galaţi, unde tată-său era în garnizoană, sucise în acelaşi timp capul a doi tineri, nişte guguştiuci amândoi. Tot punându-le iubirea la încercare, unuia, copil de oameni avuţi şi singur la părinţi, i-a cerut să fure dela mama lui nişte giuvaericale, pe celălalt, casier la un toptangiu, l'a împins la cheltueli peste puterile lui şi, ghiceam, dobitocul băgase mâna în

tejghea. Lucrurile n'au întârziat să se dea pe faţă şi băiatul de familie, de ruşine şi-a sburat creerii, iar băiatul de prăvălie a înfundat un an puşcăria. Această istorie avusese urmări triste numai pentru alţii, astfel bietul Maiorică îşi văzuse însfârşit retezat slabul fir ce-l mai ţinea în oştire; vinovata rămânea mândră de isprava ei şi cu tot dreptul de a fi mulţumită, de oarece îi datora în cea mai mare parte căutarea ce avea la bărbaţi, dela cari însă nu ştia să tragă foloase, isbutind numai a-şi face de cap, nu a se şi căpătui. Binevoitoarele încercări ale Masinchii de a o îndruma fuseseră zadarnice: Mima nu era de şcoala păstoriţei care aruncă mărul şi apoi fuge să se pituleze după sălcii, şcoala străveche şi pururi nouă a cochetăriei; pentru dânsa fermecul vălurilor ce cad, ucigător de încet, unul câte unul toate, afară de cel din urmă, lucrătura în foi de viţă şi acele mici jocuri de aţâţare şi de ispitire, atât de răsuflate şi totuşi nedând niciodată greş, erau numai mofturi şi fasoane de curcă beată. Bătăioasă şi pornită, i-era destul să vază un bărbat ca să necheze şi să-i sară de gât şi când îi se întâmpla să dea peste vre-unul mai tare-de-îngeri care să nu fugă speriat, daca era om întreg n'avea de ce să se mai apropie de ea şi a doua oară. Şi Masinca găsea lesne mijlocul de a-mi destăinui în felul cel mai cuviincios cum, printr'o crudă batjocură a soartei, fata aceasta mare şi binefăcută, chiar cam din topor, nu era femeie desăvârşită: un oarecare cusur de croială

din născare înlătura la dânsa putinţa împreunării sănătoase şi depline şi tălmăcea poate pătimaşa ei aplecare la legături împotriva firei ce o făceau să-şi piarză şi puţina judecată de care se bucura; când avea cârlig la vre-una, nu-şi cruţa nici neajunsuri, nici umilinţe, ba ceva mai mult: ea, atât de sgârcită, nu se da în lături dela cheltuială, o plimba cu muscalul, îi cumpăra ciorapi de mătase, sticle de parfum; cu Raşelica Nachmansohn tocase vara trecută, într'o lună, patru mii de lei, bani şterpeliţi dela unul Haralambescu când adormise la ea beat. Mărturisea ea singură; să-i fi vorbit de ruşine te-ar fi întrebat cu ce se mănâncă; seara se desbrăca intradins cu perdelele ridicate şi popii când venea cu botezul îi ieşea înainte în pielea goală. Ei, dar ce mai vorbă; aşa cum era, cu toate cusururile, rea de gură, rea de muscă, rea de plată, pălăvatică şi haihuie, spunându-le şi făcându-le toate pe dos şi deandaratele şi, mai înainte de orice, primejdioasă, în stare să te bage în belea, Mima avea hazul ei, era simpatică, ceia ce nu se putea zice şi despre soră-sa mai mică Tita care, tembelă şi toantă pe cât era ea de desgheţată şi de vioaie, în afară de destrăbălare, de minciuni şi de răutate, nu avea comun cu dânsa decât murdăria — ah! era greu de închipuit şi mai greu de spus în ce hal erau: la un anume timp, pe călduri mai ales, nu te puteai apropia de ele de miros; mânjeau locul unde stăteau. Dintr'o boală din copilărie, Tita rămăsese cam înapoiată şi un început timpuriu de

surzenie îi oțețise și mai mult firea vrăjmașă și posacă; de sălcie ce era ajunsese să fie ocolită și unii jucători se plângeau că le face ursuzluc. Și deși nici ei nu-i se întâmpla să zică vre-unui mușteriu: „nu“! își da poalele peste cap numai la întuneric; pe față, în lume, avea o purtare aproape aleasă pe care, desigur, n'o învățase dela vistavoii ce le crescuseră; niciodată n'ai fi văzut-o întinzându-se sau sbenguindu-se, nici auzit-o vorbind porcării și înjurând ca pe cealaltă. Dar unde neasemănarea mergea așa departe că atingea marginile prăpăstiei între două stirpe era la înfățișare și la chip. Lătăreață, lăbărțată și lapoșă, vădit supusă la o apropiată îngrășare, Mima era cârnă, cu ochi verzui mici sub sprâncenile drepte îmbinate și cu fruntea mâncată de un păr castaniu nesupus și stufos, pe când Tita, măruntă și șuie, cu încheieturi gingaș strunguite la mâini și picioare mici, purta înfipt între umerii înguști un cap de ctitorească din veacul fanariot, cu ochii căprui și codați, cu nas coroiat și lung, cu buze subțiri și tivite. Aveau totuși ceva la fel: glasul a cărui frumusețe mă isbise. De un alt timbru al fiecăreia, deopotrivă însă fluid și limpede, cântând cuvintele, el evoca un lin murmur de ape îngânat cu șoapta vântului în frunzișuri și poate că farmecul lui nu a fost străin de mila cu care am ascultat acele triste lucruri. Odată mai mult aveam în carne și oase dovada de ce greu păcat se încarcă, în becisnicia lor, vechile neamuri căzute nehotărându-se a se stârpi, cu dinadinsul, ele sin-

gure pe calea malthusiană. Câte umilinţe şi câtă durere nu şi-ar putea astfel cruţa.

Ca duioşie, plecarea „sufletului maichii“ nu avu nimic de pismuit venirei. Cu lacrimi în ochi, maioreasa mă asigură că aşa o prietenă a doua nu găseai în viaţă. Imi veni să-i spun că ar fi fost şi de prisos. Dar când Masinca fu dincolo de prag şi eu încă înnăuntru, cineva mă trase pe la spate de mânecă. Era Mima. Arătându-mi ştrengăreşte tovarăşa de drum, făcu repede cu degetul mijlociu un gest mult prea elocuent şi o tuli înapoi într'un hohot de râs.

Ieşind în curte, putui să constat că la Arnoteni până şi casa unde stăteau părea deşuchiată. Unui vechiu trup de clădire pătrat şi cu un singur rând îi se înnădise mai târziu în dos, pieziş, o coadă deşirată şi îngustă cu două caturi, rămasă netencuită şi fără geamuri la şubredul pridvor care o încingea sus dela un capăt la altul şi da într'un soi de turn de scânduri cârpit cu tinichele ce adăpostea scara. Dărăpănătura aceasta care ziua ar fi trecut nebăgată în seamă dobândea în bătaia lunii ceva tainic şi mă oprisem tocmai s'o privesc când tresării deodată înfiorat. Se auzea de acolo prelungindu-se lugubru în urlet, un lătrat ce nu semăna a fi de câine.

— „Au adus-o iar pe bătrâna“, zise Masinca. „Mama maiorului“.

Săraca, nu se mai îndura s'o ia Dumnezeu.

Nici nu se mai ştia de când îşi pierduse minţile. Şi s'o fi lăsat barem în pace, să n'o tot fi vânturat de colo până colo. Fata ei, bogata prinţesă Canta, din Moldova, soră vitregă cu maiorul, când o da în seama acestuia, de care se lepădase în totdeauna, când îi o lua; de ce? — rămânea de ghicit; parcă prinţesa era vre-o sdravănă la cap cu muzicanţii ei. Maiorică atâta aştepta: să se pomenească cu maică-sa pescheş, ar fi dat şi acatiste şi nu că îi era dor — el nici nu o cunoscuse — dar îi mai picau câteva luni ceva parale — plătea prinţesa — şi nenorocita nu era o povară: locul nu-l încurca şi nu trebuia păzită, pentru că nu făcea nici un rău, adică nu făcea nimic, nu scotea o vorbă, nu se mişca, sta ghemuită ca o momâe în fundul patului, într'un colţ; numai în nopţile cu lună, chiar daca perdelele erau lăsate, se da jos, umbla deabuşele şi lătra cum o auzisem. Şi să fi dat mult să nu o vezi... o iasmă.

Mai trăia dar, uitată, vestita Sultana Negoianu; ca într'o altă întrupare, iscată de vre-un blestem, fusese osândită să-şi supravieţuiască falnica amazonă ce, în puţini ani, isbutise, şi nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimânte cu luxuria principatele încă neunite. Ii cunoşteam trecutul, mă îmbiase a-l cerceta enigma tulburătorului ei surâs din portrete — furtunosul trecut ce făcuse de grea ocară numele marelui neam din care rămăsese singura şi cea din urmă — îl cer-

cetasem parcă aşi fi ştiut că avea să-mi vie prilejul să-l scriu. Ea fusese crescută la Geneva şi la Paris de unde se întorsese în ţară la vârsta de şaisprezece ani cu mode şi apucături ce uimiseră şi făcuseră să se murmure. Impunătoarea sa zestre hotărâse pe marele vornic Barbu Arnoteanu să închidă asupra-le ochii şi să-i ceară mâna. Fu o căsnicie sbuciumată şi scurtă; lăuză încă după un băiat care avea să fie Maiorică, dânsa fugise cu un oarecine în Moldova unde, precum Bucureştii o admirase şi Iaşii, unduiând neobosită în baluri sau trecând semeaţă în goana calului urmată de un stol de adoratori. Ca să-şi înduplece soţul părăsit să consimtă la despărţenie, îi dăruise două moşii şi se măritase apoi cu fostul mare-logofăt Iordachi Canta, cneaz rus şi candidat nefericit la domnia Moldovei; unire şi mai puţin menită să dăinuiască: traiul cu un soţ zuliar şi cărpănos în sălbatica singurătate a palatului dela Pandina, pierdut între codri bătrâni pe malul Prutului, nu putea avea nimic încântător pentru svăpăiata Sultana care îndată după venirea pe lume a unei fetiţe, Pulcheria, plecase, pe furiş şi fără gând de întoarcere, înapoi la Bucureşti. Cu preţul a două alte moşii se văzuse iarăşi de capul ei pe care de atunci nu mai voise să-l lege. Şi trăise. Tot atât de darnică de trupul cât de avutul ei, ca în furia mistuitoare a unei turbe, făcuse să se dea în el iama, împărăteşte, şi tot şi încă nesătulă şi-l spurcase până şi cu dulăii. Mă mărginesc la a însemna potriveala dintre această pa-

timă şi dealtmintreli nu prea rara ei nebunie ce nu întârziase să isbucnească. Intr'o dimineaţă de toamnă din 1857, fusese găsită rătăcind despletită şi despoiată la Herăstrău pe malul lacului. A! da, eram silit să recunosc: spunându-mi că daca voiam subiect de roman să fi mers la adevăraţii Arnoteni, Pirgu nu mă amăgise.

Fu cel dintâi pe care îl întâlnii după acea seară. Pe bulevard, în faţa Eforiei, îmi aţinea calea. Işi întinsese mâinile lipite una peste alta, amândouă cu dosul palmei în sus, mişcând încet policarii rămaşi în afară.

— „La mai mare, solzoşia ta", se închină cu temenele, „al nostru eşti. Umbli să-ţi laşi lapţii cu folos. Bre, cum te mai înfigeai în undiţă la Masinca, o luaşi pe coarda razachie, cu sacâz dulce, uşor. Ce pramatie; faci pe cocoşu, cotoi mare dumneata. Ei, dar ai de învăţat încă multe; eşti junic; ca să le fii pe plac maimuţelor trebue să fii porc, şi cu şoriciul gros. Şi mai ales nu târnosi mangalul că te usuci; de ţi-a mirosit cumva a pagubă, împinge măgarul mai departe; ştii vorba: malac să fie că broaşte... Daca vezi însă că ridică coada, nu te pierde, ia-o înainte oblu, berbeceşte, ca până de iarnă să te văz crap îmblănit".

— „Asta", îi zisei, „e drept mulţumire că te-am făcut să-ţi vezi visul cu ochji, mergând la Arnoteni".

— „După ce m'ai purtat şase luni cu zăhărelul.

Şi daca aţi mers de partea cui a fost câştigul, a mea ori a dumneavoastră? Slavă Domnului, ai plecat cu damă şi căzăturile s'au umplut; Pantazi de când l'a făcut mă-sa nu s'a văzut cu atâţia bani. Dar n'are a face; fiecare cu norocul lui şi al dumitale e mai grozav decât toate, îţi pune Dumnezeu mâna în cap".

Nepăsarea cu care îl ascultam nu îl descurajă:

— „E cineva care te place lucru mare, cineva nu de nasul dumitale. Ce a văzut la dumneata dracul ştie. Vrea cu orice preţ să-i fac vorba".

Nu fui curios. Il asigurai numai că nu ţineam deloc să sporesc cu unul numărul intelectualilor ce abuzau de gentileţea doctorului Nicu.

— „A"! rânji „degeaba te păzeşti, de aia nu scapi. Cade când nu te aştepţi, pe drum de seară, cu scârbă în casă, la aşternut. Nu trebue să se împlinească oare scripturile: „şi se va pogorî în chip de papagal"?

„Dece te-ai speria însă prosteşte? După chibzuita mea părere e chiar mai bine să-l ai cât mai devreme; te-ai căutat cinstit, adio grijă: nu se ia de două ori. Şi-ţi dai drumul. Ai să-mi spui de ailaltă, ştia, dar e leac; şi iar aşa să te jindueşti pentru toate nimicurile de tot ce e mai dulce pe lume, cu ce te mai alegi din viaţă"?

— „Ai toată dreptatea", recunoscui. „La revedere".

— „Ce te zoreşti aşa; te-aşteaptă Masinca"?

— „Mai târziu; acum caut pe Paşadia şi pe

Pantazi". Nu minţeam: de trei zile se făcuseră nevăzuţi. De Paşadia nu mă mira, plecase poate la munte; dar Pantazi?

— „Păi daca vrei să-i găseşti", zise Gore, „hai cu mine".

— „Unde"?

— „Ei bravo, mai întrebi? — la Arnoteni, adevăraţii Arnoteni".

Surprinzător îmi păru nu lucrul în sine ci amănuntul că acela care ţinuse şi încă morţiş să se întoarcă acolo fusese Pantazi. Ce îl putuse oare atrage? De joc nici nu mai încăpea vorba; nu era jucător şi să fi fost chiar ce ar fi însemnat acel joc păduchios pentru uriaşele sale mijloace? Femeile? — dar în nouă luni de când, împrietenindu-ne, trăisem aşa aproape unul de altul, nu-i cunoscusem nici o legătură, vre-un capriciu cât de trecător — aşa că venind odată vorba despre acele păpuşi ce, zice-se, ar ţine loc corăbierilor de neveste în îndelungatele călătorii, cum mă asigurase că această scârboasă rătăcire nu era un basm: se găseau gata sau se făceau pe poruncealä; cu asemănarea voită, cele lucrate în Olanda, scumpe, tinzând la plăsmuirea desăvârşită a făpturii fireşti, fără voe mă gândisem că şi dânsul ascundea poate, în vre-unul din încăpătoarele cufere îngrămădite în odaia-i de culcare, una care să fi întruchipat leită pe necredincioasa şi neuitata sa Wanda. Şi daca nici femeile, atunci altceva ce îl făcea să lase la dânsul să se veştejească în sin-

gurătate întâiele flori de Bucureşti? A rămas pentru mine necunoscută momeala în care fatalitatea s'a îmbrăcat în împrejurarea aceasta ca să-şi atingă ţelul.

Intru cât mă priveşte trebuie să-i fiu recunoscător. O viaţă lungă nu mi-ar fi ajuns întreagă pentru a pătrunde sufletul omenesc în toată ticăloşia de care e în stare, aşa ca cele cinci săptămâni trăite la Arnoteni. Deschisă vraişte oricând oricui, casa lor, contopire de ospătărie şi de han, de tripou, de bordel şi de balamuc, era locul de întâlnire al lumei deochiaţilor şi deşuchiaţilor timpului: jucătorii şi cheflii de meserie, desdrumaţii, poticniţii şi căzuţii, curăţaţii rămaşi în vânt, chinuiţii de pofta traiului fără muncă şi mai presus de putere, gata de orice ca să şi-o satisfacă, cei cu mijloace nemărturisite sau necurate, cei fără-de-căpătâi şi cei afară din rândul oamenilor, unii foşti în puşcărie, alţii pe cale să intre şi apoi femeile, mai respingătoare încă: bătrâne mucigăite la masa verde, somnoroase şi arţăgoase, cu mâinile tremurând pe bani şi pe cărţi, tinere desmăritate cel puţin odată şi de timpuriu borşite de avorturi şi de boale, la pândă după vânat şi ferindu-se de chiul şi între ei şi ele de tot felul şi schimbătoare întovărăşiri şi nade, desbinări şi duşmănii. O pâclă râncedă de viţiu apăsa veştejitoare asupra mizeriei decorului — tot ce se vedea acolo, la lumina lipicioasă cernută prin fustele creţe de hârtie trandafirie dela lămpi, nu numai

că era urât şi de soiul cel mai prost, dar ieşit de soare, pătat de igrasie, prăfuit şi afumat, mâncat de cari sau de molii, şchiop sau schilod, ciobit, rupt sau desperechiat — şi mizeria aceasta îl strepezea pe Paşadia şi-l sbârlea mai mult chiar decât maiorul care cum îl prindea, îl smintea cu genealogia Arnotenilor, calpă mai sus de Brâncoveanu, printre slugile căruia cel dintâi dovedit istoriceşte se numărase înainte de a fi boerit. Bietul Maiorică până şi în aceasta se arăta tâmpit, căci daca ţinea să se laude cu neamurile, i-ar fi fost atât de lesne cu acela al mamei lui, mare întradevăr şi pentru Valahia străvechiu, suindu-şi spiţa craiovească fără frântură şi fără tăgadă până la mijlocul veacului al cincisprezecelea, din mare-ban în mare-ban şi numai cu încuscriri de voevozi. Un tâmpit desigur, dar nobil: el care fără risipa părinţilor săi ar fi stăpânit linguşit şi răsfăţat atâtea averi şi ar fi fost, fireşte, cel puţin general-aghiotant regesc şi vice-preşedinte la Jockey şi care, vai! ajunsese ce era, nu avea un cuvânt de părere-de-rău, de cârtire sau de pismă, purtând — căci era exclus să n'o simtă — ascunsă jalea casei sale şi respingând cu acelaşi despreţ obrasnic şi batjocura şi compătimirea. Incolo bun cu cei mici şi milos, totuşi nu chiar aşa ca soţia lui care, poloneză şi de herb mândru — Leliwa — nu putea privi cu ochi uscaţi nici o suferinţă, gata totdeauna să-şi ia bucata dela gură sau haina de pe dânsa ca s'o dea. Ho-

tărât, punându-le în cumpănă bunele și relele, nici unul dintr'înșii nu-și merita soarta.

Am mers dela început la Arnoteni cu sfială găsind că mi se da o însemnătate prea nepotrivită cu cheltuiala la care aşi fi putut face faţă. Bănuiala că aceasta se datora vre-unei minciuni scornite pe socoteala mea de Pirgu se adeveri: spusese că Paşadia şi Pantazi ţineau la mine lucru mare, unul fiindu-mi unchiu, celălalt naş. Cum nu m'ar fi primit dar cu braţele deschise ai casei toţi şi nu m'ar fi alintat care mai de care — de când cu venirea noastră nu începuse să se reverse acolo o şuviţă din Pactol? De data asta, maiorul nici nu băgase de seamă că mamă-sa îi fusese iarăşi luată şi pornită la Moldova. Nu ştiu cum am făcut de n'am apucat s'o văd şi eu şi mi-a părut rău. Păgubaş nu rămâneam totuşi. Mai era acolo o altă fiinţă deopotrivă ciudată cu toată vârsta-i fragedă.

O fetiţă care îmi reamintea vrejurile spelbe şi lungi de ţelină crescute în nisip la întuneric, o fetiţă mută. Mută fiindcă era surdă? — dar atunci avea un alt simţ înlocuitor al auzului deoarece se nelinişte la cel mai uşor sgomot, întorcându-se întrebătoare spre locul de unde venea. Semăna uimitor cu acea mică dar deşirată prinţesă de Prusia care întruchipată în ceară zâmbeşte, din dulapul ei de geamuri, de după o uşă la Monbijou; acelaşi chip bătrânicios şi searbăd, aceleaşi trăsuri ascuţite, aceiaşi ochi răi. Singu-

ratică, nedeprinsă cu oamenii, fugea dacă voiai s'o atingi şi se ascundea. Intrebându-l pe Pirgu ce era cu ea, mi-a spus că, în felul lui Lot pesemne, Maiorică o făcuse cu una din fete la beţie. Fără a merge cu presupunerea aşa departe, îmi dase şi mie în gând că era cu putinţă să se fi aflat câtăva vreme sub acelaşi acoperiş strănepoata şi străbunica. Nu mult după luarea bătrânei nu s'a mai văzut nici fetiţa.

Prea osebita stimă de care mă bucuram la Arnoteni nu mă scutea de dajdia în natură către Mima; de aceia întrebuinţam şi eu tot soiul de tertipuri, unele cusute cu aţă albă, ca să capăt păsuiri. Intr'o după amiazi, întâmplându-se să rămânem singuri, ea şi cu mine, am crezut că mi se înfundase.

M'a poftit la ea în odaie, unde, ca şi cum ar fi fost să se îmbăieze, se despoiă de tot puţinul ce avea pe dânsa. Mă aşteptai să mă puie să fac la fel, dar se mărgini să mă întrebe, în treacăt, daca o găseam bine. Şi, cu îndemănare, iute, îşi răsuci părul, se potrivi, niţel alb ici, ceva roşu colo, se îmbrăcă din cap până'n picioare. Nu-mi venea să cred că şlampăta lăiaţă de adineaori era aceiaşi cu pupuica spilcuită pe care o duceam peste un sfert de ceas la braţ pe stradă. Aşa era: acasă în tricou soios deadreptul pe piele, cu fusta sdrenţuită într'un peş şi fără ciorapi în papuci de pâslă şi când ieşea în oraş — rar — frumos gătită, puţin cam băieţeşte, cu mănuşi

în totdeauna proaspete, cu pantofi de lac neatinşi pe ciorapul bine tras şi numai în trăsură, trăsura cea mai bună ce se putea găsi.

Cu mine o luă însă pe jos, încet, cu ocoluri vădite, vorbind, vorbind numai ea, descusut şi deslânat, sărind dela una la alta, încurcându-le pe toate, nespunând nimic. Ajunserăm astfel până în faţa casei lui Paşadia ce, în amurg, părea luminată fantastic pe dinăuntru. O privi îndelung, se interesă de împărţeala ei în amănunţime, de mobile, de slugi, punându-mi o sumă de întrebări al căror rost nu-l pricepui decât după ce veni la cea din urmă, aceia uluitoare: credeam eu că avea să-mi fie mătuşă? Pusese ochii pe Paşadia, era omul care îi trebuia ei, voia să-l ia de bărbat...

— să fi fost prieteni atunci ca pe urmă, i-aşi fi spus neted să-şi ia gândul. Il cunoşteam pe Paşadia după cum ajunsesem a-l cunoaşte şi pe Pantazi; într'unul cuvântul cel din urmă îl avea un snob feroce, înzăuat în prejudecăţile cele mai copilăreşti, iar în celălalt se da pe faţă, la trebuinţă, un om de afaceri tot aşa mehenghiu ca unchiul cămătar şi contracciu şi un procedurist nu mai puţin de temut ca învăţatul său părinte. Nu, odată cu capul, Paşadia nu s'ar fi învoit a face un atare pas şi apoi, deosebit de aceasta. Mima nu-i plăcea, o găsea plicticoasă, obositoare, el avea simpatie pentru Tita a cărei fire se potrivea cu a lui: nu semăna şi dânsa cu una din acele păsări de pradă dârje ce rănite de moarte, cu aripele frânte,

îşi adună puterile cele din urmă ca să se mai năpustească odată asupra duşmanului biruitor? Am împărtăşit şi eu câtva părerea lui Paşadia despre Mima, curând am găsit-o însă nedreaptă; era o bolnavă fireşte, o rătăcită, mai murdară, mai rea, mai primejdioasă poate chiar decât cum o încondeiase Masinca, plăcută totuşi şi apropiată, ispititoare şi dulce ca păcatul însuşi, mlădioasă şi vie ca văpaia şi ca unda. Aci abătută la desnădejde, aci de cea mai nebunească veselie, când o credeai mai stâlcită, deodată, pe neaşteptate, pâlpâia într'însa, înălţător, ceva mult semeţ şi liber; schimbăcioasă chiar la înfăţişare: uneori ruptă dela şale, gălbejită, cu ochii tăiaţi şi stinşi şi numaidecât apoi dreaptă, rumenă şi fragedă, cu buzele umede, cu privirea înrourată, arătând la fiecare dată alta şi până şi nenorocita sa meteahnă îi da un farmec mai mult, dânsa rămânând pururi dorită şi niciodată posedată, asemenea acelor aburoase zâne, fiice ale văzduhului şi ale apelor ce nu puteau fi îmbrăţişate de muritori. A nu! prea scump nu plătiseră cei doi nemernici, unul cu cinstea şi altul cu viaţa, fericirea de a o cunoaşte.—

... şi cerea stăruitor sprijinul meu ca să-şi ducă scopul la îndeplinire.

Ii făgăduii să-mi dau toată osteneala, dar o prevenii totdeodată că acela care avea asupra lui Paşadia înrîurirea hotărâtoare, nu eram eu ci Pirgu. O văzui strâmbând din nas sub reţeaua albastră cu bobiţe. Ştiam că între dânsa şi Gore

fusese ceva din care mulţumit de celălalt nu rămăsese nici unul. In faţă se arătau prietenii cei mai buni, când se vedeau ea îi juca înainte cântându-i: „nenea Gore om frumos şi călare şi pe jos" şi el, cu mâna pe piept, numai în ploconeli, chemând-o: „Domniţă, Măria-Ta, Luminăţie", îi spunea că se aşterne la picioarele ei covor şi îi se vinde rob cu zapis ca la Osmanlâi; în spate ea din puşlama şi din pezevenghiu nu-l scotea, dorindu-i să ajungă la balamuc sau la ocnă, iar el o înjura cu foc, făcând-o putoare, paparudă, paceaură, şi se ruga la Dumnezeu să nu-l şontorogească de picioare până nu va apuca să joace odată măcar tontoroiul pe mormântul ei.

— „Ei", încheiă Mima, „la urma urmei, daca trebuie, am să mă iau bine şi cu Pirgu".

I-am fi fost deocamdată greu pentru că Gore nu mai da pe la Arnoteni. Işi limpezise în chipul cel mai fericit partea de moştenire, vânzând-o cu un preţ aproape îndoit decât spera unui cumnat şi aceasta adusese în viaţa lui o schimbare adâncă. Intrase în anul maimuţelor ceia ce se cam putea spune şi despre mine care de unde mai înainte îl ocoleam cu grijă, ajunsesem să mă ţiu după el. Era teatru. Cum ne întâlneam, făceam pe grăbitul. Mă întreba încotro şi unde şi răspunsul era în totdeauna acelaşi: „la Arnoteni, adevăraţii Arnoteni".

Se supăra: „o ţii aşa ca gaia maţu, la gard am prins-o, la gard am legat-o. Vous devenez agaçant avec vos Arnoteano; mai dă-i... Voyons, il faut

être sérieux". In afară de înjurăturile româneşti neaoşe a căror deprindere îi rămăsese scumpă, nu mai vorbea decât franţuzeşte şi cât mai tare, ca să-l audă toată lumea. Pe stradă când vedeam că se apropie vre-o cucoană, eu o ştergeam pe partea cealaltă; daca o şi cunoşteam, intram prin ganguri, prin curţi. Iar el, făcându-i loc să treacă, striga cât îi lua gura: „regardez, mon cher, quelle jolie femme, comme elle est jolie, elle est jolie comme tout"! După ce se îndepărta cucoana, veneam îndărat. Mă primea indignat: „mais, mon pauvre ami, ne soyez pas idiot; vous êtes bête comme vos pieds"! Mă lăsa şi el şi o lua înainte, crăcănându-se, după câţiva paşi se oprea, îşi punea monoclul, se făcea că măsoară din vârful bastonului ceva sus pe case, apoi se întorcea către mine, pufuind şi dând din umeri: „mais voyons, voyons". Urma o nelipsită raită prin prăvălii ca să tocmească mobile pentru casa ce avea de gând să-şi clădească în stil românesc şi pe la târgul păduchilor după icoane; le aduna pe toate câte le găsea; în câteva zile un perete al odăiţei de hotel unde se mutase, pe calea Victoriei, se acoperise de sus până jos de preciste scâlciate şi de sfinţi sfrijiţi, între alţii un Sfânt-Haralambie de neuitat, măsliniu, fioros şi cu ciuma în lanţuri sub picioare. Dar aceasta nu era nimic pe lângă altceva care daca aşi fi ţinut la dânsul ar fi trebuit să mă îngrijoreze, ceva de necrezut şi totuşi: Pirgu cumpăra cărţi. Intâlnindu-l odată cu patru volume frumuşel legate la subţioară, e lesne de

închipuit capul meu când am citit pe scoarte numele Montaigne. — „Ce ţi-a venit", am exclamat, „ să iei pe Montaigne?! — „Ei", îmi zise, cu un zâmbet înduioşat, „oricum, Montaigne e drăguţ, are părţile lui". In felul acesta îşi da părerea în toate discuţiile dintre nouii săi prieteni, avocaţi cu renume sau profesori universitari, oameni în urcare şi de viitor; pe cei vechi de breasla lui nu-i mai băga în seamă, se făcea că nici nu-i cunoaşte şi era pentru mine o neasemuită petrecere să merg în localul unde spre miezul-nopţii Pirgu lua o fină gustare, fiindcă, veniţi întradins, jurîmprejur la mese, toţi stricaţii, toate lichelele Bucureştilor stăteau ciorchină. — „Cine o fi ăla frate"? se întrebau unii pe alţii. — „E englez", îşi răspundeau, „puteţi să-l şi înjuraţi, nu înţelege". Şi-l înjurau, şi dela uşă şi de după stâlpi şi de sub mese se auzea strigându-se: „Gore, Gorică"! Dar el, nepăsător, ca şi cum nu de dânsul ar fi fost vorba, mânca şi bea şi aprindea ţigări scumpe cu atâta mai mare poftă cu cât adesea era din paralele lor. Deşi se învârtise de cărţi de intrare la două cluburi mari, Pirgu mergea zilnic la tripoul său de baştină ca să se grozăvească cu banii — îi ţinea toţi la el — şi să se dea la Paşadia cu care era certat, să-l ia de sus. Tot hârţuindu-se astfel, se întâmplă ca acesta să-i câştige odată o sumă bunicică. In loc să plece frumos să-şi găsească scumpii amici, viitori miniştri, ca să-i audă vorbind despre Bergson şi despre conferinţa dela Haga, Pirgu

se încăpăţână să-şi scoată paguba. Intărâtat de răceala tăioasă a lui Paşadia, de rânjetele şi de mârâielile usturătoare ale celor pe cari îi jicnise, se tulbură, jucă brambura şi pierdu, pierdu tot — o avere. Inainte de zori, Paşadia care luase grosul se retrăgea, lăsându-l în seama tinichelelor să-l scuture şi de fărâmituri. Când, mai întors pe dos decât însăşi buzunarele sale, intră dimineaţa acasă, îi căşună pe Sfântul-Haralambie pe care, învinuindu-l că i-a făcut ursuzluc, îl smulse din cui şi-l aruncă pe fereastră în curtea dinăuntru a hotelului. Daca s'a crezut cumva că s'a mai înfăptuit în veacul nostru păcătos minunea unei icoane căzute din cer, nu ştiu, se întâmplă însă alta la care mărturisesc că nu mă aşteptam, mi-a fost chiar ciudă; nu mi-aşi fi închipuit ca un calic ca dânsul să aibă droturi aşa mlădioase şi tari. Nu mai târziu de seara următoare, împăcat cu Paşadia daca nu şi cu soarta şi senin, Gore se înfiinţa iarăşi, gata de luptă, la Arnoteni.

Mergând într'o zi acolo cu Pantazi, către amiazi, dădeam de o tânără nouă necunoscută, care, cu un picior gol pe un scaun, dregea, cântând încet, un ciorap. La intrarea noastră, ridicând capul, roşi până în albul ochilor. Văzui atunci pe Pantazi, palid ca un mort, ducându-şi mâna la inimă. „Doamne", îl auzii şoptind, „cum îi seamănă"!

Făceam astfel cunoştinţa „duduii" Ilinca Arnoteanu. Ştiam că mai era o fată, cea mai mică, pe

care o luase din leagăn să o crească o soră a maioresei, dela Piatra-Neamţ, văduvă cu dare-de-mână şi fără copii. Cei şaisprezece ani ai Ilincăi se depănaseră alintaţi în pacea acelui romantic ţinut cu zări tainice ce trebuise să le fi amintit bunilor cavaleri dela cari îi se trage numirea, dulcea lor Suabie. Porecla de „nemţoaică" ce Mima îi dase acestei surori „noui" îi se potrivea nu numai din pricina locului de unde venea, dar şi a înfăţişării. Blajinul soare moldovenesc îi cruţase poleiala stinsă a cosiţelor şi albeaţa sidefie a pielei, aproape nefireşti amândouă; goală, cred că s'ar fi văzut luminoasă în întuneric. Părinţii erau cum nu se putea mai mândri de dânsa; Elvira nu înceta să-i tot laude frumuseţea şi Maiorică sârguinţa; nesilită, neîndemnată măcar, Ilinca fusese în totdeauna premiantă întâia şi se pregătea să treacă două clase într'un an — nu degeaba purta ea numele acelei înţelepte şi învăţate domniţe, străbună după Negoieni, fiica lui Petraşcu-Vodă şi apoi cine nu ştia că pana unuiArnoteanu, Enache al doilea, însemnase începutul renaşterei literelor române? Sta într'adevăr ziua întreagă cu nasul în carte, tolănită şi ascunzându-şi cu grijă picioarele ca şi cum i-ar fi fost ruşine că erau aşa mici. Lipsită de vioiciunea vârstei sale, îi era silă de râs şi de glumă şi în căutătura ei severă care-i înăsprea trăsurile copilăreşti încă ale feţei, se citea neîngăduinţă pentru cele ce vedea petrecându-se în juru-i.

Primisem s'o ajut să-şi revadă câteva „ma-

terii" la cari se credea mai slabă. Intre timp mai vorbind şi de una alta m'a uimit cât de cuminte cap avea, ce sănătos judeca şi limpede. Spunându-i odată ce rar e să găseşti pe cineva care să înveţe ca dânsa numai de plăcere, îmi observă că ea învăţa cu plăcere, dar de nevoie, ca să aibă o meserie. — Cum, dar nu avea să fie bogată? se ştia doar că era singura moştenitoare a mătuşii sale care, mulţumită unei pensii grase, adăoga în fiecare an la capete aproape tot frumosul ei venit. Chiar aşa, dar averea pe lângă că se poate pierde, nu e o piedecă la o meserie; dimpotrivă. — Cu numele ei? — Dece nu? a lucra nu e o ruşine; munca înobilează. Tocmai, cu numele ei, avea să-i stea şi mai bine „belferiţă" — asta voia să se facă — avea să fie mai preţuită şi mai respectată; respectată: lucrul la care ţinea mai mult ca la orice. Numele ei ştia bine ce-i se datora şi ce-i datora; prestigiul lui, viu încă, îi se revelase înainte de a-l cunoaşte. La un examen, un ispector ţanţoş, mirat de răspunsurile micuţei „eleve" Arnoteanu Ilinca, întrebase daca nu era cumva din neamul „istoric" al Arnotenilor şi aflând că da, îi zisese „duduie" şi găsise pentru dânsa cuvinte măgulitoare, dând-o de pildă şi când mergea cu mătuşa ei la Doamna Elena Cuza care le era vecină, dece aceasta ţinea în totdeauna s'o aşeze lângă dânsa, la locul de cinste? — pentru că era o „adevărată" Arnoteancă. Da, marele nume de dregători, de cărturari şi de ctitori, ea avea să-l poarte cu demnitate; destul se întrecuseră să-l

păteze surorile ei. A! acele surori, le găsea de jelit fireşte, dar mila ce-i făceau nu o împiedeca de a le osândi cu asprime; dece nu se stăpâniseră şi ele ca dânsa, dece nu luptaseră împotriva firei? Şi aflam că, în ciuda răcelii ei fade dinafară — un lapte de pasăre la ghiaţă — sângele încins al bunicăi vorbise de timpuriu şi într'însa; avusese aprinderi ale simţurilor groasnice, cunoscuse chinul nopţilor crude când biata ei carne se răsucise toată sfârâind de dor, fusese bolnavă, crezuse că înnebuneşte, dar preferase orice necinstei. Găsind pesemne că mersese prea departe cu destăinuirea, schimbă cu stângăcie vorba şi mă întrebă daca credeam că avea să treacă amândouă examenele. Cu liniştea mea de zile mari îi răspunsei că nici unul. Inainte de cel dintâi avea să fie măritată şi înainte de al doilea plecată din ţară.

Lucrul se hotărâse. In clipa când, zărind-o, Pantazi fusese atât de viu isbit de asemănarea ei cu Wanda de odinioară, vechea lui patimă se redeşteptase. Indrăgostirea aceasta, unică în felul ei, nu fu treptată, cu încolţit şi dat în pârg; ea isbucni dintr'odată, pârdalnică, pustiitoare şi Pantazi nici nu încercă măcar să-i se împotrivească, se lăsă să meargă cât mai adânc, până la fund, găsind o voluptate în a se aţâţa şi suferi. Tot timpul se gândea la dânsa, vorbea numai de dânsa, mă ruga să-i vorbesc de dânsa, orice, rău chiar, dar să fie de dânsa. Şi bea. Deşi nu mai mult ca de obicei — ar fi fost şi greu — acum se

îmbăta, tun şi turtă; a trebuit de vre-o două ori să-l sui în cârcă la el acasă. Noaptea, târziu, mergea cu mine să dea târcoale, pe furiş, casei Arnotenilor, se apropia tremurând de fereastra odăii unde-i dormea prea-iubita. Ce avea de gând a-i spune acesteia, lucruri minunate şi bine aduse, adesea înduioşătoare, mi le spunea mie; pe dânsa o ocolea, când se afla în faţa ei, se fâstâcea, îngâna ceva neînţeles şi fugea, fiindu-i frică şi s'o privească. Cum însă taina lui nu mi-o încredinţase decât mie, în învălmăşeala sporindă dela Arnoteni, lucrul trecea nebăgat de seamă. Şi fără îndoială nici n'ar fi mers mai departe, daca îndemnat de prietenia cea mai curată pentru amândoi şi convins că le fac cel mai mare bine, nu mi-aşi fi pus eu în cap să-i unesc prin căsătorie.

Intr'o seară, pe trezie, cum se pornise iar să-mi îndruge cât de mult o iubeşte, i-am spus verde că mă îndoiam. Ii se părea numai; să fi fost adevărat, era până atunci măcar logodit. Ce aştepta să se dea pe faţă şi să-i ceară deschis mâna? Găseam că nu ştia să-şi preţuiască norocul de a fi întâlnit din nou întrupat peste mai bine de treizeci de ani visul său de iubire şi de data asta desăvârşit, într'o fiinţă de aceiaşi teapă cu dânsul. Da, dacă ar fi fost ceva serios, o clipă nu s'ar fi codit să-şi pună avuţiile toate la picioarele acestei fermecătoare copile ce răsărise în amurgul lui clară ca luna nouă în acela al soarelui. Şi s'ar fi gândit, mai înainte de orice, că Ilinca putea să fie, şi în curând chiar, a altuia; cu frumuseţea,

numele şi starea ei ar fi rămas parcă multă vreme nemăritată? Auzind aceasta, Pantazi care până atunci mă ascultase ca prostit, mărginindu-se a mă îngâna uneori, papagaliceşte, tresări deodată, se reculese. Făcusem să-i sbârnâie în suflet coarda geloziei, deşteptasem simţimântul adânc omenesc că e mai puţin dureros să nu ai ceva decât să-l aibă altul, femeia mai ales. Pricina Ilincăi era astfel câştigată; a doua zi avui de susţinut faţă de dânsa pe a lui. Dădui asupra prietenului pe larg, cinstit, toate lămuririle, numărai toate avantagiile ce ar fi urmat să rezulte pentru dânsa şi ai săi din măritişul pe care veneam să-i îl propun. Mă ascultă cu răceala ei obicinuită dar nu-mi ceru timp de gândit şi-mi declară că daca în ce privea bogăţia lui, spusele mele erau numai pe jumătate adevărate, ea era gata să primească. Consimţimântul părinţilor şi al mătuşii fiind ca şi căpătat, nu mai era primejdie de nici o piedică; mă înşelam numai crezând că lucrurile aveau să se petreacă în linişte, fără bucluc, socoteam ca şi cum n'ar mai fi fost şi Pirgu.

De când se întorsese la Arnoteni parcă dase în el strechia. Se ducea, venea, intra şi ieşea pe toate uşile, s'ar fi zis că nu era unul singur. Ponţii îi aducea acum cu ridicata, pe căprarii. Şi prinsese mare dragoste de Maiorică pe care nu-l mai slăbea, îl giugiulea, îl pupa, îi băga limba în gură. Pe înserate plecau împreună şi se întorceau spre miezul-nopţii tot asemenea, din ce în ce mai

voioşi. Nouă nu ne mai vorbea decât de Maiorică, îl admira; nici nu ne închipuiam noi ce crai era: scosese din minţi o fetişcană numai de cincisprezece ani, o bombonică — fată mare — şi-l îndemna pe Pantazi care apleca ochii şi schimba feţe feţe să nu se lase mai pe jos că doar nu-l iertase Dumnezeu ca pe Paşadia. Curând Maiorică avu de ispăşit usturător acea lesnicioasă cucerire şi tot Gore care i-o rostuise pe deantregul îl încredinţă îngrijirilor doctorului Nicu.

Dar ca ticăloşie ce mai însemna aceasta pe lângă ce se pusese la cale în taină, la fel ca măritişul Ilincăi şi în acelaşi timp. Il aflai chiar dela Pirgu, la o spumă de drojdioară, în gura pieţei, într'o dimineaţă după chef. Aiura el ori îşi bătea joc de mine? — de oarece asemenea lucruri credeam până atunci că se petreceau numai în foiletoanele-fascicole; uitam că suntem la porţile Răsăritului. Considerând femeia ca o simplă marfă şi doar atât, văzuse în Ilinca una de preţ şi se pusese pe treabă, împrejurările fiind de partea lui. Cu toate paralele, multe, ce dela venirea noastră se vânturaseră în casă la Arnoteni, aceştia, pătimaşi de risipă, erau şi mai strâmtoraţi ca înainte, strâmtoraţi grozav, pe când Paşadia pe care norocul nu-l mai părăsea la joc o clipă, nu mai ştia ce să facă cu banii. Pirgu socotise că din îmbinarea acestor stări de lucruri putea trage foloase mari şi, cu dibăcia lui codoşească, isbutise să convingă pe Elvira să-şi vândă fata iar pe Paşadia s'o cumpere, pe un preţ monstruos ca

fapta însăşi şi din care avea să ia el partea leului. Acum dam eu de rost plimbării ce se hotărîse să facem în curând la mănăstirile din împrejurimile oraşului; la una din ele, de maici, unde aveam să fim găsduiţi noaptea, Ilinca, ameţită, avea să fie lăsată fără apărare pradă lui Paşadia. Ca să zădărnicesc înfăptuirea nemernicului plan era, odată ce ştiam de el, o jucărie şi voiam să fac în aşa fel ca totul să rămâie îngropat în tăcere şi uitare, cum s'ar fi şi întâmplat daca, îndată după ce ne despărţisem, Pirgu întâlnind pe Pantazi nu-i s'ar fi spovedit şi acestuia ca mie. Am fost recunoscător împrejurărilor cari au făcut să nu fiu de faţă la ceia ce urmă peste câteva ceasuri. La Arnoteni, înainte de masa dela prânz la care Paşadia fusese tocmai poftit de Pantazi, din salon, unde aceştia rămaseră singuri la aperitiv, se auziră deodată răcnete, buşeli, bufneli, sgomot de lucruri răsturnate şi de sticlă ce se sparge şi cred, că se poate închipui fără casnă mutrele făcute de aceia ce alergând acolo văzură pe Paşadia şi pe Pantazi încăibăraţi în chelfăneala cea mai desnădăjduită, trăgându-şi palme, pumni, picioare, rostogolindu-se pe jos când unul deasupra când celălalt. Şi Pantazi fu omul cel mai ciufulit şi mai hărtănit ce vreodată ceru, cum făcu el atunci, mâna unei fete, chiar nu adevărată Arnoteancă.

Mă încunoştiinţă de acestea toate, aiurit încă Pirgu, după ce primisem dela cei doi luptători câte un răvăşel; fiecare mă ruga ca, în vederea

unei rătueli cu celălalt pe calea armelor să-i slujesc de martor şi să-i găsesc un al doilea. Imi fu mai uşor decât aşi fi crezut să împiedec ieşirea pe teren. Ştiam frica ce, în ciuda ruperii lui de lume, Paşadia avea de părerea acesteia aşa că înfăţişându-i greaua atingere ce ar fi adus renumelui său de „monsieur" darea în vileag a dedesuptului acelei „afaceri" care numai de „onoare" nu se putea numi, nu dădui greş, cum nu dete nici Ilinca cerând stăruitor, după povaţa mea, ca întâi dar de logodnă renunţarea la duel. Mai mult decât la plictiseala mea, mă gândisem că s'ar fi putut ca Paşadia să aibă mâna nenorocită şi să-i strice bietei fete tot rostul. Estimp dânsa scrisese mătuşii din Moldova să vie. In loc de una îi sosiră însă două.

Marea flamură albă şi roşie fusese coborâtă de pe palatul dela Pandina. Cu tacâmul ei, cum spunea, de „dobitoace curate" — un papagal, doi câini şi trei pisici — şi „necurate" — o slujnică franţuzoaică, un fecior italian, un bucătar ţigan şi doi muzicanţi, unul ceh, altul neamţ — prinţesa Pulcheria plecase la Bucureşti. Cu două zile înainte, Dospinescu, bătrânul său vechil, golise patru odăi mari de hotel ca să le umple apoi cu calabalâcul ei de călătorie, luase cu chirie două „Bösendorfer", tocmise un muscal de zi şi unul de noapte.

Răsfăţuri de cucoană mare. Se cuvenea să-i se treacă însă cu vederea chiar altele mai vinovate pentru că era şi o mare artistă. Salonul ei mu-

zical dela Paris şi mai ales luminatul sprijin ce găsiseră la dânsa ca începători mulţi dintre aceia, compozitori sau virtuoşi, a căror faimă fusese netăgăduit consacrată în urmă, scăpase numele prinţesei Canta de uitare, îl însemnase la loc de cinste în istoria muzicei din a doua jumătate a veacului trecut.

Era — aflam — prietena cea mai veche a lui Pantazi. In 1863, cneazul Canta venind la Bucureşti pentru nişte pricini, fusese găsduit câteva luni cu fetiţa lui la domniţa Smaranda, unde boerimea se îmbulzise ca să audă cântând la clavir pe mica Pulcheriţa. De aceiaşi etate cu ***, trăiseră acolo ca o soră cu un frate şi-i înduioşa pe amândoi amintirea acelei vremi, revăzându-se aşa cum erau atunci: ea răsărită şi negricioasă, îndrăsneaţă şi înfiptă, el bălan şi mărunt, sfios şi plăpând. După plecarea lui din ţară, dânsa rămăsese singura persoană din lumea mare dela noi cu care păstrase legături, îşi scriseseră, se întâlniseră la Milano, la Bayreuth, la Paris. Se simţise dar dator s'o vestească numai decât că se hotărâse să-i ia nepoata de nevastă.

O întâmpinase la Milcov. Dânsa abia-l recunoscuse sub noua lui înfăţişare şi găsise minunată istoria schimbării lui de nume. Şi fu nerăbdătoare să cunoască pe Ilinca. Lunga întrevedere a mătuşii cu nepoata aduse ceva cu totul neaşteptat: la despărţire, cucerită, prinţesa a cărei trecătoare căsnicie tot cu un Canta, dintr'o altă ramură, fusese stearpă, făgădui solemn Ilincăi că avea s'o înfieze.

Bucuria cu care primeam această ştire mi-o strica în parte o alta. Ca să-i facă celeilalte mătuşi pe plac, Ilinca se învoise să nu fie nunta în Mai, luna Mariei, ceia ce însemna o întârziere de aproape trei săptămâni care-l nemulţumea viu pe Pantazi. De câtva timp acesta era tot pe gânduri, neliniştit, tulburat.

Intr'o seară ţinu să mâncăm la el acasă numai noi doi. Nu fu ca să-mi spuie ceva deosebit. Târziu, plecând împreună, ne suirăm într'o birjă care părea că se afla întâmplător la colţul străzii, dar care-l aştepta; văzui că fără să fie îndreptat, birjarul ne scoase, pe unde nu ştiu, afară din oraş. Eram obicinuit cu asemenea plimbări; în anul ce trecuse, se întâmplase adesea, către toamnă, să ieşim noaptea la câmp ca, de pe vre-o movilă, să căutăm pe Fomalhaut la dunga zării. Dar în acea noapte posomorâtă nu erau stele, nici lună, cerul era acoperit întreg şi totuşi se vedea aproape ca ziua, deosebeai tot, copacii păreau chiar luminaţi pe dinăuntru. La o cotitură, Pantazi porunci să oprească şi mă pofti să cobor şi să-l urmez. Mai departe se înălţa, căscată toată şi fără acoperiş, o ruină. — „Hanul dracului", zise Pantazi. „Sunt numai aici în Ilfov mai multe, toate cu istoriile lor fioroase de tâlhari şi de stafii; în ăsta am făcut odată un chef noaptea, la lumină de masalale". Băgai de seamă că ne făcusem acum trei; ca din pământ se ivise o ţigancă, o ţigancă bătrână în sdrenţe. După câteva cuvinte schimbate cu Pantazi în ţigăneşte, se lăsă pe vine

şi începu să vrăjească, aruncând bobii pe un taler. Ascultându-i spusele, lui Pantazi faţa îi se făcuse ca de ceară iar ochii îi sticleau ca două mărgele albastre. Când ţiganca se ridică, el îi dete un ban de aur şi plecarăm înapoi. — „E ciudat", murmură cu glas stins, „din bobi nu se desluşeşte decât un semn de moarte".

Îmi ascunsei indignarea că un om ca dânsul să aibă asemenea eresuri prosteşti. Şi număram câte zile mai erau până la sfârşitul lunii. Pornisem să bag formele de cununie şi avocatul prinţesei da zor celor de înfiare. Nepăsarea crescândă ce Ilinca arăta de acestea toate ajunsese să mă supere tot aşa ca felul său jicnitor de a se purta şi vorbi şi cu străinii şi cu ai săi şi o bănuiam că nu era sinceră când, cu zâmbetul bunicii din portrete, îmi spunea că dacă nimic nu s'ar îndeplini, pentru ea n'ar însemna decât un an de şcoală pierdut şi s'ar întoarce fără părere de rău de altceva la Piatra. Nu voise să primească dela Pantazi nici un giuvaer, zicând că ce putea fi pe lângă cele ale domniţei Smaranda? Ceruse numai să-i cumpere un aparat de fotografie. Fu unealta de care soarta ei se sluji ca să se împlinească. Intr'o dimineaţă, văzând în „faetonul" lăptăresei o fetiţă pare-se caraghios îmbrăcată, Ilinca pusese să i-o aducă s'o fotografieze. Abia sculată după scarlatină, fetiţa îi trecu boala. La început aşa uşoară că se crezu că avea s'o facă pe picioare, isbucni deodată cu atâta putere încât cu toţi doctorii din Bucureşti şi cel adus în mare grabă dela Viena,

cu tot milionul făgăduit cui va scăpa-o, Ilinca se stinse.

In dimineaţa morţii ei chiar, prin câteva cuvinte scrise, Pantazi mă rugă să văd eu de înmormântare. Nu ştia că-mi cerea ceva mai presus de puterile mele. Imi trebuia cineva să mă ajute şi nu cunoşteam pe nimeni mai priceput ca Pirgu. Plecai deci să-l caut, dar nu fu treabă uşoară. Din Duşumea în Vitan, din Geagoga în Obor, schimbând birjă după birjă, i-am călcat dearândul şi de mai multe ori toate culcuşurile, fără a-i da de urmă. Din toţi pe cari i-am întrebat despre el, numai Haralambescu îl văzuse în ajun, seara, la Moşi, beat ca un porc cu o desculţă borţoasă în luna a noua. Pe la două după prânz renunţai la căutare şi mă hotărâi să-mi iau inima în dinţi şi să-mi îndeplinesc singur trista misie. Dar înainte, cum nu gustasem nimic de seara trecută şi simţeam că mă ajungea oboseala, intrai la Capşa să mă întremez cu o cafea şi un kirsch. Când acolo de cine să dau cu ochii? — de Gore, de Gore Pirgu în fiinţă. Cătrănit şi la faţă ca ficatul, înjura supărat. — „Credeam", îi zisei, „ca după succesul de aseară să te găsesc mai mulţumit. Rânji larg: „a fost „di granda", era să fete pe mine, pe onoarea mea"! Şi în vreme ce-mi sorbea cafeaua şi kirsch-ul, îi spusei de ce era vorba. Nu fu nevoie să-l rog ca să ia totul asupra-şi. Ii dădui mână liberă şi nu avui de ce să mă căiesc. Ilinca fu prohodită domneşte, ca împărătesele dela Bizanţ când a treia zi, cea mai frumoasă de

Mai, o duserăm la lăcaşul de veci cu toate florile de Bucureşti. Ce mă isbi la acea înmormântare nu fu nici desnădejdea înveninată poate de remuşcare a mătuşii dela Piatra, nici jalea desigur îndoită a părinţilor ce odată cu copila pierdeau şi cea din urmă nădejde de îmbunătăţire a soartei, nici aerul neruşinat de mulţumire al surorilor cari o pismuiseră pe răposată şi o urau după cum şi dânsa le despreţuise — ceea ce mă isbi şi mă îngrijoră tot deodată fu lipsa lui Pantazi. Inainte ca Pirgu să-şi fi sfârşit cuvântarea, mă întorsei în oraş, stăpânit din ce în ce mai mult de gândul că Pantazi îşi făcuse seama. Dar trecând pe la ferestrele joase ale birtului franţuzesc, prin jaluzelele desfăcute, îl văzui la masa ce-i se oprea deobicei în colţul cel mai adăpostit, mâncând şi bând liniştit, cu poftă. Şi de atunci nu mai călcă în casă la Arnoteni şi nu mai pomeni de Ilinca niciodată ca şi cum nici n'ar fi fost...

*

... de trei luni reluasem cu Pantazi traiul de anul trecut, mesele prelungite după miezul nopţii, hoinărelile până dimineaţa prin mahalale necunoscute, cu uliţe pustii. Frunzişurile sunau acum a toamnă şi erau adânci ca niciodată parcă, şi grele, când s'ar fi zis că într'adevăr mersul vremii lâncezeşte, amurguri copleşitoare. Intâmplându-mi-se să adorm în puterea unuia, am avut un

vis care a rămas cel mai frumos din întreaga mea viaţă.

Se făcea că la o curte vechə, în paraclisul patimilor rele, cei trei Crai, mari-egumeni ai tagmei prea-senine, slujeau pentru cea din urmă oară vecernia, vecernie mută, vecernia de apoi. In lungile mante, cu paloşul la coapsă şi cu crucea pe piept şi afară de scarlatul tocurilor, înveşmântaţi, împanglicaţi şi împănoşaţi numai în aur şi verde, verde şi aur, aşteptam ca surghiunul nostru pe pământ să ia sfârşit. O lină cântare de clopoţei ne vestea că harul dumnezeesc se pogorâse asupra-ne; răscumpăraţi prin trufie aveam să ne redobândim înaltele locuri. Deasupra stranelor, scutarii nevăzuţi coborâseră prapurele înstemate şi una câte una se stinseseră cele şapte candele dela altar. Şi plecam tustrei pe un pod aruncat spre soare-apune, peste bolţi din ce în ce mai uriaşe în gol. Inaintea noastră, în port bălţat de măscăriciu, scălămbăindu-se şi schimonosindu-se, ţopăia deandaratele, fluturând o năframă neagră. Pirgu. Şi ne topeam în purpura asfinţitului...

Eram sub impresia acestui vis când, intrând odată la cafenea, după noutăţi, aflam că Paşadia murise. Sfârşitul lui avu răsunet, dar nu prin el însuşi, ci pentru felul cum se petrecuse. In timpul din urmă, Paşadia care nu se mai vedea nicăeri, trăia cu Raşelica Nachmansohn. Era în deobşte cunoscută frenesia crudă cu care aceasta se deda

la o anume voluptate şi care îndreptăţea porecla de „lipitoare" ce-i dase Gorică. Inverşunându-se asupra prăzii voluntare, mult nu-i trebuise ca s'o dea gata; cu cel din urmă strop de vlagă bărbătească ţâşnise şi sângele şi inima încetase să mai bată. Vrednică de marea sa străbună Iudita, Raşelica nu-şi pierduse firea, îşi desprinsese părul din mâinile calde încă ale mortului, se îmbrăcase cu îngrijire şi netulburată se dusese la comisarul de poliţie să ceară să ia măsuri pentru ridicarea leşului, ceia ce, cu încuviinţare de sus, se şi făcu, în tăcere — în împrejurarea aceasta scandalul n'ar fi fost oare de prisos? — aşa că, în revărsatul zorilor, ca de obicei, Paşadia se întorsese, pentru cea din urmă oară acasă. Am mers numaidecât acolo. Când m'am apropiat de locuinţa fără bucurie, deasupra copacilor din grădina fără flori se înălţa, în liniştea serii, un stâlp de fum. Mâna credincioasă îşi făcuse datoria; în hainia lui, omul isbutise să săvârşească după moarte cea mai rafinată dintre nelegiuiri. Am deplâns pieirea acelei opere măreţe dar nu şi pe a autorului. Paşadia s'a stins la zenit; veninul, veghea, viţiul îi mistuiseră trupul fără a-i vătăma câtuşi de puţin însă duhul care-şi păstrase până la sfârşit toată recea-i limpezime, scânteietor ca un luceafăr în cleştarul nopţilor de ger. Şi a mai avut norocul să moară înainte de a fi silit să îndure după răsboi, din nou, la bătrâneţe, umilinţa sărăciei, înainte de a suferi, şi mai dureroasă poate, arsura desamăgirii şi a desminţirilor, de

a vedea că nu el ci Pirgu avusese dreptate, de a-l vedea pe Pirgu însuşi de mai multe zeci de ori milionar, însurat cu zestre şi despărţit cu filodormă, pe Pirgu prefect, deputat, senator, ministru plenipotenţiar, prezidând o subcomisie de cooperare intelectuală la Liga Naţiunilor şi oferind colegilor săi străini veniţi în România cu pantahuza sau în „anchetă" o somptuoasă şi sibarită ospitalitate în castelul său istoric din Ardeal. Nu l'am văzut pe Paşadia mort; când am sosit eu, se puneau peceţi, iar rămăşiţele, potrivit voinţei sale, îi fuseseră în pripă ridicate şi pornite de Iancu Mitan undeva afară din Bucureşti, poate la „munte".

Pantazi care-şi vânduse însfârşit şi prăvălioara dela Bărăţie nu avea dece să-şi mai întârzie plecarea. In ajunul ei, am cinat împreună la birtul din Covaci. Nu departe de masa noastră, mai frumoasă şi mai nepăsătoare ca oricând, Raşelica îşi înfăţişa noul logodnic, un soi de brotac cu ochi boboşaţi, bondoc şi bont. Lăutarii nu uitară să cânte acel vals domol care era una din slăbiciunile lui Pantazi, valsul voluptuos şi trist în legănarea căruia pâlpâia, nostalgică şi tristă fără sfârşit, o patimă aşa sfâşietoare că însăşi plăcerea de a-l asculta era amestecată cu suferinţă. De îndată ce coardele încăluşate porniseră să îngâne amara destăinuire, întreaga sală amuţise. Tot mai învăluită, mai joasă, mai înceată, mărturisind duioşii şi desamăgiri, rătăciri şi chinuri, remuşcări şi căinţe, cântarea înnecată de dor se îndepărta, se

stingea, suspinând până la capăt, pierdută, o prea târzie şi zadarnică chemare.

Pantazi îşi şterse ochii umezi.

Am umblat cu dânsul, în sus şi în jos, toată noaptea pentru ca, spre dimineaţă, să nemerim tot în piaţa florilor, la Curtea veche. Lângă împrejmuirea bisericii cu turla verde, licărea sfioasă o lumină slabă care ne atrase. Cineva o aprinsese la căpătâiul unei moarte ce zăcea cuviincioasă pe o rogojină. Să nu mi se fi spus, n'aşi fi crezut că era Pena Corcoduşa; cum aşi fi putut recunoaşte în chipul acela blajin cu trăsuri gingaşe pe înspăimântătoarea furie de anul trecut? In zâmbetul buzelor ei învineţite şi în privirea ochilor săi rămaşi deschişi era o duioşie extatică; femeia care fusese nebună din iubire părea să fi murit fericită: poate că în acea scurtă clipă a sfârşitului, cuprinzătoare de vecinicii, îi se arătase aevea mândrul cavaler-gard, în fiinţa căruia se răsfrângeau întrunite strălucirile a două cununi împărăteşti. Seara însoţeam până la graniţă pe un gentleman ras şi cu barbeţi scurţi, în ţinută elegantă de călătorie — un străin. Stam în vagonul restaurant la o masă, faţă în faţă, şi nu găseam să ne spunem unul altuia nimic. Noaptea pogorâse repede. Şi mi-am adus aminte de acela care încetase să mai fie, de omul ce-mi păruse un prieten de când lumea şi adesea chiar un alt eu-însumi, de Pantazi, când m'a întrebat ce s'ar putea să bem.
